पहिलो परिच्छेद

शोधपरिचय

१.१ विषयपरिचय

पीताम्बर नेपालीको जन्म नेपालको गण्डकी अञ्चलअन्तर्गत स्याङ्जा जिल्लाको सेतीदोभान निस्तीमा वि.सं. १९९७ साल फागुन ३ गते भएको हो । उनकी आमा खगेश्वरी शर्मा र बाबा भानुभक्त शर्मा हुन् । स्कुले जीवनदेखिनै सामाजिक क्षेत्रमा अभिरूचि राखेर अघि बढेका शर्माले **नेपाली** उपनाम राख्नुको पछाडि सामाजिक भेदभाव हटाउने उद्देश्य रहेको पाइन्छ । पीताम्बर नेपाली मूलतः कवि हुन् र कविताका राँका बाल्न सिपालु छन् । साथै उनी राम्रा निबन्धकारका रूपमा पनि परिचित भएका छन् ।

पीताम्बर नेपालीको साहित्य लेखनका सन्दर्भमा **पेटको राँको** कविता सङ्ग्रह(२०२२), **सिमानाको गीत** बालकविता सङ्ग्रह(२०६५),**उखरमाउलो** निबन्ध सङ्ग्रह(२०६९),**मेटिँदै गएका पाइलाहरू** संस्मरण सङ्ग्रह(२०७०),**रहरेको बहरेमा बयली खेल्दै** (२०७१) र **सिलो** कविता सङ्ग्रह(२०७२) कृतिहरू प्रकाशित छन् । यी बाहेक उनका फुटकर कविताहरू अनलाइनमा प्रकाशित छन् । कविताका माध्यमद्वारा नेपालीले कतै अभावको चित्रण, कतै शोषकहरूको हालीमुहहालीको चित्रण र कतै नेपाली भूमिको कारूणिक र मार्मिक खालको दुःखद विषयवस्तुलाई चित्रण गरेको पाइन्छ । राष्ट्रले भोग्नुपरेको थिचिमिचो, भोकमरी, बेरोजगारीका कारण विदेसीन परेको पीडा, असहाय, अनाथ बालबालिकाहरूको वेदनालाई विषय बनाई समाजमा भएका अन्याय र अत्याचारको पक्ष उनका निबन्धहरूले बोकेका छन् । नेपालीका प्रकाशित कृतिहरूको गहन अध्ययन हालसम्म हुन नसकेको कारण यस शोधकार्यमा उनका समग्र कृतिहरूको अध्ययन गरिएको छ ।

१.२ समस्याकथन

पीताम्बर नेपाली साहित्य तथा साहित्येतर लेखनका क्षेत्रमा लागिरहेका व्यक्तित्व हुन् । उनको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्व पक्षको अध्ययन अनुसन्धान हालसम्म पनि हुन सकिरहेको देखिँदैन । यिनका बारेमा खोजी गरी उचित मूल्याङ्कनका साथ बाहिर ल्याउन नसक्नु समस्याको विषय भएको छ । त्यसकारण नेपालीको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्वको शोधकार्यका निम्ति निम्नलिखित समस्याहरूलाई लिइएको छ :

१. पीताम्बर नेपालीको जीवनी केकस्तो रहेको छ ?

२. पीताम्बर नेपालीको व्यक्तित्वका विविध पाटाहरू केकस्ता छन् ?

३. पीताम्बर नेपालीको साहित्यिक यात्रा केकस्तो छ ?

४. पीताम्बर नेपालीका कृतिहरू केकस्ता छन् ?

१.३ शोधकार्यको उद्देश्यहरू

माथि उल्लेखित समस्याहरूको मूल धारमा पुगेर पीताम्बर नेपालीको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्वको अध्ययन गर्नु नै यस शोधकार्यको उद्देश्य हो । प्रस्तुत शोधपत्र आगामी दिनहरूमा पीताम्बर नेपालीका बारेमा जान्न चाहनेहरूका लागि सहयोगी हुनेछ । बुँदागत रूपमा प्रस्तुत शोधकार्यका उद्देश्यहरू निम्नलिखित रहेका छन :

१. पीताम्बर नेपालीको जीवनी अध्ययन गर्नु,

२. पीताम्बर नेपालीको व्यक्तित्वको विभिन्न पाटाहरूको अध्ययन गर्नु ,

३. पीताम्बर नेपालीको साहित्यिक यात्राको निरूपण गर्नु ,

४. पीताम्बर नेपालीका कृतिहरूको अध्ययन तथा विश्लेषण गर्नु ।

१.४ पूर्वकार्यको समीक्षा

पीताम्बर नेपाली कविता र निबन्ध विधामा कलम चलाएका व्यक्तित्व हुन् । उनी नेपाली साहित्यको फाँटमा **पेटको राँको** कविता सङ्ग्रह (२०२२) प्रकाशन गरी प्रवेश गरेका हुन् । नेपालीका बारेमा सामान्य टिकाटिप्पणी र शुभकामना सन्देश मार्फत् केही मात्रामा चर्चा गरिएको भए तापनि उनको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्वको बारेमा विस्तृत अध्ययन अनुसन्धान एवम् मूल्याङ्कन भएको पाइँदैन । पीताम्बर नेपाली कविता र निबन्ध विधामा कलम चलाउने साहित्यकार भएकाले उनका विधा र कृतिहरूका बारेमा विभिन्न पुस्तक, पत्रपत्रिका र लेखहरूका बारेमा भएका टिकाटिप्पणीहरूलाई नै यहाँ पूर्वकार्यको समीक्षाको रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ :

महेश्वर शर्माले पीताम्बर नेपालीको **पेटको राँको** कविता सङ्ग्रह (२०२२) मा 'शुभकामना' शीर्षक भूमिकामा लेखकले आफ्नो वरिपरि नाचिरहेका अनेकन सामाजिक कुरीति र समाजबाट तिरस्कृत, बहिष्कृत शोषित एवम् भेदभावको पर्खालले छुट्याइएका

नरकङ्कालका बाफिला आँसु, छटपटाहट तथा उकुसमुकुसको सकेसम्म यथार्थ नक्सा उपस्थित गर्ने प्रयास गरेको धारणा प्रस्तुत गरेका छन् ।

महेश्वर शर्माले पीताम्बर नेपालीको **पेटको राँको** कविता सङ्ग्रह (२०२२) दोस्रो संस्करणमा 'शुभकामना २' शीर्षकको भूमिकामा कविले देखेसुनेका मात्रै होइन, समाजका नाडी छामेर जनसमाजले बेहोरेका भोगेका पीडा र मर्मलाई साधारणीकरण गरेर राखीदिएका हुनाले पनि यसले धेरै चर्चा पाएको धारणा व्यक्त गरेका छन् ।

महेश्वर शर्माले पीताम्बर नेपालीको **सिमानाको गीत** नामक बालकविता सङ्ग्रह (२०६५) मा सिमानाको गीतः सामान्य परिचय शीर्षक भूमिकामा यस सङ्ग्रहमा सिमाना र संस्कृति गरी दुई खण्ड छन् । अघिल्लोमा दार्चुलादेखि ताप्लेजुङ्सम्म भारतले सिमाना मिचेको बयान पढ्दा पुर्खाको त्याग, तपस्या र बलिदानबाट सुरक्षित देशलाई भारतले ब्वाँसोलेझैँ कसरी लुछ्दै लगिरहेछ भन्ने जानकारी दिँदै देशप्रति अलिकति पनि माया हुने कुनै पनि नेपालीका रौं ठाडा हुने र रगत उम्लने सामग्री कविले पस्केको धारणा प्रस्तुत गरेका छन् ।

रविलाल अधिकारीले पीताम्बर नेपालीको **उखरमाउलो** निबन्ध सङ्ग्रह (२०६९) मा निबन्धहरूका सम्बन्धमा शीर्षकको भूमिकामा पत्र पत्रिकामा छापिएका र पछि लेखिएका समेत गरी सोह्रको सङ्ख्या पुगेका यी निबन्धहरूले हाम्रो संस्कार र संस्कृति, राष्ट्रियता र राजनीति तथा सामाजिक संरचना जस्ता पक्षमा व्यङ्ग्य र आलोचना गर्दै सुधारको माग राखेको धारणा व्यक्त गरेका छन् ।

महेश्वर शर्माले पीताम्बर नेपालीको **मेटिँदै गएका पाइलाहरू**को संस्मरण सङ्ग्रह (२०७०) लाई **प्रतिनिधि** पत्रिकाको 'सिर्जना र दृष्टि' शीर्षकमा यस संस्मरणभित्रका लेख पढ्दै जाँदा म झन्डै साठी वर्ष अगाडिको गाउँघरको दयनीय स्थितिमा पुगें । यो सङ्ग्रहमा लेखकले सम्झनाबाट टाढिईसकेका प्रसङ्गहरू उधिनेर राखिदिएकाले आजको पुस्तालाई त्यो बेलाको स्थितिबोध गर्न र केही प्रेरणा प्राप्त गर्न उपयोगी हुने धारणा प्रस्तुत गरेका छन् ।

पीताम्बर नेपालीका कविता र निबन्ध सङ्ग्रहको कहीँ कतै चर्चा गरिए तापनि साहित्यकार नेपालीको समग्र जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्वका बारेमा विस्तृत विश्लेषण एवम् मूल्याङ्कन भएको पाइँदैन् । त्यसकारण यस शोधमार्फत् नेपालीको जीवनी, व्यक्तित्वका साथै उनका कृतिहरूको विस्तृत अध्ययन एवम् मूल्याङ्कन गरिएको छ ।

१.५ अध्ययनको औचित्य

नेपाली साहित्यका बहुमुखी प्रतिभा पीताम्बर नेपालीका बारेमा व्यवस्थित अध्ययन हुन नसकेका सन्दर्भमा उनको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्वको अध्यनमा केन्द्रित भई खोज अनुसन्धान गर्नु प्रस्तुत शोधकार्य औचित्यपूर्ण रहेको छ । यसका साथै नेपालीको बारेमा जान्न चाहने जोसुकै व्यक्ति र अध्यताहरूको लागि पनि यस शोधकार्यको महŒवपूर्ण भूमिका रहेको छ ।

१.६ शोधकार्यको सीमाङ्कन

प्रस्तुत शोधकार्यमा पीताम्बर नेपालीको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्वको बारेमा अध्ययन गरिएको छ । यसमा उनका कृतिको विस्तृत अध्ययन गर्नुका साथै उनका विभिन्न तथा फुटकर रचनाहरूको परिचयात्मक अध्ययन गरिएको छ । उनको हालसम्म उपलब्ध सामग्री र अनलाइनमा प्रकाशित सामग्रीहरू पनि समेटिएको छ । समग्रमा यो शोधकार्य पीताम्बर नेपालीको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्वसँग सम्बन्धित रहेको छ ।

१.७ सामग्री सङ्कलनविधि र शोधविधि

साहित्यकार पीताम्बर नेपालीको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्वको अध्ययनका लागि विभिन्न स्रोतबाट सामग्री सङ्कलन गरिएको छ । विशेष गरी पुस्तकालयीय पद्धतिको प्रयोग गरी सम्बन्धित विषयका पुस्तक पत्रपत्रिका तथा आवश्यकताअनुसार सामाजिक सञ्जालको प्रयोग गरी सामग्री सङ्कलन गरिएको हो ।

शोधनायक पीताम्बर नेपालीसँग र सम्बन्धित एवम् परिचित परिवारजनसँग सम्पर्क गरी प्रश्नावली, अन्तर्वार्ता र टेलिफोन सम्पर्क मार्फत सामग्री सङ्कलन गरिएको छ । नेपालीका कृतिसम्बन्धी व्यक्त भएका भूमिका मन्तव्यलाई सहायक सामग्रीका रूपमा लिइएको छ । साथै कृतित्वको अध्ययन अनुसन्धानका लागि साहित्यकार नेपालीका पुस्तकाकार कृतिहरूको अध्ययन एवम् फुटकर रचनाहरूको परिचयात्मक विश्लेषण भएको छ । प्रस्तुत शोधपत्रलाई पूर्णता दिनका लागि जीवनीपरक समालोचना प्रणालीलाई विश्लेषणको आधार मानिनुका साथै अध्ययनको आवश्यकतानुसार विधागत सैद्धान्तिक अध्ययन पद्धतिको पनि प्रयोग गरिएको छ ।

१.८ अध्ययन तथा विश्लेषण विधि

यस शोधकार्यमा अनुसन्धानको विविध विधिमध्ये सामग्री सङ्कलनअन्तर्गत आवश्यकताअनुसार पुस्तकालय विधि, प्रत्यक्ष वार्ता, टेलिफोन वार्ता, प्रश्नावली, इमेल इन्टरनेट आदिको उपयोग गरिएको छ । यसरी सङ्कलित उक्त सामग्रीलाई तालिकीकरण गरी निगमनात्मक विधिको प्रयोग गरी पीताम्बर नेपालीको जीवनी व्यक्तित्व र कृतित्वको विश्लेषण गरिएको छ भने कृतिको विश्लेषण भने तत्त्वको आधारमा गरिएको छ ।

१.९ शोधपत्रको रूपरेखा

प्रस्तुत शोधपत्रको संरचना पक्षलाई सुगठित र सुव्यवस्थित पार्नका निम्ति निम्न लिखित विभिन्न परिच्छेदहरूमा विभाजन गरी अध्ययन, विश्लेषण र मूल्याङ्कन गरिएको छ

पहिलो परिच्छेद : शोधपरिचय

दोस्रो परिच्छेद : पीताम्बर नेपालीको जीवनी

तेस्रो परिच्छेद : पीताम्बर नेपालीको व्यक्तित्व

चौथो परिच्छेद : पीताम्बर नेपालीको साहित्ययात्रा

्पाँचौं परिच्छेद : पीताम्बर नेपालीको कविता कृतिहरूको अध्ययन

छैटौं परिच्छेद : पीताम्बर नेपालीको निबन्धात्मक कृतिहरूको अध्ययन

सातौं परिच्छेद : सारांश तथा निष्कर्ष

परिशिष्ट

सन्दर्भग्रन्थ सूची

दोस्रो परिच्छेद

पीताम्बर नेपालीको जीवनी

२.१ विषयप्रवेश

पीताम्बर नेपालीको जन्म वि.सं. १९९७ सालमा निस्ती, सेती दोभान-२ स्याङ्जामा भएको हो । पिता भानुभक्त शर्मा र माता खगेश्वरी शर्माको दसौँ सन्तानका रूपमा उनको जन्म भएको हो । स्कुले जीवनदेखि नै सामाजिक क्षेत्रमा अभिरुचि राखेर अघि बढेका पीताम्बर शर्माले नेपाली उपनाम राख्नुको पछाडि सामाजिक भेदभाव हटाउने उद्देश्य रहेको पाइन्छ । सानै उमेरदेखि नै पढाइमा रूचि देखाउने उनी कामबाट फुर्सद हुनसाथ जेठाबुबाले आफ्नो जेठो नाति त्रिभुवनलाई पढाएको उनले काठको बारमा आड लगाई कान थापेर सुन्ने गर्थे । यसबाट स्पस्ट हुन्छ कि उनी सानै उमेरदेखि पढाइप्रति रुचि राख्ने स्वभावका व्यक्ति हुन् । बिहानीले दिउँसोको सङ्केत गर्दछ भनेझैँ पीताम्बर पनि सानैदेखि जिज्ञासु, परिश्रमी र साहसी स्वभावका थिए । आफ्नै घरको आँगन पहिलो पाठशाला बनाएका नेपालीले रंगेठाटीमा साधरण हिसाब गर्न सक्ने भए । रङ्गेठाटीको पढाइ सकिएपछि वि.सं २०१५ पौषमा उनी पोखराको विन्ध्यवासिनी रात्री पाठशालामा भर्ना भएका हुन् ।

पीताम्बर नेपालीले लेखनको प्रारम्भ कविता विधाबाट गरेका छन् । **रंगुवाको चालामाला** उनको पहिलो कविता हो भने उनको तीनवटा कविता सङ्ग्रह र तीनवटा निबन्ध सङ्ग्रह निकाल्ने उनी विभिन्न सङ्घसंस्थाहरूमा आबद्ध रहेर समाजसेवा पनि गर्दै आएका छन् । वि.स. २०१४ सालमा विष्णुमतीसँग युगल जीवन कायम गरेका उनले वि.स. २०२५ सालमा राज्यलक्ष्मीसँग दोस्रो विवाह गरेपछि हाल उनका तीन छोरा र एक छोरी छन् भने सात जना नातिनातीनाहरू पनि रहेका छन् ।

२.२ जन्म र जन्मस्थान

पीताम्बर नेपालीको जन्म वि.सं. १९९७ सालमा निस्ती, सेती दोभान-२ स्याङ्जामा भएको हो । पिता भानुभक्त शर्मा र माता खगेश्वरी शर्माको दसौँ सन्तानका रूपमा उनको जन्म भएको हो । स्कुले जीवनदेखि नै सामाजिक क्षेत्रमा अभिरुचि राखेर अघि बढेका पीताम्बर शर्माले नेपाली उपनाम राख्नुको पछाडि सामाजिक भेदभाव हटाउने उद्देश्य

रहेको पाइन्छ । पिता भानुभक्त शर्मा र माता खगेश्वरी शर्माका एघार सन्तानमा दुई मात्रै बाँच्न सफल पीताम्बर र उनकी दिदी भीमावती हुन् ।[१]

पीताम्बर नेपालीको चिनाको नाम पीताम्बर शर्मा हो । उनको यो नाम पण्डितले नै लेखिदिएको हो । नेपालीको जन्म मध्यम वर्गीय शर्मा परिवारमा भएको हो । नेपालीका पुर्खाहरू धेरै वर्ष पहिलेदेखि स्याङ्जा जिल्लामा बसोबास गर्दै आएका हुन् । नेपालीका बाजे र बाबुको जन्म पनि स्याङ्जा जिल्लामा नै भएको हो । स्याङ्जामा जन्मिएर आफ्नो पछिल्लो जीवन कास्की जिल्ला पोखरामा व्यतित गरेका उनले आफ्नो जन्मस्थानप्रति औधी श्रद्धा र माया प्रकट गरेको देखिन्छ ।[२] पीताम्बर नेपालीको दुई श्रीमती, तीन छोरा र एक छोरी छिन् । उनका परिवार कास्की र काठमाडौँ जिल्लामा रहँदै आएका छन् । पोखराको हिमालीमार्ग र काठमाडौँको ट्याङ्लामा उनको परिवार बस्दै आएका छन् । उनको पारिवारिक रूपरेखालाई निम्न बमोजिम वृक्षरेखामा देखाउन सकिन्छ :

वंशावली

देवनारायण शर्मा(जिजुबाजे)

श्यामलाल शर्मा(बाजे)

भानुभक्त शर्मा (बुबा) खगेश्वरी शर्मा (आमा)

पीताम्बर शर्मा

विष्णुमती शर्मा

राज्यलक्ष्मी शर्मा

पृथ्वीराज शर्मा — प्रतिभा शर्मा

सूर्यराज शर्मा — विनिता शर्मा

प्रकाश शर्मा — सरस्वती शर्मा

सिर्जना शर्मा — प्रकाश सापकोटा

---

१. पीताम्बर नेपालीसँग लिइएको अन्तवार्ताबाट प्राप्त जानकारी ।

२. ऐजन ।

२.३ बाल्यकाल र स्वभाव

पीताम्बर नेपालीको बाल्यकाल स्याङ्जामा आफ्नै माता पिताको काखमा बितेको देखिन्छ । उनी सात वर्षको हुँदा पिताजीको निधन भएपछि भने बाल्यकाल कष्टकर बन्न थाल्यो । एक दिदीको पनि विवाह भएपछि आमा र उनी गरी दुई प्राणीमात्र सदस्य रहन पुगेका नेपाली सानै भएकाले घाँस दाउरा र खेतीपातीको काममा आमा जानुपर्ने भएकाले उनी घरमा बसेर सकेको घरधन्दा गर्थे । सानै उमेरदेखि नै पढाइमा रूचि देखाउने उनी कामबाट फुर्सद हुनसाथ जेठाबुबाले आफ्नो जेठो नाति त्रिभुवनलाई पढाएको उनले काठको बारमा आड लगाई कान थापेर सुन्ने गर्थे ।[३] यसबाट स्पस्ट हुन्छ कि उनी सानै उमेरदेखि पढाइप्रति रुचि राख्ने स्वभावका व्यक्ति हुन् । बिहानीले दिउँसोको सङ्केत गर्दछ भनेझैँ पीताम्बर पनि सानैदेखि जिज्ञासु, परिश्रमी र साहसी स्वभावका थिए ।

पीताम्बर नेपाली बाल्यकालदेखि नै सङ्घर्षशील भएकाले खेल खेल्नमा भन्दा पनि फुर्सदको समय निकालेर पढ्नमा नै रुचि देखाउने गर्थे । बाबाआमाका एघार सन्तानमध्ये दुई मात्र बाँच्न सफल नेपालीको एक दिदी भीमावती र आफू मात्र जीवित छन् । सातै वर्षको उमेरमा पीता गुमाउन पुगेका पीताम्बरको बाल्यकाल सङ्घर्षमय भएको पाइन्छ

२.४ शिक्षादीक्षा

पीताम्बर नेपालीको शिक्षा उनी सानै छँदा जेठाबुबाले आफ्नो नाति त्रिभुवनलाई पढाउँदा फुर्सद निकालेर काठको फल्याकको बारमा आड लगाई कान थापेबाट सुरु भएको थियो ।[४] घर गोठको सानो तिनो काममा आमालाई सघाएर बँचेको समयमा संयोग मिलेमात्र कान थापेर सुन्ने र चियाएर हेर्ने गरेर उनको पढाइ चल्थ्यो । प्रत्यक्ष अप्रत्यक्ष रूपमा जेठा बुबा चन्द्रदत नै उनलाई अक्षर चिनाउने गुरु हुन् । किताबै नभए पनि अङ्क र अक्षर चिन्ने उनलाई अक्षर लेख्नका लागि धैरेनीका जेठाबाले एउटा हल्का काठको फल्याकलाई ताछतुछ पारेर पाटी बनाइदिनुभएको थियो । त्रिभुवनलाई जेठाबुबाले सिकाएको हेर्दै कहिले त्यसलाई रातो माटाको धुलौटो बनाई छेस्काले लेख्ने अनि कहिले अँगारको धुलाले पोतेर खरीले लेख्ने गर्दा गर्दै अङ्क र अक्षर लेख्न उनी सफल भए । मंसिरे कटुसको पात वा बोकालाई कीट राखेर पकाई आफैँ तयार पारेको मसीले बाँसका सुप्लाहरूमा उनको

३. ऐजन ।

४. ऐजन ।

लेखाइ निर्भर रहन्थ्यो ।[५] आफ्नै घरको आँगन पहिलो पाठशाला बनाएका नेपालीले रंगेठाटीमा साधरण हिसाब गर्न सक्ने भए । रंगेठाटीको पढाइ सकिएपछि वि.सं २०१५ पौषमा उनी पोखराको विन्ध्यवासिनी रात्री पाठशालामा भर्ना भएका हुन् ।[६]

दिनमा पढ्न नपाइने, उमेर अलि छिप्पिएकाहरूलाई तीनै वर्षमा एस.एल.सी पास गराउने उद्देश्यले खोलिएको विन्ध्यश्वरी रात्री पाठशाला पोखरामा गएको दुवै वर्षमा वि.सं २०१८ सालमा उनले द्वितीय श्रेणीमा एस.एल.सी पास गरेका हुन् । वि.सं २०१८ सालको भदौ महिना सुरु हुनसाथ भर्खर एस.एल.सी पास गरेको जोशमा पृथ्वीनारायण कलेजमा आइ.ए प्रथम वर्षको विद्यार्थी बन्न पुगेका उनी पढाइमा भन्दा अन्य क्रियाकलापमा बढी व्यस्त रहनुपर्ने भएकाले आइ.ए. मा पास मात्र भएका थिए । अर्थशास्त्र लिएर बि.ए.मा दोस्रो श्रेणीमा पास गरेका नेपालीले एम.ए (नेपाली) र डिप. इन. एड. त्रि.वि. नेपालबाट शिक्षा हासिल गरेका छन् । एस.एल.सी पछि पढ्दै पढाउँदै अगाडि बढेका उनको जीवनमा अनेक दु:खहरू आए । उनी दु:खसँग जुध्दै आफ्नो सफलता प्राप्तीका लागि सधैं लागि रहेको देखिन्छ ।

२.५ वैवाहिक सम्बन्ध

पीताम्बर नेपालीको युगल जीवनको प्रारम्भ वि.सं. २०१४ सालमा विष्णुमतीसँग कायम भयो । दुई सन्तान भएर दुई नै नरहेपछि पटकपटक पीताम्बरकी आमा र श्रीमती ज्योतिषकहाँ धाइराख्दा ज्योतिषले दोस्रो विवाह गरेमा पहिलोबाट पनि सन्तान हुने सुनेपछि विष्णुमतीको सहमतिमा पीताम्बर नेपालीले वि.सं.२०२५ सालमा राज्यलक्ष्मी शर्मासँग दोस्रो विवाह गर्न पुगेका हुन् ।[७]

२.६ सन्तानहरू

पीताम्बर नेपाली र विष्णुमती शर्माबाट वि. सं. २०३४ सालमा एक छोरी सुष्मा जन्मिएकी हुन् भने राजेन्द्र लक्ष्मीको कोखबाट ३ छोरा पृथ्वीराज, सूर्यराज र प्रकाश शर्माको

५. ऐजन ।

६. ऐजन ।

७. ऐजन ।

जन्म हुन पुग्यो । पीताम्बर नेपालीका चारै सन्तानहरू मध्ये छोरी यू.के मा छन् भने छोराहरू नेपालमै कार्यरत रहेका छन् ।[८]

२.७ आर्थिक अवस्था

बाल्यकालमा दुःख सुख गरेर सङ्घर्ष गर्दै पढेका पीताम्बर नेपालीको बाल्यकाल निम्न मध्यम अवस्थामा बितेको थियो । शिक्षण पेसामा लामो समयसम्म जीवन व्यतित गरेका पीताम्बर नेपाली यति सम्मको आर्थिक अवस्था बलियो होला भनेर सोचेका थिएनन् ।[९] कल्पनै नगरेको जिन्दगी बाँचिरहेका उनको पेन्सिन भन्दा पनि बढी पेन्सिन श्रीमती राज्यलक्ष्मीको आउने कुरा पीताम्बर नेपालीनै बताउँछन् । उनी हाल पोखरा ८, नयाँबजार, हिमालीमार्गमा ३ वटा तला भएको ठूलो घरमा बसोबास गर्दै आएका छन् भने काठमाडौँको कीर्तिपुर ट्याङलामा पनि उनको ठूलो पक्की घर रहेको छ । उनका कान्छा छोरा मनिपालका डाक्टर र अरु दुई छोरा पनि नेपालमै कार्यरत भएकाले उनको हालको आर्थिक अवस्था सबल देखिन्छ ।[१०] यसरी हेर्दा उनलाई आर्थिक रूपमा सफल साहित्यकार मानिन्छ ।

२.८ दुःखसुखका क्षणहरू

जीवनमा दुःख अनि सुख यी दुवै स्वभाविक कुरा हुन् । परिस्थिति अनुकूल आफूलाई पनि हिँडाउनुपर्छ । जीवनमा सन्तुलन ल्याउने दुःख नै हो ।[११] पीताम्बर नेपालीको बाल्यकाल सङ्घर्षमय भएकाले दुःख पनि सामान्य नै ठान्दछन् । खुसीमा फुर्किने र दुःखमा अत्तालिने स्वभाव नभई भद्र स्वभाव भएका कारण सुखदुःख दुवै जीवनमा आउने गर्दछन् जस्तो समय छ त्यस्तै तरिकाले आफूलाई उपस्थित गराएकाले यो नै दुःखको र यो नै सुखको क्षण हो भनेर उनले व्यक्त गर्न चाहँदैनन् । जे होस् जीवनमा सन्तुलन कायम गर्नका लागि दुःखले महŒवपूर्ण भूमिका खेल्छ ।[१२]

---

८. ऐजन ।

९. ऐजन ।

१०. ऐजन ।

११. ऐजन ।

१२. ऐजन ।

२.९ जागिरे जीवन

पीताम्बर नेपालीले एस.एल.सी दिएपछि **सेपतको राष्ट्रिय प्राइमरी स्कुल**मा पढाउन प्रारम्भ गरेका हुन् । एस.एल.सी द्वितीय श्रेणीमा पास गरेका उनले वि.सं. २०१८ सालमा **पृथ्वीनारायण कलेज**मा आई.ए. पढी काठमाडौँमा परीक्षा दिएर घर फर्केपछि चिलाउनेबासको भुजुङ्गेमा **अमर मिडिल** स्कुलको मास्टर बनेर पढाउन सुरु गरेका थिए । पढ्दै र खाली समयमा पढाउँदै गरेका नेपालीले वि.सं. २०२१ देखि २०२३ सम्म **जनता सुदर्शन हाइस्कुल** ठुली पोखरी स्याङ्जा (हाल पर्वत) मा वि.सं.२०२३ देखि २०२४ सम्म **जनप्रदीप हाइस्कुल** दूईपिप्ले, चिलाउनेबास, स्याङ्जामा र वि.सं.२०३१ देखि २०३४ सम्म **शीतला माध्यमिक विद्यालय**, पौवेगौँडे, स्याङ्जामा प्रधानाध्यापक भएर सेवा गरेका हुन् । त्यसैगरी पृथ्वीनारायण क्याम्पस, पोखराका संस्थापक र प्राध्यापक हुन् र **जनप्रिय बहुमुखी क्याम्पस**, पोखरा (२०६२ देखि २०५८) का क्याम्पस प्रमुखका रूपमा योगदान पुऱ्याउने व्यक्तित्व मानिन्छन् ।[१३] हाल उनी निवृत्त शिक्षकका रूपमा पोखरा-८, नयाँबजार हिमालीमार्गमा बस्दै आएका छन् ।

२.१० भ्रमण

पीताम्बर नेपालीले स्वदेश तथा विदेशका विभिन्न ठाउँहरूको भ्रमण गरेका छन् । नेपालीले नेपालका दार्चुला, कञ्चनपुर, कैलाली, बर्दिया, बाँके, दाङ, कपिलवस्तु, रूपन्देही, नवलपरासी, पर्सा, रौतहट, सर्लाही, सिराहा, सप्तरी, सुनसरी, मोरङ, झापा, इलाम, पाँचथर, ताप्लेजुङ जिल्लाहरूको भ्रमण गरेका छन् । यसै सिलसिलामा उनले रहरको खहरेमा बयली खेल्दै थाइल्याण्डको पर्यटकीय शहर पटैया र कोरोलाबीचदेखि बेलायतअन्तर्गत वेल्सको दक्षिण पश्चिमी प्रान्त कारमार्थेनको स्कन्दभेलमा स्थापित मल्टीफेथ आश्रम हुँदै वोर्महेडको समुन्द्री किनारसम्मको भ्रमण गरेका छन् ।[१४]

१३. ऐजन ।

१४. ऐजन ।

२.११ साहित्यिक दृष्टिकोण

पीताम्बर नेपाली साहित्यकारका साथै विगतका दिनहरूमा शिक्षक, प्रधानाध्यापक, सम्पादक तथा राजनैतिकर्मी पनि हुन् ।[१५] उनको जन्मस्थान स्याङ्जा जिल्लाको निस्ती, सेतीदोभान-२, मा भएको हो । साहित्यलाई समाजको दर्पण मान्ने उनले साहित्य समाजको दर्पण मात्रै नभएर समाजलाई अब के गर्ने ? कस्तो बनाउने भनेर मार्ग दर्शन गर्ने सशक्त माध्यमका रूपमा पनि चिनाउन चाहन्छन् ।

संयोगै संयोगको शृङ्खलालाई जीवन मान्ने पीताम्बरले जीवन संयोगले सुरू भई संयोगले नै अन्त्य हुन्छ भन्ने मान्यता राखेका छन् । दर्शनलाई जति छिचोल्न खोज्यो उति नै झन् ठूलो जङ्गल भइदिन्छ यो छिचोली नसक्ने जङ्गल हो र समाजमा के माथि विश्वास र के माथि अविश्वास गर्ने भन्ने कुरा प्रश्नमा राख्ने उनले सब कुराको स्थिरता छैन् भन्ने मान्यता राख्दछन् । साहित्यकार पीताम्बरको शब्दमा समाजमा घटेका घटनाहरूले च्वास्स मुटुमा रोपेपछि साहित्य सिर्जना हुने विचार व्यक्त गरेका छन् । समाजमा भएका अन्याय र अत्याचारका पक्षमा कलमको गति बढ्ने धारणा राख्ने उनी घटनाहरूले घचघचाएर मुटुमा काँडो बिझेपछि काँडोलाई पन्छाउने जमर्को गर्दै र फुर्सदको समयलाई सदुपयोग गर्नका निम्ति रचनाहरू रच्ने धारणा स्पष्ट पार्दछन् ।

असन्तुष्ट पक्ष केही छैन् भन्ने उनी जीवन भोगाइका क्रममा आएका बिध्नबाधाहरूलाई सामान्य सम्झिन्छन् ।

२.१२ साहित्य सिर्जनाको प्रेरणा र प्रवेश

जुनसुकै देशमा पनि के कति उन्नति अवनति भएको छ भन्ने कुराको यथार्थ ज्ञान त्यहाँको साहित्यिक गतिविधिबाट मिल्न सक्छ । जबसम्म देशमा चौतर्फी विकासको साथसाथै साहित्यको उत्थान हुँदैन तबसम्म देशमा जेजति उन्नति भए पनि पुरा भएको ठान्नु हुँदैन । जसलाई यहाँ उनकै भाषा र भाकामा राखिएको छ :

लेखनी चल है मेरो नअडी बीचमा सदा ।
मेरो यो मनको भाव सेतो कागजमा सजा ॥
लेखिदे है मनोद्गार फरकै नगरीकन ।

१५. ऐजन ।

नक्कली शब्द आडम्बर भुटा प्रचारमा किन ?
सङ्लो साहित्यको धारा यत्रतत्र बगाइदे
रेलीमैइहरूको राग सबैलाई पु¥याइदे ॥
देशका निम्ति मर्नेको कीर्तिको गीत लेखिदे ।
स्वदेश बिर्सनेलाई बोलाउँदै तँ लेखिदे ॥

यसरी हेर्दा पीताम्बर नेपालीका साहित्य सिर्जनाका प्रेरणाहरू स्वदेशप्रतिको प्रेममा साहित्यको उत्थान भएर नै देशको उन्नति हुन्छ भन्ने दृष्टिकोण पाइन्छ । यसरी प्रेरणाका स्रोतहरूमा देशप्रेम मानवीय संवेदना र कवित्व भावनालाई लिन सकिन्छ ।

२.१३ साहित्यको लेखन प्रारम्भ

पीताम्बर नेपालीले लेखनको प्रारम्भ कविता विधाबाट गरे । आफूले देखेका अनि भोगेका कुराहरूले चिमोट्दा चिमोट्दै वि.सं.२०१४ सालमा उनको जीवनमा पहिलो कविता जन्मेको पाइन्छ । कविता झ्याउरे छन्दमा लेखिएको थियो ।[१६] **रंगुवाको चालामाला** शीर्षकको कवितामा रंगुवाको सेरोफेरोमा हुने अन्याय, अत्याचार र दमनको यथार्थ चित्र उतार्न खोजिएको थियो । जीवनमा पहिलोपल्ट लेखिएको कवितालाई जतन गरेर राख्न नसकेकोमा अहिले साह्रै पछुतो लागेको उनी आफ्नो संस्मरण सङ्ग्रह वि.सं.२०७० मा प्रष्ट पारेका छन् । **पेटको राँको** कविता सङ्ग्रह (२०२२) नेपालीको पहिलो प्रकाशित कृति मानिन्छ ।[१७]

२.१४ लेखनका विधाहरू

वि.सं. २०१४ सालदेखि कविता सिर्जना र वाचन गर्न प्रारम्भ गरेका पीताम्बर नेपालीका लेखनका विधाहरू कविता र निबन्ध हुन् । **रंगुवाको चालामाला** शीर्षकमा लेखिएको कविता उनको पहिलो कविता हो । रंगुवाको सेरोफेरोमा हुने अन्याय, अत्याचार दमनको यथार्थ चित्र उतार्न सफल उक्त कवितालाई उनले जतन गरेर राख्न नसकेकोमा पछुतो मानेका छन् । नेपालीका कविता सङ्ग्रहहरूमा **पेटको राँको** (२०२२)**सिमानाको गीत** (२०६५) र **सिलो** (२०७२) रहेका छन् । त्यसैगरी निबन्ध सङ्ग्रहका रूपमा **उखरमाउलो**

१६. ऐजन ।
१७. ऐजन ।

(२०६९) **मेटिदै गएका पाइलाहरू** (२०७०) र **रहरको खहरेमा बयली खैल्दै** (२०७१) गरी तीनतीन वटा कविता र निबन्ध सङ्ग्रह, प्रकाशित कृतिका रूपमा रहेका छन् ।[१८]

२.१५ प्रकाशित कृतिहरू

२.१५.१ पुस्तककार कृति सूची

पीताम्बर नेपालीका तीन वटा कविता र तीन वटा निबन्ध सङ्ग्रह प्रकाशित छन् । उनका प्रकाशित पुस्तककार कृतिहरूलाई तालिकामा तल प्रस्तुत गरिएको छ :[१९]

शीर्षक	विधा	प्रकाशन वर्ष
पेटको राँको	कविता सङ्ग्रह	२०२२
सिमानाको गीत	बालकविता सङ्ग्रह	२०६५
उखरमाउलो	निबन्ध सङ्ग्रह	२०६९
मेटिदै गएका पाइलाहरू	संस्मरण सङ्ग्रह	२०७०
रहरको खहरेमा बयली खेल्दै	नियात्रा सङ्ग्रह	२०७१
सिलो	कविता सङ्ग्रह	२०७२

२.१५.२ फुटकर सिर्जनाहरू

पीताम्बर नेपालीका फुटकर सिर्जनाहरू कविता र लेखहरू विभिन्न पत्रपत्रिकामा प्रकाशित छन् । प्राप्त भएअनुसारका सिर्जनाहरू निम्नअनुसारको कालक्रममा राखिएको छः

शीर्षक	विधा	प्रकाशित स्रोत
सङ्कटमा परेको स्याङ्जा	लेख	**आँधीको सुसेली, अङ्क- ६**
अन्तरपुस्ता	संवाद	**सामीप्य पराग, चौथो अङ्क**
उठ	कविता	**ज्येष्ठ नागरिक आवाज, वार्षिक मुखपत्र २०७३, अङ्क ३, वर्ष ३**
रिन तिर्नु पर्दछ	कविता	**आँधीखोले आवाज, स्मारिका, २०७३**
मेरो नाति	कविता	**आँधीखोले आवाज, स्मारिका, २०७३**

१८. ऐजन ।

१९. ऐजन ।

२.१६ सामाजिक संलग्नता

पीताम्बर नेपालीले साहित्य सिर्जनाका साथै विभिन्न सङ्घसंस्थामा आवद्ध भई समाजसेवा पनि पुऱ्याएका छन् ।

उनी संलग्न रहेको संस्था र संस्थागत विशिष्टता निम्नअनुसार उल्लेख गरिएको छ :

संलग्न संस्था	पद
प्रद्युम्न पनेरू हाईस्कुल रङ्गेठाँटी २०५५	संस्थापक अध्यक्ष
बालरञ्जन प्रा.वि. सेतीदोभान २, स्याङ्जा	संस्थापक अध्यक्ष
पश्चिमाञ्चल वाङ्मय परिषद्, पोखरा	कोषाध्क्ष
असहाय कल्याणकारी संस्था, पोखरा	आजीवन सदस्य
पोखरा वृद्धाश्रम, सीतापाइला, पोखरा	आजीवन सदस्य
स्याङजाली सम्पर्क सदन पोखरा	आजीवन सदस्य
स्याङ्जा साहित्य प्रतिष्ठान	आजीवन सदस्य
ज्येष्ठ नागरिक सरोकार समाज, नेपाल	आजीवन सदस्य सल्लाहकार
जोर्ज.जौन शिक्षा प्रतिष्ठान, पोखरा	विशिष्ट सदस्य
जिल्ला रेडक्रस सोसाइटी, स्याङ्जा	संस्थापक सदस्य
शान्तिघाट निर्माण समिति, पोखरा	सदस्य

२.१७ सम्पादन तथा लेखन

पीताम्बर नेपालीले **पञ्चसमाज** पाक्षिक समचारपत्र २०१८ स्याङ्जामा सम्पादक मण्डलको सदस्य रहेर काम गरेका छन् । **चौतारो** सामयिक प्रकाशन जनता सुदर्शन हाईस्कुल, ठूलीपोखरी वि.सं.२०२३ मा सम्पादकको कार्य गरेका उनले **युगभाषा** साहित्यिक पत्रिका, स्याङ्जामा सहायक सम्पादक भएर कार्य गरेको पाइन्छ । **आँधीको सुसेली** २०५३ पोखरा, **शान्तिघाट दर्पण** २०६९, पोखरा र **ज्येष्ठ नागरिक आवाज** २०७०, पोखरामा प्रधान सम्पादकको भूमिका निभाउने नेपालीले विभिन्न पत्रपत्रिकाहरूमा कविता निबन्ध तथा समसामयिक लेखहरू प्रकाशित गरेका छन् ।[२०]

२०. ऐजन ।

२.१८ सम्मान तथा पुरस्कार

कुनै पनि व्यक्तिलाई प्रेरणा र हौसला दिनका लागि सम्मानित गर्नुपर्दछ । जब आफ्नो कार्यको मूल्याङ्कन हुन्छ तब ऊ अझै उत्साहित भएर आफ्नो कार्यमा लाग्छ । आफ्नो जीवनको अधिकांश समय शिक्षण पेसामा बिताएर साहित्य साधनामा पनि दत्तचित्त भएर लागेका पीताम्बर नेपालीले साहित्य, शिक्षा, समाजसेवा आदि क्षेत्रमा योगदान पुऱ्याएका छन् । यसबापत उनलाई निम्न पुरस्कारद्वारा सम्मान गरिएको पाइन्छः[२१]

शिक्षा सेवा पुरस्कार वि. सं. २०३९

सेवा पदक वि. सं. २०४६

२.१९ निष्कर्ष

वि.स. १९९७ मा स्याङ्जा जिल्लाको सेतीदोभानमा भानुभक्त शर्मा र माता खगेश्वरी शर्माका दसौं सन्तानका रूपमा पीताम्बर शर्माको जन्मभएको हो । पीताम्बर शर्माले **नेपाली** उपनाम राख्नुको पछाडी सामाजिक भेदभाव हटाउने उद्देश्य रहेको पाइन्छ । नेपालीको शिक्षाको सुरूवात उनका जेठाबुबाले आफ्नो नाति त्रिभुवनलाई पढाउँदा फुर्सद निकालेर काठको फल्याकको बारमा आड लगाई कान थापेबाट भएको हो । वि.स. २०१८ सालमा उनले द्वितीय श्रेणीमा एस.एल.सी. पास गरेका हुन् । एम.ए (नेपाली) र डिप.इन.एड त्रि.वि नेपालबाट शिक्षा हासिल गरेका उनले एस.एल.सी दिएपछि नै सेपतको राष्ट्रिय प्राइमरी स्कुलमा पढाउन प्रारम्भ गरेका हुन् । लामो समयसम्म शिक्षण पेसामा आबद्ध रहेर सेवा गरेका उनी हाल निवृत्त शिक्षकका रूपमा पोखरा-८ नयाँ बजार हिमालीमार्गमा बसोबास गर्दै आएका छन् ।

पीताम्बर नेपालीले लेखनको प्रारम्भ कविता विधाबाट गरेका छन् । **रंगुवाको चालामाला** उनको पहिलो कविता हो भने उनको तीनवटा कविता सङ्ग्रह र तीनवटा निबन्ध सङ्ग्रह निकाल्ने उनी विभिन्न सङ्घसंस्थाहरूमा आबद्ध रहेर समाजसेवा पनि गर्दै आएका छन् । वि.स. २०१४ सालमा विष्णुमतीसँग युगल जीवन कायम गरेका उनले वि.स. २०२५ सालमा राज्यलक्ष्मीसँग दोस्रो विवाह गरेपछि हाल उनका तीन छोरा र एक छोरी छन् भने सात जना नातिनातीनाहरू पनि रहेका छन् ।

---

२१. ऐजन ।

तेस्रो परिच्छेद

पीताम्बर नेपालीको व्यक्तित्व

३.१ विषयप्रवेश

व्यक्तित्व शब्दले कुनै पनि व्यक्तिको निजी गुण वा विशेषतालाई बुझाउँछ । व्यक्तिको मानसिक प्रक्रियामा हुने एकरूपताको निर्माण नै व्यक्तित्व हो । जुनसुकै व्यक्तिको व्यक्तित्व निर्माण गर्नमा उसले आफ्नो जीवनजगत्मा भोगेका, अनुभव गरेका, आरोहअवरोह, उतारचढाव, सुखदुःख, मोडउपमोड आदिले महŒवपूर्ण भूमिका खेलेको हुन्छ । यिनका अतिरिक्त शिक्षादीक्षा, रुचि, पेसा, सङ्गत र जीवन जगत्प्रतिको दृष्टिकोणले पनि व्यक्तित्व निर्माणमा सहयोग गर्दछ । व्यक्तिको व्यक्तित्व बाह्य र आन्तरिक गरी दुई प्रकारका हुन्छन् । व्यक्तिको बाह्य व्यक्तित्व उसको शारीरिक बनोट, रूपरङ्ग, हाउभाउ अर्थात् बाहिरबाट हेर्दा पहिचान गर्न सकिने शारीरिक व्यक्तित्वसँग सम्बन्धित हुन्छ भने आन्तरिक व्यक्तित्व व्यक्तिमा अन्तर्निहित गुण, स्वभाव, आचार, विचार, प्रवृत्ति, क्षमता, योग्यता, विशेषता आदिसँग सम्बन्धित हुन्छ । यसै आधारबाट हेर्दा जुनसुकै व्यक्तिको पनि बाह्य भन्दा आन्तरिक व्यक्तित्व नै महŒवपूर्ण र अर्थयुक्त हुने गर्दछ ।

पीताम्बर नेपाली कविता र निबन्धमा कलम चलाउने एक सशक्त साहित्यकार हुन् । नेपालीले साहित्यका साथसाथै साहित्येतर क्षेत्रमा पनि धेरै महŒवपूर्ण कार्य गरेका छन् । सर्जक व्यक्तित्वमा कविता र निबन्ध विधाबाट चर्चित उनी लामो समयसम्म शिक्षण संस्थाहरूमा आबद्ध रहेर सेवा गरेका छन् भने विभिन्न संघसंस्थामा आबद्ध भएर पनि साहित्येतर व्यक्तित्व निर्माण गरेका छन् ।

३.२ बाह्य वा शारीरिक व्यक्तित्व

कुनै पनि व्यक्तिको शारीरिक व्यक्तित्व बाहिरबाट हेरेरै पहिचान गर्न सकिन्छ । पीताम्बर नेपालीको व्यक्तित्वलाई हेर्दा आकर्षक र हँसिलो प्रकृतिका देखिन्छन । गोरो वर्ण, ठूलो मोहडा, मिलेको शरीर सेता दन्तलहर र मोटो जिउडाल भएकाले उनी सुन्दर देखिन्छन् । ५.३ फिट उचाई र ६८ केजी तौल, हँसिलो र ठूलो अनुहार भएका उनी सरल, विनम्र र

मिलनसार स्वभावका छन् ।[1] परिस्थिति अनुकूल आफूलाई पनि हिँडाउनुपर्छ भन्ने उनी कठिन अवस्थामा पनि विचलित नभई धैर्य र साहस जुटाएर सधैँ क्रियाशील रहने स्वभावका व्यक्तित्व छन् । पीताम्बर नेपाली हामी सबैका लागि प्रेरणाका स्रोत छन् ।

३.३ व्यक्तित्वका विभिन्न पाटाहरू

जीवनमा आफ्नो कार्यप्रति सक्रिय र साधनारत रहने पीताम्बर नेपालीले विविध क्षेत्रमा निर्वाह गरेको भूमिका र योगदानको कारण उनको व्यक्तित्व बहुआयामिक बन्न पुगेको देखिन्छ । पीताम्बर नेपालीले लेखनका अतिरिक्त विभिन्न कर्म र पेसा पनि गरेका छन् । यसका साथै उनी सामाजिक, राजनैतिक क्षेत्रमा पनि संलग्न छन् । पीताम्बर नेपालीको बहुआयामिक व्यक्तित्वलाई विभिन्न पाटाहरूमा विभाजन गरी तलको तालिकाको आधारमा विश्लेषण गर्न सकिन्छः[2]

पीताम्बर नेपालीको व्यक्तित्वको विभिन्न पाटाहरू

साहित्यिक व्यक्तित्व	साहित्येतर व्यक्तित्व
कवि व्यक्तित्व	शिक्षक व्यक्तित्व
निबन्धकार व्यक्तित्व	राजनैतिक व्यक्तित्व
	समाजसेवी व्यक्तित्व
	सम्पादक व्यक्तित्व

३.३.१ साहित्यकार व्यक्तित्व

यस शोधमा पीताम्बर नेपालीको यही साहित्यिक व्यक्तित्व र कृतित्वको बारेमा अध्ययन गरिएको छ । उनले साहित्यका विभिन्न विधाहरूमा कलम चलाएका छन् । उनका लेखनका क्षेत्रबाट नियाल्दा उनका कवि र निबन्धकार व्यक्तित्वहरू रहेको देखिन्छ ।

१. पीताम्बर नेपालीसँग लिइएको लिखित अन्तर्वार्ताबाट प्राप्त जानकारी ।

२. ऐजन ।

३.३.१.१ कवि व्यक्तित्व

पीताम्बर नेपालीको साहित्य लेखनको आरम्भ कविताबाट भएको हो । आफूले देखेका भोगेका कुराहरूले चिमोट्दा चिमोट्दै वि.सं. २०१४ सालमा जीवनमा पहिलो कविता जन्मेको उनी बताउँछन् । **रंगुवाको चालामाला** शीर्षकको कवितामा रंगुवाको सेरोफेरोमा हुने अन्याय, अत्याचार र दमनको यथार्थ चित्र उतार्न खोजिएको उक्त कविता झ्याउरे छन्दमा लेखिएको थियो ।[3] पहिलो कविता जतन गर्न नसकेका उनको पहिलो कविताले सिम्दीको सुनको थाल सरी खेत उडाएको थियो । कविता लेखेर समाजमा व्याप्त अन्याय र अत्याचार हटाउन खोज्दा सिम्दी खोलाको आफ्नै सुनको थाल उडेको प्रसङ्ग उनी बताउँछन् । हालसम्म **पेटको राँको**,(२०२२) **सिमानाको गीत** (२०६५) र **सिलो** (२०७३) गरी तीन वटा कविता सङ्ग्रह निकाल्न सफल भएकाले उनको कवि व्यक्तित्व सफल देखिन्छ ।

३.३.१.२ निबन्धकार व्यक्तित्व

कविता र निबन्ध दुवैमा उत्तिकै कलम चलाउने नेपालीको साहित्यधारामा प्रकाशित **म बाहुन हुन चाहन्न** (२०२२) पहिलो निबन्ध हो । **उखरमाउलो** (२०६९) निबन्ध सङ्ग्रहमा २०२२-२०६८ सालसम्म लेखिएका विभिन्न किसिमका सोह्र वटा निबन्धहरू समावेश गरिएको छ । यस निबन्ध सङ्ग्रहले निबन्धकारको ४६ वर्षको अन्तराल ओगटेको पाइन्छ । यस बीचमा भएका सामाजिक उथलपुथल, राजनैतिक उतारचढाव, सांस्कृतिक जीवनमा आएका फेरबदल आदि कुरालाई लामो अन्तराल बहन गरेको निबन्धहरूबाट स्पष्ट हुन्छ । व्यङ्ग्यात्मक शैलीमा राष्ट्र र राष्ट्रियतालाई सर्वोपरि राखेर विभिन्न किसिमका विकृति, विसङ्गति, जातीय विभाजन, अन्धश्विास, दमन, शोषण आदि कुराहरूमा कतै व्यङ्ग्य गरेर र कतै आलोचना गरेर समाजलाई सुल्टो तथा सुधारमूलक बनाउनुपर्छ र नेपालीको शान गिर्न दिनु हुँदैन भन्ने भावना उनका सबैजसो निबन्धमा पाइन्छ । कतै यात्राको विवरण गरेका छन् भने कतै आफ्ना जीवनका उकाली ओरालीका प्रसङ्गहरूलाई भावनात्मक रूपले उन्ने प्रयास गरेका छन् । यसबाट पनि स्पष्ट हुन्छ कि उनी निबन्धकार व्यक्तित्व हुन् ।

३. ऐजन ।

३.३.२ साहित्येतर व्यक्तित्व

पीताम्बर नेपालीले साहित्य सिर्जनाको साथै शैक्षिक, राजनैतिक तथा सामाजिक क्षेत्रमा कार्य गरेका छन् । उनका यस्ता साहित्येतर व्यक्तित्वलाई तल उल्लेख गरिएको छ :

३.३.२.१ शिक्षक व्यक्तित्व

पढ्दै र पढाउँदै गरेका पीताम्बर नेपाली वि.सं. २०२१-२०२३ सालसम्म जनता सुदर्शन हाईस्कुल ठूलीपोखरी, स्याङ्जामा शिक्षक भई सेवा गरेका हुन् । वि.सं. २०२३-२०२४ सम्म जनप्रदीप हाईस्कुल दुइपिप्ले, चिलाउनेबास स्याङ्जामा सेवा गर्न पुगे र शीतला माध्यमिक विद्यालय पौवेगौडे, स्याङ्जामा वि.सं.२०३१-२०३४ सम्म प्रधानाध्यापक भई सेवा गरेका उनी पृथ्वीनारायण क्याम्पस, पोखरामा संस्थापक प्रध्यापक र क्याम्पस प्रमुख बनेको देखिन्छ ।[४] उनी एक सफल शिक्षक व्यक्तित्व मानिन्छन् ।

३.३.२.२ राजनैतिक व्यक्तित्व

पीताम्बर नेपालीको राजनीति सुरुमा वामपन्थीबाट प्रभावित भएको देखिन्छ । गण्डकी र कोसी सम्झौतामा काङ्ग्रेसको विरोध जतातत‍ै भएपछि त्यसले उनलाई पनि छोयो । पछि पञ्चायत आएपछि महेन्द्रले राम्राराम्रा कार्य गरेपछि प्रधानपञ्च हुन पुगे । पछि गाउँ फर्क राष्ट्रिय अभियानले उनलाई पञ्चायततिर विकर्षण गरायो । वि.सं. २०२८ पछि झापा काण्ड सुरू भएर पर्वत र स्याङ्जा अनि मगेममा घर डकैती भएपछि काङ्ग्रेस र कम्युनिष्ट छाड्न पुगे । अहिले उनी स्वतन्त्र रहेका छन् र भोट दिँदा राम्रो उम्मेदवार छानेर दिने उनको सोच रहेको छ ।[५]

३.३.२.३ समाजसेवी व्यक्तित्व

पीताम्बर नेपाली पढ्दै पढाउँदै र समाजसेवामा पनि सरिक हुँदै अगाडि बढ्ने व्यक्तिव हुन् । **प्रद्युम्न पनेरू हाईस्कुल रङ्गेठाँटी** (२०२५) मा संस्थापक अध्यक्ष, **बालरञ्जन प्रा.वि** सेतीदोभान-२, स्याङ्जाका संस्थापक अध्यक्ष, **पश्चिमाञ्चल वाङ्गमय परिषद्,** पोखराका कोषाध्यक्ष, **असहाय कल्याणकारी संस्था**, पोखराका आजीवन सदस्य, **पोखरा वृद्धाश्रम,** सीतापाईला, पोखराका आजीवन सदस्य, **स्याङ्जाली सम्पर्क सदन** पोखराका आजीवन सदस्य, **स्याङ्जा साहित्य प्रतिष्ठान**का आजीवन सदस्य, **ज्येष्ठ नागरिक सरोकार**

४. ऐजन ।

५. ऐजन ।

समाज, नेपालका आजीवन सदस्य, **जोर्ज जोन शिक्षा प्रतिष्ठान**, पोखराका विशिष्ट सदस्य, **जिल्ला रेडक्रस सोसाइटी**, स्याङ्जाका संस्थापक सदस्य र **शान्तिघाट निर्माण समिति,** पोखराका सदस्य भएर सामाजिक सङ्घसंस्था मार्फत् सेवा पुऱ्याउने नेपाली समाजसेवी व्यक्तित्व हुन् ।[६]

३.३.२.४ सम्पादक व्यक्तित्व

पीताम्बर नेपालीले स्याङ्जा जिल्लामा सर्वप्रथम **पञ्चसमाज** पत्रिकामा सम्पादक मन्डलको सदस्य रहेर उल्लेखनीय कार्य गरेका हुन् । त्यसरी नै **चौतारो** सामयिक प्रकाशन जनता सुदर्शन हाईस्कुल, ठूलीपोखरीमा सम्पादक भएर काम गरे । **युगभाषा** साहित्यिक पत्रिका स्याङ्जामा सहायक सम्पादक भई कार्य गरेका उनले **आँधीको सुसेली** (२०५३), पोखरा, **शान्तिघाट दर्पण** (२०६९), पोखरा र **ज्येष्ठ नागरिक आवाज** (२०७०), पोखरामा प्रधान सम्पादक रहेर कार्य गरेका पाइन्छन् । यसरी हेर्दा उनीभित्र एक सम्पादक व्यक्तित्व रहेको देखिन्छ ।

३.४ सम्मानित तथा पुरस्कृत व्यक्तित्व

पीताम्बर नेपाली **शिक्षा सेवा पुरस्कार** (२०६९) र **सेवा पदक** (२०४६) द्वारा सम्मानित हुन पुगेकाले उनी सम्मानित तथा पुरस्कृत व्यक्तित्व भएको जानकारी हुन्छ ।

पीताम्बर नेपालीको संस्थागत संलग्नता र योगदानलाई माथि उल्लेख गरेअनुसार हेर्दा उनी बहुआयामिक व्यक्तित्व भएको देखिन्छ । यसैगरी सामाजिक सेवा, साहित्यिक कार्यहरूमा सक्रिय सहभागी भइरहेका छन् ।[७] यसरी हिजोदेखि आजसम्मको उनको व्यक्तित्व बहुआयामिक रहेको पुष्टि हुन्छ ।

३.५ जीवनी व्यक्तित्व र कृतित्वबीच अन्तरसम्बन्ध

पीताम्बर नेपाली वि.सं. १९९७ सालमा स्याङ्जाको निस्ती, सेतीदोभान-२, मा जन्मे । उनले एम.ए नेपाली र डिप.इन.एड. त्रि.वि नेपाल सम्मको शिक्षा हासिल गरेका छन् । वि.सं. २०१४ सालमा **रंगुवाको चालामाला** शीर्षकमा पहिलो कविता लेखेका नेपाली कविता लेखेर समाजमा व्याप्त अन्याय र अत्याचार हटाउन अग्रसर हुने व्यक्तित्व मानिन्छन् । उनले कविता र निबन्ध सङ्ग्रह प्रकाशित गरेका छन् । यसले उनको साहित्यकार व्यक्तित्व निर्माण

---

६. ऐजन ।

७. ऐजन ।

भएको छ । उनले साहित्यका अतिरिक्त विभिन्न पत्रपत्रिकाहरूमा सम्पादनको काम पनि गरेका छन् । यसबाट उनको सम्पादनको व्यक्तित्व पनि झल्किन्छ । लामो समयसम्म प्रधानाध्यापक र शिक्षक भएर शिक्षामा सेवा पुऱ्याएका हुनाले यसबाट उनको शिक्षक व्यक्तित्व स्पष्ट हुन्छ । उनी विभिन्न सामाजिक सङ्घसस्थामा आबद्ध रहेर कार्य गरेका छन् । उनले साहित्य सिर्जना,सामाजिक सेवा लगायतका क्षेत्रमा प्रेरक भूमिका निर्वाह गरेका छन् । यसबाट उनी एक प्रेरक व्यक्तित्व पनि हुन् ।

पीताम्बर नेपालीले माथि उल्लेखित कार्य गर्नुका साथै साहित्य साधना पनि निरन्तर रूपमा गरिरहेका छन् । उनका कृतिहरूमा उनले देखेका, भोगेका र अनुभव गरेका कुराहरूलाई समावेश गरिएको छ ।[८] नेपाली देश र विदेशको भ्रमणको क्रममा आफूले संगालेका अनुभूतिहरूलाई साहित्यको रूप दिन सफल देखिन्छन् । उनका यस्ता योगदानका क्षेत्र र व्यक्तित्व निर्माणका क्षेत्र निरन्तर रूपमा थपिदै गइरहेका छन् । हालसम्मको उनको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्व सम्बन्धी अध्ययन गर्दा देखिएको अर्न्तसम्बन्धलाई उनका विभिन्न कृतिहरूद्वारा पनि स्पष्ट पार्न सकिन्छ ।

३.६ निष्कर्ष

पीताम्बर नेपाली कविता र निबन्धमा कलम चलाउने एक सशक्त साहित्यकार हुन् । नेपालीले साहित्यका साथसाथै साहित्येतर क्षेत्रमा पनि धेरै महत्त्पूर्ण कार्य गरेका छन् । पीताम्बर नेपालीको व्यक्तित्व लाई हेर्दा आकर्षक र हँसिलो प्रकृतिका देखिन्छन् । ५.३ फिट उचाई र ६८ के.जी तौल, हँसिलो र ठूलो अनुहार भएका उनी सरल, विनम्र र मिलनसार स्वभावका छन् । नेपालीले लेखनका साथसाथै विभिन्न कर्म र पेसा पनि गरेका छन् । उनको साहित्यक व्यक्तित्वलाई हेर्दा कवि र निबन्धकार व्यक्तित्वका रूपमा परिचित छन् भने साहित्येतर व्यक्तित्वमा शिक्षक, राजनैतिक, समाजसेवी र सम्पादक रहेका छन् । उनले साहित्य सिर्जना, सामाजिक सेवा लगायतका क्षेत्रमा प्रेरक भूमिका निर्वाह गरेका छन् । यसबाट उनी एक प्रेरक व्यक्तित्व पनि हुन् । उनका कृतिहरूमा उनले देखेका, भोगेका र अनुभव गरेका कुराहरूलाई समावेश गरिएको छ । उनका यस्ता योगदानका क्षेत्र र व्यक्तित्व निर्माणका क्षेत्र निरन्तर रूपमा थपिदै गइरहेका छन् । अतः उनी एक प्रेरक व्यक्तित्व हुन् ।

---

८. ऐजन ।

चौथो परिच्छेद

पीताम्बर नेपालीको साहित्ययात्रा

४.१ विषयप्रवेश

पीताम्बर नेपालीको साहित्यिक यात्रालाई केलाउँदा वि.सं. २०२२ सालमा पुग्नुपर्दछ । नेपालीले लेखनको प्रारम्भ कविता विधाबाट गरेको पाइन्छ । आफूले देखेका अनि भोगेका कुराहरूले चिमोट्दाचिमोट्दै वि.सं. २०१४ सालमा उनको जीवनमा पहिलो कविता जन्मेको पाइन्छ । झ्याउरे छन्दमा लेखिएको उनको पहिलो कविता **रंगुवाको चालामाला** शीर्षकमा रहेको पाइन्छ कवितामा रंगुवाको सेरोफेरोमा हुने अन्याय, अत्याचार र दमनको यथार्थचित्र उतार्न खोजिएको थियो । जीवनमा पहिलोपल्ट लेखिएको कवितालाई जतन गरेर राख्न नसकेकोमा उनी पछुतो मानेका छन् । **पेटको राँको** कविता सङ्ग्रह (२०२२) नेपालीको पहिलो प्रकाशित कृति मानिन्छ । साहित्य लेखनको सुरुवात बाल्यकालबाट गरेतापनि वि.सं. २०२२ सालमा **पेटको राँको** कविता सङ्ग्रह पुस्तककार कृतिका रूपमा प्रकाशित गरी साहित्यिक यात्रा सुरू गरेका हुन् । त्यसैगरी उनले वि.सं. २०६५ मा **सिमानाको गीत** प्रकाशन गरेका छन् भने वि.सं.२०६९ सालमा अर्को **उखरमाउलो** निबन्ध सङ्ग्रह प्रकाशन गरेका छन् । उनले यसपछि वि.सं.२०७० मा **मेटिदै गएका पाइलाहरू** नामक संस्मरण सङ्ग्रह प्रकाशन गरेका छन् । वि.सं.२०७१ मा **रहरको खहरेमा बयली खेल्दै** नियात्रा सङ्ग्रह प्रकाशन गरेका नेपालीले वि.सं.२०७२ सालमा **सिलो** कविता सङ्ग्रह प्रकाशन गरेको पाइन्छ । पछिल्लो समयमा साहित्यिक क्षेत्रमा निरन्तर रूपमा लागिरहेका पीताम्बरका यस बाहेकका कविताहरू अनलाइन प्रकाशित छन् । यिनै छ वटा कृतिहरूका आधारमा नेपालीका साहित्यिक यात्रालाई दुई चरणमा विभाजन गर्न सकिन्छ :

१. पहिलो चरण — २०२२ देखि २०६४ सालसम्म

२. दोस्रो चरण — २०६५ देखि हालसम्म

४.१.१ पहिलो चरण (२०२२ देखि २०६४ साल सम्म)

पीताम्बर नेपालीले सानै उमेरदेखि नै साहित्यप्रति रुचि देखाएको पाइन्छ । नेपालीको साहित्यिक यात्राको पहिलो चरण आभ्यासिक वा प्रारम्भिक चरणका रूपमा रहेको छ । नेपालीले लेखनको प्रारम्भ कविता विधाबाट गरे । उनी आफूले देखेका अनि भोगेका कुराहरूले चिमोट्दाचिमोट्दै वि.सं.२०१४ सालमा पहिलो कविता जन्मेको र कविता

झ्याउरे छन्दमा रहेको बताउँछन् । **रंगुवाको चालामाला** शीर्षकको कवितामा रंगुवाको सेरोफेरोमा हुने अन्याय, अत्याचार र दमनको यथार्थ चित्र उतार्न खोजिएको थियो । जीवनमा पहिलो पटक लेखिएको कवितालाई जतन गरेर राख्न नसकेकोमा अहिले साह्रै पछुतो लागेको उनी आफ्नो संस्मरण सङ्ग्रह (२०७०) मा प्रष्ट पारेका छन् । उनको औपचारिक साहित्य लेखनको सुरुवात भने **पेटको राँको** (२०२२) कविता सङ्ग्रहको प्रकाशनसँगै सुरू भएको पाइन्छ । यसै चरणमा यिनले कविता लेखनको क्षेत्रमा आफ्नो स्थान सुरक्षित राख्न सफल भएको पाइन्छ ।

पीताम्बर नेपालीको पहिलो चरणको समयावधि वि.सं.२०२२ देखि २०६४ सम्मलाई मान्न सकिन्छ । यस चरणमा नेपालीको **पेटको राँको** (२०२२) कविता सङ्ग्रह प्रकाशित भएको छ । यो चरण उनको कविता केन्द्रित चरण पनि हो । मूलतः आफ्नो लेखनको स्पष्ट धार नियाल्ने क्रममा यिनले कविता लेखनलाई नै कृतिद्वारा मूर्त रूप दिए । आफ्नै जीवनमा भोगेका समस्या र सामाजिक परिस्थितिले जन्माएका उकाली ओरालीहरूलाई उनले कवितामा प्रस्तुत गरेका छन् । **पेटको राँको** आफ्नो कवित्वको परिचय दिनलाई लेखेको नभै अल्छी गरेर बितिरहेको समयको उपयोग गर्ने प्रयास मात्र गरेको उनले बताएका छन् ।

यसरी पीताम्बर नेपालीले आभ्यासिक चरणमा नै कविता सङ्ग्रहलाई मूर्त रूप दिन सफल भएको देखिन्छ । साहित्यको उत्थान नभएसम्म देशमा जेजति उत्थान भए पनि पुरा भएको मान्नुहुँदैन भन्ने विचार यो कविता सङ्ग्रहमा पाइन्छ ।

४.१.२ दोस्रो चरण (२०६५ देखि हालसम्म)

पीताम्बर नेपालीको साहित्य लेखनको दोस्रो चरण वि.सं.२०६५ देखि हालसम्मलाई मान्न सकिन्छ । कविता लेखनबाट सुरुवात गरेका नेपालीले दोस्रो चरणमा आइपुग्दा कवितामा मात्र सीमित नरहेर निबन्धमा पनि उत्तिकै कलम चलाएका छन् । उनका यस चरणका प्रकाशित कृतिहरू **सिमानाको गीत** (२०६५), **उखरमाउलो** (२०६९), **मेटिदै गएका पाइलाहरू** (२०७०), **रहरको खहरेमा बयली खेल्दै** (२०७१), **सिलो** (२०७२) रहेका छन् ।

शिक्षक जीवनसँगै साहित्यमा पनि लागिपरेका नेपालीका यस चरणका लेखहरू ओजपूर्ण देखिएका छन् । **सिमानाको गीत** मा नेपालका मेचीदेखि महाकालीसम्मका कथा व्यथाहरूलाई प्रस्तुत गरिएको छ । आफूँ बाँचिरहेको समाजको देखी जान्ने, सुनी जान्ने र भोगीजान्ने एउटा साक्षीको बकपत्रहरूको रूपमा रहेका निबन्धहरूको सङ्ग्रह हो यो

उखरमाउलो । **मेटिदै गएका पाइलाहरू** (२०७०) संस्मरण सङ्ग्रह पीताम्बर नेपालीको जीवन यात्राको पहिलो बिसौनीको रूपमा प्रस्तुत भएको छ । **रहरको खहरेमा बयली खेल्दै** (२०७१) थाइल्यान्डको पर्यटकीय शहर पटैया र कोरलाबीचदेखि बेलायतअन्तर्गत वेल्सको दक्षिणी पश्चिमी प्रान्त कारमार्थेनको स्कन्दभेलमा स्थापित मल्टीफेथ आश्रम हुँदै वोर्महेडको समुन्द्री किनारसम्मको यात्राको संस्मरण हो । त्यसैगरी **सिलो** (२०७२) कवितासङ्ग्रह फरकफरक मानसिक, शारीरिक, सामाजिक, राजनीतिक, ऐतिहासिक परिस्थितिमा देखेभोगेका विकृति, विसङ्गति र होची अर्घेलीबाट उत्पन्न पीडा, छटपटी र आँसुहरूका प्रतीकको रूपमा प्रस्तुत भएको छ । प्रधानाध्यापक र शिक्षक भएर लामो समयसम्म शिक्षण पेसामा सेवा गरेका उनले विभिन्न सामाजिक सङ्घसंस्थाहरूमा पनि आबद्ध रहेर सेवा गरेका छन् ।

पीताम्बर नेपालीको यो चरण कविता विधा र निबन्ध विद्यामा आधारित रहेर अगाडि बढेको पाइन्छ । नेपालीले यसै चरणमा विभिन्न किसिमका फुटकर रचनाहरू पनि प्रकाशित गरेका पाइन्छन् । नेपालीले आफ्ना रचनामार्फत् देश विदेश घुमेका प्रसङ्गहरू पनि व्यक्त गरेका छन् । आफ्नै पच्चीस वर्षे जीवनको चर्चा परिचर्चा गरेका उनले अब फेरि पच्चीस पछाडिको जीवनलाई पाठकसमक्ष पस्किने जमर्कोमा लागिरहेका छन् ।

यसरी पीताम्बर नेपाली दोस्रो चरणमा पद्यमा मात्र नभएर गद्य विधा निबन्धमा पनि उत्तिकै सफल भएका छन् । कविता र निबन्ध लेखनमा परिष्कृत हुँदै गएका नेपालीले यस चरणमा थुप्रै फुटकर रचनाहरू पनि पस्किदै गएका छन् ।

४.१.३. निष्कर्ष

पीताम्बर नेपालीको वि.स. २०२२ देखि २०६४ साल सम्मको साहित्य लेखनको समयावधिलाई पहिलो चरण र वि.स. २०६५ देखि हालसम्मको समयावधिलाई दोस्रो चरण मानिन्छ । पहिलो चरणमा **पेटको राँको** कविता सङ्ग्रह (२०२२) मात्रै प्रकाशन गरेका नेपालीले दोस्रो चरणमा लगातार पाँच ओटा कृतिहरू निकाल्न सफल भएका छन् । **सिमानाको गीत** बालकविता सङ्ग्रह (२०६५), **उखरमाउलो निबन्ध** सङ्ग्रह (२०६९), मेटिदैगएका पाइलाहरू संस्मरण सङ्ग्रह (२०७०), **रहरको खहरेमा बयली खेल्दै** नियात्रा सङ्ग्रह (२०७२) र **सिलो** कविता संङ्ग्रह (२०७२) पीताम्बरका दोस्रो चरणमा देखा परेका कृतिहरू हुन् । यसरी नेपाली एक सफल कवि र निबन्धकारका रूपमा परिचित हुन पुगेका छन

पाँचौं परिच्छेद

पीताम्बर नेपालीको कविता कृतिको अध्ययन

५.१ विषयप्रवेश

पीताम्बर नेपालीले पद्य क्षेत्रमा पर्ने कविता विधामा कलम चलाएका छन् । उनका तीनवटा कविता सङ्ग्रह **पेटको राँको** (२०२२), **सिमानाको गीत** बालकविता सङ्ग्रह (२०६५), **सिलो** (२०७२) प्रकाशित छन् । उनका कविता र फुटकर लेखरचनाहरू अनलाइन प्रकाशित छन् । प्रस्तुत प्रकाशित कविता सङ्ग्रहको विधागत तŒवको आधारमा विश्लेषण तथा अध्ययन क्रमशः निम्नलिखित रूपमा गरिएको छ ।

५.२ पेटको राँको कविता सङ्ग्रहको विश्लेषण

५.२.१ परिचय

पीताम्बर नेपालीद्वारा रचित **पेटको राँको** (२०२२) कविता सङ्ग्रहको पहिलो प्रकाशन वि.सं २०२२ मा भएको हो भने दोस्रो प्रकाशन वि.सं.२०६५ सालमा भएको हो । यस सङ्ग्रहलाई लुष प्रेस, जावलाखेल, ललितपुरले प्रकाशनमा ल्याएको हो । **पेटको राँको** (२०२२) कविता सङ्ग्रहको बाहिरी आवरण रङ्गीन गाताले ढाकिएको छ । देशको उत्थान हुनकालागि साहित्यको उत्थान हुनुपर्दछ भन्दै 'आफ्नो कुरा' लेख्ने क्रममा कविले **पेटको राँको** आफ्नो कवित्वको परिचय दिनलाई लेखेको नभई अल्छी गरेर बितिरहेको समयको उपयोग गर्ने प्रयास मात्र गरेको प्रसङ्ग कोट्याउन पुगेका छन् । यस सङ्ग्रहको दोस्रो संस्करणमा कविले फेरि 'आफ्नो कुराको' माध्यमद्वारा यो कृति भाषिक तथा साहित्यिक दृष्टिले त्यति मूल्यवान् नभए पनि जिज्ञासुहरूले बेलाबखतमा कस्तो थियो ? भन्दै राख्ने गरेको जिज्ञासा पुरा गर्न सकोस् भन्ने हार्दिक इच्छा प्रकट गर्दै यथारूपमा पुन, प्रकाशन गरेको जानकारी गराएका छन् । यसको विषयक्रममा २७ (सत्ताइस) वटा कविताको शीर्षक दिइएको छ ।

५.२.२ विषयवस्तु

कवितामा जे वर्णित हुन्छ, त्यो नै विषयवस्तु हुन्छ । विषयवस्तु कविताको आधारभूत संरचक घटक हो । कृतिमा बाह्य प्रकाशनको सारभूत अंश वा सारतŒव तथा

आन्तरिक गुदीलाई विषयवस्तु भनिन्छ । कवितालाई प्रभावकारी, आकर्षक र कलात्मक बनाउन विषयवस्तु चयनको ठूलो भूमिका हुन्छ । विश्वका विभिन्न घटनावली, देशका विभिन्न घटनावली र परिवर्तनहरू, प्रकृति, संस्कृति, धर्म, दर्शन, राजनीति, इतिहास, मानवीय अनुभूति, विचार, युगीन यथार्थ आदि यावत् विषयहरू कवितामा विषयवस्तुका रूपमा आउँछन् ।[१] आफ्नो जीवन भोगाइका सुखदु:ख, हर्षविस्मात्, उज्याला-अँध्यारा आदि विविध पाटाहरू मध्येबाट आफूलाई प्रभावित र आकर्षित तुल्याउने जुनसुकै विषयमा कविता सिर्जना गर्न सकिने हुँदा कविताको विषयवस्तु अनन्त हुन्छ र कविताको सिर्जनाको मूल आधार पनि यही हो । कविताको विषयवस्तु त्यसको बीज विचार वा प्रमुख भाव हो । यसको मूलभाव विषयवस्तु मात्र नभएर वस्तुको निर्माण गर्ने कथन पनि हो । कविताको विषयवस्तु नैतिक, औपदेशिक, भावनात्मक, सौन्दर्यमूलक आदि जे पनि हुन सक्छ ।[२] **पेटको राँको** (२०२२) कविता सङ्ग्रहभित्र विविध विषयवस्तुसँग सम्बन्धित कविताहरू रहेका छन् । देशभक्ति, प्रकृतिसम्बन्धी, सामाजिक चेतनायुक्त, विचारपरक, विसङ्गतिवादी र प्रगतिवादी कविता पनि यस सङ्ग्रहमा समेटिएका छन् । विविध कविताका शीर्षक र तिनको मूलभावलाई तल प्रस्तुत गरिन्छ :

शीर्षक	मूलभाव
१.सुन्दर देश हाम्रो हो	प्रस्तुत कविता राष्ट्रको गुनगानमा आधारित रहेको छ । हिमाल, पहाड, तराई कोही छैन पराई, हामी सबै केवल नेपाली हौँ र हाम्रो देश नेपाल अत्यन्तै सुन्दर छ । प्राकृतिक सम्पदाले भरिपूर्ण नेपाल संस्कृतिले पनि सुन्दर रहेको छ र यस सुन्दर फुलबारीका हामी वीर नेपालीहरू देशमा शान्ति ल्याउनका लागि अग्रसर भइरहन्छौँ भन्ने भाव उक्त कवितामा भेटिन्छ ।
२.शान्तिको स्वर्ग	यस कवितामा शान्तिको स्वर्ग नेपाल प्रकृतिले धनी छ । अनेकौँ नदीनाला र झरनाहरूको सुमधुर आवाजमा विभिन्न नृत्यहरू प्रस्तुत गर्ने पन्छीहरूको जादुले पनि यो देश स्वर्ग बनेको छ र यस स्वर्गमा पसिना पोख्न पाउँदा कवि आनन्दित भएको भाव यस कविता मार्फत् प्रस्तुत भएको छ ।
३. प्रतिज्ञा	प्रस्तुत कविता आफ्नो जन्मभूमिको विकास गर्नका लागि कविले प्रतिज्ञा गरेको अभिव्यक्तिमा केन्द्रित रहेको छ । आफ्नै देशमा अन्न फलाउने, यही नवरत्न खोज्ने र सम्पूर्ण वस्तुहरू स्वदेशमै उत्पादन गर्न नसके नेपाली

१. खगेन्द्रप्रसाद लुइटेल, **नेपाली काव्य समालोचना**, (काठमाडौँ: पैरवी प्रकाशन, २०६७), पृ.१६ ।

२. ऐजन ।

	वीर होइन भन्ने प्रतिज्ञा यस कविताका माध्यमद्वारा प्रस्फुटित हुन जान्छ ।
४.स्वदेश सम्झना	प्रस्तुत कवितामा जननी र जन्मभूमिदेखि टाढा हुँदाको छटपटीमा स्वदेशका सुन्दर दृश्यहरूले झस्काइरहेको भाव प्रस्तुत गरेको पाइन्छ । कवितामा कविले प्रकृति र संस्कृति स्मरणमा आफूलाई टाढा रहेर पनि स्वदेशकै कल्पनामा हराएको भाव प्रस्तुत गर्न सफल भएका छन् ।
५.अवशेष	प्रस्तुत कविता गाँस, बास, र कपासको ठेगान नभएको मजदुरले रात दिन मिहिनेत गरेर मालिकको महल ठड्याउन सफल हुन्छ तर आफ्ना लागि केही अंश पनि बाँकी रहेको हुँदैन । एउटा दुःखी दरिद्रको कारूणिक र मर्माहित जीवन चित्रण गर्नमा उक्त कविता सफल भएको देखिन्छ ।
६.एकै गरिद्यौ	यस कवितामा सबै मानिसहरू रगत, हाड र मासु, आत्मा अनि सबै नेपाली जस्ता गुणहरूले समान भएता पनि उच र निचको मानवसिर्जित नियमहरूको साङ्लोमा बाँधिएको छ । कविलाई यी कृत्रिम नियमहरू पटक्कै मन परेको छैन् । आखिर सबैको आत्मा अनि ईश्वर एकै भएपछि हामी सबै एकै हौँ सबैलाई एकै गरिद्यौ भनेर अनुरोध गरेको भाव प्रस्तुत कविताको माध्यमद्वारा प्रस्तुत गरिएको छ ।
७. रून्छ मन	प्रस्तुत कविता जन्मभूमि छाडेर विदेशीन बाध्य भएको नेपालीको पीडालाई व्यक्त गर्न सफल भएको छ । कविताका माध्यमद्वारा नेपालको स्वच्छ प्रकृति र संस्कृतिसँग लगाएको साइनो तोडेर नजिकिँदै गरेका चाडपर्व र आमाको न्यानो काख र भाइहरूको साथलाई छोडेर विदेशीन बाध्य भएको नेपालीको दुःखेको मनका पीडालाई व्यक्त गरिएको छ ।
८.भ्रान्ति	यस कविताका माध्यमद्वारा मानिस आफ्नो भूल देख्दैन् तर अर्कालाई ठगेर बसीबसी घमन्ड गरेर अरूको पसिना चुस्ने मान्छेलाई मान्छे भन्ने कि नभन्ने ? भन्ने भाव व्यक्त गरिएको छ ।
९.दरिद्रताकी जीवित मूर्ति	प्रस्तुत कविता मार्फत् एउटी असहाय, दरिद्र र अभावै अभावका बाबजुत पनि प्रकृतिको नियमलाई पुरा गरी बच्चालाई बोकेर टिठलाग्दो र घिनलाग्दो जीवन व्यतित गरेकी मानसम्मान र माया ममताको शून्यतामा अडिएकी एउटी जीवित नारीको कारूणिक दृश्यलाई प्रस्तुत गरिएको छ ।
१०.दुई बालक	प्रस्तुत कवितामा टुहुरा दुई बालक गाँसका लागि घरघर चहार्दै आमासँग आफ्ना पीडाहरू व्यक्त गरेका छन् । ८ वर्षे भाइलाई साथमा लिएर १० वर्षमा लागेको दाजु विभिन्न खेल खेल्ने र रमाउने रहर हुँदाहुदै पनि असहाय भएका कारण पेट पाल्नलाई घरघर मुठी चामल माग्न धाउनु परेको बाध्यतालाई यस कविताका माध्यमद्वारा व्यक्त गरिएको छ ।

११.उठँ उठँ	प्रस्तुत कविताका माध्यमद्वारा आलस्य जीवन व्यतित गर्नेहरूलाई अँध्यारोमा जीवन ज्यूँन छाडेर उज्यालोको खोजी गर्नुपर्ने र सत् कर्म गर्नेहरू मरेर पनि बाँचिरहने हुनाले कर्म गर्नका लागि उठ्ने भाव व्यक्त गरेको पाइन्छ ।
१२.हाम्रो कवुल	यस कवितामा सबै एकताको सूत्रमा बाँधिएर एउटै नेपाली थर लेख्दै र एउटै मात्र चन्द्र र सूर्य अंकित झन्डा बोक्ने कबुल गरी देशको विकासमा लाग्ने भाव व्यक्त गरिएको छ ।
१३.हली र गोरु	प्रस्तुत कविताका माध्यमद्वारा हली र गोरु जसले साहुको खेतमा पसिना बगाएर आफू रित्तो हुन्छन् । अर्काको नोकर बनेर दुःखी जिन्दगी बिताइरहन बाध्य निम्नवर्गीय मानिस र गोरुको जीवन उस्तै भएको भाव व्यक्त गरिएको छ ।
१४.लेखनीसँग	प्रस्तुत कविताका माध्यमद्वारा स्वदेशको माममता झल्किने किसिमका लेखहरू लेख्न, समाजमा छिपेर रहेका कुरीति र अन्धविश्वासप्रति कलम चलाउन आफ्नो लेखनी अगाडि बढ्नुपर्ने भाव व्यक्त गरिएको छ ।
१५.असारे साँझ	यस कवितामा जब असार आउँछ तब भ्यागुता, झ्याउकिरी र पन्छीहरूले समेत किसानलाई साथ दिन्छन् । असारे कामको माचोमा पनि गीतहरू सुसेल्दै श्रम गर्ने किसान अर्को वर्षको बिउको जोओ मिलाउन घाम र पानी नभनी पसिना बगाउने तत्पर भएको भावलाई यस कविताका माध्यमद्वारा व्यक्त गरिएको छ ।
१६.प्रायश्चित	प्रस्तुत कविताका माध्यमद्वारा कु-कर्ममा फसेको मानिसलाई हृदयमा दया र माया भरेर मनलाई स्वच्छ, सफा बनाउनुपर्दछ । दाजुभाइप्रति अन्याय होइन माया ममता दर्साउनुपर्छ भन्ने भाव व्यक्त गरिएको छ ।
१७.जुवा	यस कविताका माध्यमद्वारा जुवातासले कोही पनि सम्पन्न हुँदैन जुवाले भाइ-भाइ भन्दैन र यसले विकृति विसङ्गति मच्चाउँदछ भन्ने भाव व्यक्त गरेको छ ।
१८.वसन्त	प्रस्तुत कविताका माध्यमद्वारा वसन्त ऋतुमा प्रकृति नै हराभरा देखिन्छिन् । हरियो तन्दा माथि महुरी, भमरा, कोइली, मृग शावकहरू र मयूरको खेलले प्रकृतिलाई नै लठ्ठ पार्ने दृश्यहरू वसन्त ऋतुको आगमनसँगै हुन्छ भन्ने भाव कवितामा व्यक्त गरिएको छ ।
१९.अघि बढ	यस कवितामा पञ्च भएका दाजुलाई आफ्नो कर्तव्यपथमा अगाडि बढ्नका लागि अनुरोध छ । समाजमा भएका शोषकहरूलाई लत्याएर शोषित वर्गहरूको अधिकार दिलाउनका निमित्त अगाडि बढ भन्ने भावलाई प्रस्ट

	पारिएको छ ।
२०.म के चाहन्छु	प्रस्तुत कविताका माध्यमद्वारा अरुको अन्डरमा बस्न नचाहने बालक दाजुभाइहरूसँग आत्मीयता भाव अपेक्षा गरेको मूल भावलाई प्रस्ट्याउन खोजिएको छ ।
२१.युग कवि	यस कवितामा दुःखकष्ट यानिकी अफ्ठ्यारोमा परेको समयअनुसारको कविता गाएर रोइरहेको कविको उथलपुथललाई उतारिएको छ । आँखा देख्न नसक्दाको पीडा टिलपिल आँखाहरूबाट र अग्नि दन्केको पेटको आवाज मनको लयमा हालेको कविको वेदनालाई उल्लेख गरिएको छ ।
२२.परिचय	प्रस्तुत कविताका माध्यमद्वारा म नेपाली हूँ र यस देशको विकासका लागि म निरन्तर अगाडि बढिरहन्छु । देशमा आइपरेका समस्याहरूको समाधानका लागि मैले आफूलाई बिर्सिएर अगाडि बढ्छु भन्ने भाव व्यक्त भएको छ ।
२३.छहरासित	यस कविताका माध्यमद्वारा कल्कल् गरी बग्ने छहरालाई पीरमर्का र अन्तरकुन्तरका फोहोरहरूलाई बगाइदेऊ तर यो प्राण भन्दा प्यारो मलिलो माटोलाई नबगाऊ किनारमै छाडिदेऊ भन्ने भाव व्यक्त गरिएको छ ।
२४.जीवन चिता	प्रस्तुत कविताका माध्यमद्वारा मानिस जन्मेपछि एकदिन अवश्य चितामा पुग्छ । धनी वा गरिब जे-जस्तो भएपनि जाने बाटो एउटै भएपछि बाँचुन्जेल सुमार्गमा लाग्नुपर्दछ भन्ने सन्देश यसले व्यक्त गरेको छ ।
२५.जान्न घर	प्रस्तुत कवितामा माइतमा सुखभोग गरेकी चेली निम्नवर्गीय परिवारमा पाउने दुःख, कष्ट र अभाव सम्झेर घर जान्न भन्ने भावलाई प्रस्तुत गरिएको छ ।
२६.बूढो दाउरे	यस कविताका माध्यमद्वारा हात खुट्टा जीर्ण बनेका, उमेरले बसेर खा भन्ने बेलामा सत्तरी वर्षको बूढो मानिस मासु बिना हाड र छालाको शरीरलाई भोक टार्नका लागि दाउराको भारी बोकेर गन्तव्यतिर लतारिरहनुपर्ने मर्माहित अवस्थालाई व्यक्त गरिएको छ ।
२७.पेटको राँको	प्रस्तुत कविता सिङ्गो कविता सङ्ग्रहको नामाकरण गर्न सफल भएको छ । यस कवितामा दिनरात कडा परिश्रम गर्दा पनि हातमुख जोर्न धौधौ पर्ने अवस्थालाई चित्रण गरिएको छ जबसम्म सामन्ती नीति ढल्दैन र शोषकहरूलाई ढालेर शोषित वर्ग जहिलेसम्म हाँस्न सक्दैन त्यो दिनसम्म मजदुरहरूको पेटको राँको बलिनै रहन्छ । राँको निभाउनलाई सामन्ती नीति ढाल्नुपर्छ भन्ने भाव यस कविताद्वारा व्यक्त गरिएको छ ।

पेटको राँको कविता सङ्ग्रहमा रहेका कविताहरू विविध विषयवस्तुसँग सम्बन्धित छन् । तिनीहरूको वर्गीकरण यसप्रकार गरिन्छ :

प्रकृतिपरक कविता	**सामाजिक चेतनायुक्त कविता**	**विचारपरक कविता**
१. सुन्दर देश हाम्रो हो	१.लेखनीसँग	१.भ्रान्ति
२.शान्तिको स्वर्ग	२.जुवा	२.उठेँ उठेँ
३. असारे साँझ	३.अघि बढ	३.युग कवि
४. वसन्त	४.बुढो दाउरे	४.छहरासित
	५.पेटको राँको	५.जीवनचिता

विसङ्गतिवादी कविता	**राष्ट्रप्रेमी कविता**	**शिक्षापरक कविता**
१.अवशेष	१.प्रतिज्ञा	१.एकै गरिद्यौं
२.दरिद्रताकी जीवित मूर्ति	२.हाम्रो कबुल	
३.दुई बालक	३.परिचय	
४.हली र गोरु		
५.जान्न घर		
मानवतावादी कविता	**स्थानपरक कविता**	
१.प्रायश्चित	१.स्वदेश सम्झना	
२.म के चाहन्छु	२.रून्छ मन	

माथि तालिकामा प्रस्तुत गरिएका विविध विषयवस्तुमा आधारित कविताहरूको केही उदाहरण तल प्रस्तुत गरिन्छ :

१ प्रकृतिपरक कविता

पेटको राँको भित्रका कवितामा प्रकृतिलाई नै केन्द्र बनाएर लेखिएका चारवटा कविता छन् जसमा 'सुन्दर देश हाम्रो हो, शान्तिको स्वर्ग, असारे साँझ र बसन्त' जस्ता कवितामा नेपाली प्रकृतिको वर्णन गरिएको छ । नेपालको प्रकृतिको वर्णन गर्दै कवि लेख्छन् :

हरियो वन क्या राम्रो मिहेल गुराँस फुल्दै छ ।
ऐँसेलु, काफल दमौरो वनमा केले खाँचो छ ? ॥
साल र सिसौ, चाँपोका ठुला रूख यही छन् ।
धूपी र सल्लो सुसाउने हरिया डाँडा यहीँ छन् ।

('सुन्दर देश हाम्रो हो', पृ.२)

२ सामाजिक चेतनायुक्त कविता

सामाजिक घटना, वर्गीय असमानता, शोषण, दमन, अन्याय, अत्याचारको चित्रण गर्दै समाजमा चेतनाको बाटो देखाउनुपर्छ भन्ने सुझाव यी कवितामा पाइन्छ । जुवातासले भाइ-भाइ भन्दैन यसले त विभिन्न किसिमका विकृति विसङ्गति मच्चाउँछ भन्ने अवस्थाको चित्रण यसरी गरिएको छ :

बाबु, आमा, छोरा र छोरी निराश भएर
बस्दा होलान हरे राम, थोत्रो घर कुरेर ॥
सज्नु छैन् छाउनु छैन् थोत्रो घरलाई
बाल वृद्ध रूवाई हिड्यौ जुवा खेल्नलाई ॥
घर खेत गयो छक्काको दाउले ।
नखेल दाइ यो जुवा तिमीले ॥

('जुवा', पृ.३४)

३ विचारपरक कविता

विचारपरक कवितामा **पेटको राँको** भित्रका तीन कविताहरू रहेका छन् जसमा "भ्रान्ति, उठँ उठँ र युग कविको" शीर्षक दिएर कविले आफ्नो विचार यसरी व्यक्त गरेका छन् ।

भूल अर्काको झट्ट देख्दछु ।
आफ्नो भूलमा अन्ध बन्दछु ॥
पुग्छ कामना स्वर्गद्वारमा ।
पथभ्रष्ट छु अन्धकारमा ॥
आत्मा भन्दछ होस् तँ मानव ।
भन सबैले के म मानव ? ॥

('भ्रान्ति', पृ.१८)

४ विसङ्गतिवादी कविता

मानिसबाटै मानिस अपहेलित छ र माया ममताको शून्यतामा पनि ऊ बाँच्न विवश हुन्छ । असहायहरू भोको पेटका लागि मरी-मरी बाँचिरहेका छन् यस्तै विभिन्न किसिमका विकृति विसङ्गतिका बाबजुत पनि मानिस बाँच्न विवश छ भन्ने भाव यस किसिमका कविताले दिने गर्दछन् । कवि कवितामा यसरी कुर्लन्छन् :

यता र उति हिड्दछन् सबै नाकलाई छोपेर ।
तिमीलाई भने फुर्सद छैन् हिँड्दछयौ सहेर ॥
दुईटा हड्डीहातमा लिई खर्पन समाई ।
रछ्यान रछ्यान डुल्दछ्यौ तिमी विरह जलाई ॥

('दरिद्रताकी जीवित मूर्ति', पृ.२०)

५ राष्ट्रप्रेमी

पेटको राँको भित्रका कवितामा तीनवटा राष्ट्रप्रेम ओतप्रोत भएका कविताहरू रहेका छन् । कवितामा कविको राष्ट्रप्रेम यसरी पोखिन्छ :

जीवन मेरो उदायो जहाँ ।
सामा र ब्याज नबुझाई वहाँ ॥
अर्काको देशमा मरेँछु भने ।
जन्मेको देशलाई बिर्सेछु भने ॥
नभनिद्यौ मलाई वीर नेपाली ।

('प्रतिज्ञा', पृ.७)

५.२.३ सहभागी र सहभागिता

कवितामा सहभागीका रूपमा देखिने व्यक्तिहरूलाई चरित्र वा पात्र भनिन्छ । सहभागी पनि कविताको एउटा संरचक घटक हो । कृति वा सङ्कथनमा संलग्न वा प्रयुक्ति व्यक्ति, पात्र वा चरित्रलाई सहभागी भनिन्छ । सहभागीको भूमिका मुख्यतः वक्ता-श्रोता, प्रेषक-प्रापक, सम्बोधक-सम्बोधित आदिका रूपमा रहन्छ ।[३] कृतिमा अनुकूल, प्रतिकूल, प्रमुख, सहायक, गतिशिल, स्थिर, वर्गीय व्यक्तिगत, नेपथ्य, मञ्चीय, बद्ध, मुक्त आदि अनेक प्रकारका पात्रहरूको सहभागिता रहन्छ । हरेक कृतिमा सहभागीहरूको सङ्ख्या घटीबढी भएतापनि तिनको उपस्थिति चाहिँ अनिवार्य रहन्छ ।[४] **पेटको राँको** कविता सङ्ग्रहभित्रका कविताहरूमा वर्गीय सहभागिताका रूपमा नारी पुरुषहरूको सहभागिता भए पनि तिनीहरू विषयवस्तुका रूपमा आएका छन् ।

"दरिद्रताकी जीवित मूर्ति, दुई बालक, हली र गोरु, युगकवि र बुढो दाउरे" जस्ता वर्गीय सहभागितालाई पनि कविताको विषयवस्तु बनाइएको छ ।

---

३. ऐजन, पृ.२० ।

४. ऐजन ।

५.२.४ परिवेश

कवितामा पात्रहरूले कार्य गर्ने र घटनाहरू घट्ने समय, ठाउँ तथा वातावरणलाई परिवेश भनिन्छ । यसअन्तर्गत समयविशेष वा स्थानविशेषको चालचलन, रीतिस्थिति, आचार, व्यवहार, वेषभूषा, सोचाइ, अनुभव, रहनसहन आदि पर्दछन् । यसरी घटना हुने स्थान, समय र वातावरण नै परिवेश हो । यसले वस्तु र सहभागीलाई गतिशील र जीवन्त तुल्याउने आधार प्रदान गर्दछ ।[५] परिवेश बाह्य र आन्तरिक दुवै हुन सक्छ । बाह्य परिवेशलाई वस्तु र सहभागीका अतिरिक्त विचार पनि हुन सक्छ । गेयात्मक, आख्यानात्मक र नाटकीय संरचना भएका तीनैखाले कविता कृतिमा कुनै न कुनै रूपले केहि न केहि अंशमा चित्रित भएकै हुन्छ । यो कतै सिधैँ वर्णित हुन्छ भने कतै सङ्केतात्मक वा प्रतीकात्मक रूपमा वर्णित हुन्छ ।[६] यस सङ्ग्रहका कविताहरूमा हिमाल, पहाड, तराई गरी सिङ्गो नेपालको प्रकृतिको चित्रण भेटिन्छ । प्रकृति र संस्कृतिले भरिपूर्ण देश नेपालबाट टाढा विदेसिएको विदेसी भूमिको परिवेश पनि यहाँ प्रस्तुत गरिएको छ । यसैगरी निम्नवर्गीय दुःखी दरिद्रहरूको बसाईको परिवेशदेखि उच्च वर्गका ठालुहरू बस्ने परिवेशको चित्रण पनि यस सङ्ग्रहका कविताहरूमा भेटिन्छ ।

यसरी कवितामा कतै अभावको चित्रण पाइन्छ भने कतै शोषकहरूको हालीमुहाली पनि भेट्न सकिन्छ । समग्र कवितासङ्ग्रहका कवितामा कारूणिक र मार्मिक खालको दुःखद परिवेश र नेपाली भूमिको प्रकृतिको परिवेश रहेको देखिन्छ ।

५.२.५ उद्देश्य

साहित्य सिर्जनाको प्रयोजनमूलकतालाई उद्देश्य भनिन्छ । साहित्यको उद्देश्य र प्रयोजनले एउटै कुरालाई जनाउँछ । जुन प्रयोजनका लागि कविता लेखिएको हुन्छ त्यस प्रयोजनलाई उद्देश्य भनिन्छ । कविताको मुख्य उद्देश्य वा प्रयोजनहरू शिक्षा वा उपदेश दिनु र यथार्थको प्रकटीकरण गराउनु हो ।[७] काव्य लेखनको उद्देश्य वा प्रयोजनका लागि धेरै पहिलेदेखि नै पूर्व र पश्चिम दुवैतिर विशेष महत्त्वका साथ अनेक चर्चा गरिएको पाइन्छ । दुवैतिरका विभिन्न विद्वानहरूद्वारा प्रस्तुत गरिएको काव्य प्रयोजन सम्बन्धी अवधारणाहरू प्रायः उस्तै-उस्तै खालका देखिन्छन् । मनोरञ्जन, शिक्षा, आनन्द, लोककल्याण, यथार्थ प्रकट

---

५. ऐजन, पृ.२१ ।

६. ऐजन ।

७. ऐजन, पृ.२२ ।

कृति लेखनको प्रमुख उद्देश्य रहेको देखिन्छ ।[८] **पेटको राँको** कविता सङ्ग्रहभित्र समेटिएका कविताहरूमा विभिन्न उद्देश्य रहेको पाइन्छ । प्रकृतिपरक कविताको उद्देश्य नेपाली कविताको सुन्दर रूपको चित्रण गर्नु रहेको छ । सामाजिक चेतनायुक्त कविताहरूको उद्देश्य समाजका विभिन्न खाले समस्याहरूलाई प्रस्तुत गरी समाधनका लागि सबैलाई उन्मुख गराउने उद्देश्य रहेको पाइन्छ । आफ्ना मनमा लागेका कवि विचारद्वारा समाजमा सन्देश दिने गरी विचारपरक कविताहरू पनि यस सङ्ग्रहमा सङ्कलित छन् । समाजको विकृति र विसङ्गतिलाई औंल्याउँदै सुधारको मार्गमा उन्मुख गराउने उद्देश्य विसङ्गतिवादी कविताको रहेको छ । नेपाली भएर नेपालको रक्षा र विकास गर्नमा उन्मुख हुनुपर्दछ भन्ने भाव राष्ट्रप्रेमी कविताहरूमा भेटिन्छ ।

व्यक्तिमा र समाजमा भएको अज्ञानताको ढोका खोली समाजको र राष्ट्रको विकास गर्नमा व्यक्ति लाग्ने भएकाले अज्ञानताको ढोका शिक्षाले खोलिने हुँदा यस सङ्ग्रहमा शिक्षामूलक कविता पनि समावेश गरिएको छ । मान्छे भएर मान्छेलाई मान्छेकै व्यवहार देखाउन सकिएन भने त्यसलाई मान्छे भन्नुको कुनै अर्थ छैन् भनी मानवीय दृष्टिकोण राख्ने उद्देश्यले मानवतावादी चिन्तनका कविताहरू पनि यसमा समावेश गरिएको छ । विदेसिन बाध्य भएका नेपालीले आफ्नो जन्मस्थानको महिमागान गाएर देशलाई उच्च स्थानमा राख्ने उद्देश्यका साथ स्थानपरक कविताहरूले पनि यस सङ्ग्रहमा स्थान पाएका छन् । यसप्रकार पनि **पेटको राँको** कविता सङ्ग्रहले विभिन्न किसिमको उद्देश्य बोकेको देखिन्छ ।

५.२.६ दृष्टिविन्दु

कविले कवितालाई पाठकसमक्ष उपस्थित गर्ने तरिका वा उपस्थापन पद्धतिलाई दृष्टिबिन्दु भनिन्छ । कवितामा वर्णनकर्ता को हो र त्यसमा मुख्यतः कसको वर्णन गरिएको छ भन्ने कुरा नै दृष्टिबिन्दु हो । यसले कृतिलाई ठोस आकृति वा संरचनागत पूर्णता प्रदान गर्ने तथा कृतिको वस्तुलाई सम्प्रेषणीय र संवेदनशील तुल्याउन मद्धत पुऱ्याउँछ ।[९] कवितामा दृष्टिबिन्दु प्रथम पुरुषमा अथवा तृतीय पुरुषमा हुन्छ । ऊ, त्यो, तिनी, उनी, वा कुनै नामधारी पात्रको माध्यमबाट समाख्यान गरिएमा त्यो तृतीय पुरुष दृष्टिबिन्दु हुन्छ भने कृतिको समख्याता म, हामी पात्रको माध्यमबाट समाख्यान गरिएमा प्रथमपुरुष दृष्टिविन्दु

---

८. ऐजन ।

९. ऐजन,पृ.२३ ।

हुन्छ । दृष्टिबिन्दुको फरकले कविताको प्रस्तुतिमा फरक पार्दछ ।[10] **पेटको राँको** (२०२२) कविता सङ्ग्रहमा समावेश भएका कविताहरू कुनै प्रथम पुरुष दृष्टिविन्दुको प्रयोग गरेर लेखिएका छन् भने कुनै तृतीय पुरुष दृष्टिविन्दुको प्रयोग गरी लेखिएका छन् । कुनै कवितामा प्रथम र तृतीय पुरुष दृष्टिविन्दुको मिश्रित प्रयोग गरिएको छ ।

"प्रतिज्ञा, रुन्छ मन, भ्रान्ति, उठेँ उठेँ, हाम्रो कबुल, लेखनीसँग, असारे साँझ, प्रायश्चित, परिचय, छहरासित र जान्न घर" जस्ता कवितामा प्रथम पुरुष दृष्टिविन्दुको प्रयोग गरिएको छ ।

"अवशेष, दरिद्रताकी जीवित मूर्ति, जुवा, वसन्त, अघि बढ, जीवन चिता, बुढो दाउरे र पेटको राँको" जस्ता कवितामा तृतीय पुरुष दृष्टिविन्दुको प्रयोग गरिएको छ ।

"सुन्दर देश हाम्रो हो, शान्तिको स्वर्ग, स्वदेश सम्झना, एकै गरिद्यौ, दुई बालक, हली र गोरु, म के चाहन्छु र युगकवि" जस्ता कवितामा मिश्रित दृष्टिविन्दुको प्रयोग गरिएको पाइन्छ ।

५.२.७ भाषाशैलीय विन्यास

व्यवस्थित ढङ्गले क्रमबद्ध रूपमा राख्ने कामलाई विन्यास भनिन्छ । भाषाशैलीय विन्यास कविताको बाह्य र आधारभूत संरचक घटक हो । कृतिको संरचक घटकका सन्दर्भमा भाषा, शैली, चयन, अग्रभूमीकरण, बिम्ब, प्रतीक, लय, छन्द, अलङ्कार आदिको व्यवस्थापनलाई भाषाशैलीय विन्यास भनिन्छ । भाषाशैली भित्रका विभिन्न लघु घटकहरूको समुचित व्यवस्थापन नै भाषाशैलीय विन्यास हो । भाषा अभिव्यक्तिको माध्यम हो भने शैली अभिव्यक्तिको प्रकार हो । भाषाशैलीको अर्थ भाव प्रकाशनका लागि प्रयोग गरिने अभिव्यक्तिको ढङ्ग हुन्छ । गद्यात्मक वा पद्यात्मक जस्तो भए पनि कविताको भाषा विशिष्ट हुन्छ ।[11] यो अलङ्कार, बिम्ब वा प्रतीकयुक्त हुन्छ । कविताको भाषा अभिधात्मक भन्दा बढी लाक्षणिक र व्यञ्जनात्मक हुन्छ । भाषाशैलीकै माध्यमबाट कविताले मूर्त रूप लिन्छ । यसको भाषाशैली सूक्ष्म र सुसङ्गठित हुन्छ ।[12] **पेटको राँको** भित्रका सम्पूर्ण कविताहरूमा पद्यात्मक भाषाको प्रयोग गरिएको छ । यी कवितामा सरल, सरस, आलङ्कारिक र विचलनयुक्त भाषाको प्रयोग गरिएको पाइन्छ । आत्मपरक र वर्णनात्मक

१०.ऐजन ।

११. ऐजन,पृ.२४ ।

१२. ऐजन,पृ.२५ ।

भाषाशैलीको प्रयोग गरिएर लेखिएका अधिकांश कवितामा सरल नेपाली शब्द र कतैकतै तद्भव र आगन्तुक शब्दको प्रयोग पाइन्छ । सामान्य बोलीचालीको सरल भाषाले कवितामा मिठासपन ल्याएको छ । समग्रमा **पेटको राँको** कविता सङ्ग्रहभित्रका कविताको भाषा सरल, सहज, सुबोध्य र सम्प्रेष्य छ । हो हो तारे हो हो हो, जस्ता शब्दको प्रयोगले भाषामा लयात्मकता थपेको छ ।

यस कृतिका कविताहरूमा नेपाली लोकछन्दको सफल प्रयोग गरिएको पाइन्छ । यी बाहेक लयात्मक पाउहरूको संयोजन गरेर लेखिएका कविताहरू पनि यस कृतिमा समेटिएका छन् । लयात्मक छन्दको प्रयोगले यी कविता गेयात्मक, साङ्गीतिक र श्रुतिमधुर बन्न पुगेका छन् । मंगल गीत, दुधे लहर, झ्याउँकिरी, अप्सरा, इन्द्रेणी, शिवजी आदि जस्ता प्रतीकात्मक बिम्ब र प्रतीकात्मक शब्दको प्रयोग पनि कविताहरूमा पाइन्छ । यसरी **पेटको राँको** कविता सङ्ग्रहमा भएका कविताहरूमा प्रयोग गरिएको लोकलयले कविताको आन्तरिक लयलाई प्रभावकारी बनाउनुका साथै भाव पक्षलाई पनि जीवन्त बनाएका छन् ।

समग्रमा यस कविता सङ्ग्रहका कविताहरूमा प्रयुक्त भाषा सरल, सहज, सुबोध्य र सम्प्रेष्य रहेको छ । लोकछन्दको प्रयोगले कविताहरू लयात्मक, गेयात्मक र श्रुतिमधुर बन्न पुगेका छन् । विविध सांस्कृतिक प्राकृतिक बिम्ब प्रतीकको प्रयोगले बाह्य र आन्तरिक लय थप प्रभावकारी बनेको छ । शान्त, करूण, रौद्र, वीर रसको प्रयोगले कविताको भावपक्ष प्रभावकारी बनेको छ ।

५.२.८ व्याख्या र निष्कर्ष

प्रकृतिपरक, सामाजिक, विचारपरक, राष्ट्रवादी, विसङ्गतिवादी, मानवतावादी, शिक्षापरक र स्थानपरक कवितालाई समेटेर कविताको रूप दिइएको **पेटको राँको** (२०२२) कविता सङ्ग्रहका कविताहरूमा विषयगत विविधता पाइन्छ । वर्गीय असमानता, शोषण, दमन, अन्याय, अत्याचार, भ्रष्टचारी र राजनीतिक अन्योलले जन्माएको विकृति विसङ्गतिले देशको भविष्य अन्योलमा परेको भाव यी कविताहरूमा पाइन्छ ।

धनीमानीहरू शोषण गर्न लागिपरेका र गरिबहरूले औषधी उपचार गर्न र खानलाउन नपाई अकालमा ज्यान गुमाइरहेको नेपालको विषम आर्थिक स्थितिको राम्रो चित्रण **पेटको राँको** भित्रका कवितामा पाइन्छ । **पेटको राँको** कविताभित्र नेपालको सुन्दर प्राकृतिक दृश्यावलीहरूको राम्रो चित्रण गरिएको छ । नेपालका नदीनाला, वनजङ्गल,

चराचुरूङ्गीहरूको आकर्षित खालको चित्रण यस कविता सङ्ग्रहमा भेटिन्छ । समाजमा भए गरेका विकृति विसङ्गतिलाई औंल्याउँदै सुधारका बाटोतर्फ लाग्न प्रेरित गर्ने विसङ्गतिवादी कविता पनि **पेटको राँको** कविता सङ्ग्रहमा सङ्ग्रहित छन् ।

अत, **पेटको राँको** कविता सङ्ग्रहभित्रका कविताहरूमा एकै किसिमका भाव नभएर विभिन्न विषयवस्तुका फरक भाव समेटिएका छन् । यस सङ्ग्रहमा अधिकांश कवितामा समस्यालाई अगाडि सारेर त्यसको सुधार गर्नुपर्ने सङ्केत दिएको पाइन्छ । प्रकृतिप्रेमी, सुधारवादी, राष्ट्रवादी आदि भाव पाइनु यस कविता सङ्ग्रहको विशेषता रहेको छ ।

समग्रमा भन्नुपर्दा **पेटको राँको** कवितामा सङ्ग्रहित कविता पद्यात्मक रहेका छन् । कविताको भाषा सरल, सहज, सुबोध्य र सम्प्रेष्य रहेको छ । सरल नेपाली भाषाको प्रयोग र बोलीचालीको भाषाको प्रयोगले यसभित्रका कविता सुबोध्य बनेका छन् । नेपाली लोकलयमा लेखिएका कविताहरू लयात्मक हुन पुगेका छन् । विभिन्न बिम्ब प्रतीकहरूको प्रयोगले कविताको भाव पक्ष सबल बन्न पुगेको छ ।

५.३.२ सिमानाको गीत बाल कविता सङ्ग्रहको विश्लेषण

५.३.१ परिचय

पीताम्बर नेपालीद्वारा रचित **सिमानाको गीत** बाल कविता सङ्ग्रहको प्रकाशन वि.सं.२०६५ सालमा भएको हो । यस सङ्ग्रहलाई लुष प्रेस, जावलाखेल, ललितपुरले प्रकाशनमा ल्याएको हो । यस सङ्ग्रहको बाहिरी आवरण रातो, कालो र सेतो रङ्गले पोतेर रङ्गीन बनाइएको छ ।

यस सङ्ग्रहमा सिमाना र संस्कृति गरी दुई खण्ड छन् । त्यसको सामान्य परिचय गराउने क्रममा महेश्वर शर्माले यसो भन्छन्- "पीताम्बर शर्मा कवि हुन् र कविताका राँका बाल्न सिपालु छन् ।" आफ्नो कुरा राख्ने क्रममा पीताम्बर भन्छन् यो **सिमानाको गीत** (रुवाइ) भौगोलिक सिमानाको मात्र नभएर सांस्कृतिक **सिमानाको गीत** (रुवाइ) पनि हो । यो देशका स-साना बाबुनानीहरूलाई टाढिँदै गएको सांस्कृतिक परम्परा र मिचिँदै गएको देशको सिमानाको नजिक पुऱ्याई केही मात्रामा भए पनि राष्ट्रभक्तिको भावना जगाउनका निम्ति प्रकाशनमा ल्याएको प्रसङ्ग कविले कोट्याउन पुगेका छन् । त्यसैगरी यस सङ्ग्रहमा सिमानासम्बन्धी २२ र संस्कृतिसम्बन्धी बीस गरी जम्मा ४२ वटा कविताको शीर्षक दिइएको छ ।

५.३.२ विषयवस्तु

सिमानाको गीत (२०२२) बालकविता सङ्ग्रहभित्र सिमाना र संस्कृति सम्बन्धी कविताहरू प्रस्तुत गरिएका छन् । विविध कविताका शीर्षक र तिनको मूलभावलाई तल प्रस्तुत गरिन्छ :

सिमानासम्बन्धी

शीर्षक	मूलभाव
१.उठ	प्रस्तुत कविताका माध्यमद्वारा सम्पूर्ण नेपालीहरूलाई एकतामा बाँधिएर देशको रक्षा गर्नका निम्ति उठ्न र जाग्न अनुरोध गरिएको छ ।
२.दार्चुला	प्रस्तुत कविताका माध्यमद्वारा भारतले नेपाली भूमि सात लाख चवालिस हजार रोपनी भएको कालापानी हडपी छिमेकीले छिमेकीलाई डसेको भाव व्यक्त गरिएको छ ।
३.कञ्चनपुर	यस कवितामा दार्चुलाको पीडा सुनाइसकेपछि कञ्चनपुरको एकनम्बर स्तम्भ हराएको र टनकपुरमा राष्ट्रघाती सन्धि गरी राष्ट्र ठगिन पुगेको आक्रोशलाई व्यक्त गरिएको छ ।
४.कैलाली	यस कविताका माध्यमद्वारा कैलालीमा पाँचसय बिघा गुमाउनु परेको पीडालाई व्यक्त गरिएको छ । एकातिर सीमास्तम्भ उडाएर मिच्ने र अर्कोतिर सीमास्तम्भ रातारात सार्ने छिमेकीप्रति अब नेपालीले खुकुरी चम्काउनुपर्ने अवस्थाको चित्रण कवितामा देख्न सकिन्छ ।
५.बर्दिया	यस कविताका माध्यमद्वारा टपरा, मनाउ, खैरीगाउँ, गुलरिया नगर, मुर्तिया, मानपुर र नकुवा जस्ता बर्दियाका विभिन्न ठाउँहरू छिमेकीले कब्जा गर्न पनि कुनै लाज नमानेको भावलाई व्यक्त गरिएको छ ।
६.बाँके	प्रस्तुत कवितामा बाँकेका लक्ष्मणपुर बाँध, राप्तीको बाँधमा धुर्त्याइँ गर्ने भारतकै कारण बेतहनी, होलिया, फत्तेपुर, गंगापुर, मटेहिया, नैनापुर जस्ता ठाउँहरू डुबानमा पर्ने मुख्य भावलाई व्यक्त गरिएको छ ।
७.दाङ	प्रस्तुत कवितामा दाङका कोइलाबास क्षेत्र, चुरेको फेदी हडपेको छिमेकीको अब सेखी झार्नुपर्दछ देशको सिमाना जोगाउनका लागि मर्नैपर्ने भएपनि अगाडि बढ्नुपर्छ भन्ने भाव व्यक्त गरिएको छ ।
८.कपिलवस्तु	प्रस्तुत कपिलवस्तु कवितामा नदीले काटेर दशगजा मेटिन लागेको र यस्तो चोर पस्न सजिलो भएपछि यसलाई पनि हडप्न पछि नपर्ने भनी सचेत हुन लागेको भाव व्यक्त गरिएको छ ।
९.रूपन्देही	यस कविताका माध्यमद्वारा पनि भारतको चपेटामा परेर रूपन्देहीका

	बासिन्दाहरूमा विभिन्न किसिमका बिध्नबाधाहरू सिर्जना हुन पुगेका छन् भन्ने भावलाई व्यक्त गरिएको छ ।
१०.नवलपरासी	प्रस्तुत कवितामा भारतले बाइस हजार बिघा खाइसकेको र नारायणी बाँध आफैं बनाउनुपर्छ भन्ने भाव व्यक्त गरिएको छ ।
११.चितवन	प्रस्तुत कविताका माध्यमद्वारा वाल्मीकि आश्रमको सुन्दर वनको रूखहरू काटी उजाड बनाएको र माडीचुरे छिमेकीले लुटेको भाव व्यक्त गरिएको छ ।
१२.पर्सा	यस कवितामा पर्सामा भएका केही भू-भागमा भारतले आक्रमण गरेको भावलाई व्यक्त गरिएको छ ।
१३.रौतहट	प्रस्तुत कविताका माध्यमद्वारा भारतले हरेक वर्ष बाढीले तनाव दिएको भाव व्यक्त गरिएको छ ।
१४.सर्लाही	प्रस्तुत कविताका माध्यमद्वारा भारतले सर्लाहीको त्रिभुवन नगरको सीमा, हथिऔल,सङ्ग्रामपुर जस्ता स्थानहरू ओगटेको भाव व्यक्त गरिएको छ ।
१५.सिराहा	प्रस्तुत कविताका माध्यमद्वारा सिराहाका ठाउँ चन्द्रगन्ज, टाँडीमा पनि मिचाहाले गिद्धे आँखा राखेकाले वीरका छोरा हामी नेपाली अब चुप लागेर बस्न हुँदैन् भन्ने भाव व्यक्त गरिएको छ ।
१६.सप्तरी	प्रस्तुत कविताका माध्यमद्वारा सप्तरी जिल्लाको साठी बिघा भन्दा बढी जमिन भारतले कब्जा गरेको र दिनप्रतिदिन सिमानामा बलात्कार गरेको प्रसङ्ग कोट्याइएको छ ।
१७.सुनसरी	प्रस्तुत कविताका माध्यमबाट सीमा स्तम्भ लुटिएको र यस जिल्लामा सात हजार बिघा मिचिएको भाव व्यक्त गरिएको छ ।
१८.मोरङ	प्रस्तुत कवितामा मोरङको बुद्धनगर, पोखरिया, रंगेली, जोगबनी सिमाना, आमगाछी झुर्किया जस्ता ठाउँहरूमा छिमेकीले हडपेको प्रसङ्गलाई कविताका माध्यमद्वारा व्यक्त गरिएको छ ।
१९.झापा	यस कविताका माध्यमबाट झापा जिल्लामा पन्ध्र बिघा भन्दा बढी जमिन मिचिएको र दुई नम्बर वडाको सिमानामा भारतीयहरूले नै बस्ती बसाएको यसरी दुई देशको सीमास्तम्भमा भारतले दादागिरी देखाई आफूखुसी गरेको भाव व्यक्त गरिएको छ ।
२०.इलाम	प्रस्तुत कविताका माध्यमद्वारा इलामको डाँडो सबै मिची आफ्नो बनाइ नेपालकै जमिनमा बाटो बनाएर यही ठाउँमा पर्यटन केन्द्र बनाएर बस्छ अब हामी नेपाली कति हेरेर बस्ने ? भन्ने भाव व्यक्त गरिएको छ ।
२१.पाँचथर	यस कवितामा पाँचथरको सिंगलिला श्रृङ्खलाको च्याङ्थापुनेर, च्याङ्थापु,

	नेशनल पार्क, फालेलुङ जस्ता ठाउँहरू मिचिएको आक्रोश व्यक्त गरिएको छ ।
२२.ताप्लेजुङ	प्रस्तुत कविताका माध्यमद्वारा कञ्चनजङ्घा हिमालको दक्षिणमा पर्ने कावुक्षेत्र मिचिएको र नेपालआमा रुँदै वीर सपुतहरू बहादुर शाह, अमर सिँह, भक्ति थापा, बलभद्र, भीमसेन, गंगालाल, दशरथ, शुक्रराजकै अनुहार हेरेर रोइरहेकी छिन् भन्ने भाव व्यक्त गरिएको छ ।

संस्कृतिसम्बन्धी

२३.नयाँ वर्ष	प्रस्तुत कविताका माध्यमद्वारा नयाँ वर्ष सबैले उत्साह र उमङगका साथ एक आपसमा मिलेर मनाउँ र नयाँ वर्ष सँगै अन्याय, अत्याचार हराएर सबैमा सुख शान्ति मिलोस् भन्ने भाव व्यक्त गरिएको छ ।
२४.मातृदिवस	प्रस्तुत कविताका माध्यमद्वारा जननी र जन्मभूमि नेपाल आमाले जन्माइन् हुर्काइन् अब आमालाई खुसी पार्नका लागि हामी राम्रा-राम्रा कार्य गर्दछौँ भन्ने भाव व्यक्त गरिएको छ ।
२५.उभौँली उधौँली	प्रस्तुत कविताका माध्यमद्वारा पूर्वका किँरात, याक्खा, राई, सुनुवार अनि लिम्बूहरूले मनाउने पर्व सरस्वती र चन्डी नाचको रमाइलोको प्रसङ्ग व्यक्त गरिएको छ ।
२६.बुद्धजयन्ती	प्रस्तुत कविताका माध्यमद्वारा सिद्धार्थले जन्म लिएको, ज्ञान पाएको र मुक्ति पाएको वैशाख पूर्णिमाको पवित्र ठाउँ लुम्बिनीको र बुद्धले दिएका उपदेशहरूलाई भावनात्मक रूपमा व्यक्त गरिएको छ ।
२७.असारे पन्ध्र	प्रस्तुत कविताका माध्यमद्वारा असारे रमझममा भएको मानु खाई वर्ष दिनलाई अन्न उब्जाउने बेलामा घरमा सानो बाबुनानीलाई नुनु गर भनेर भुल्याइएको भावलाई व्यक्त गरिएको छ ।
२८.राँके सक्रान्ती	यस कवितामा खेतीपाती लगाएर घरमा विश्राम गर्दै मीठा मीठा खानेकुरा बाँडीचुँडी खाएको, लुतो, कर्कट, राँके फालेर फुरौला खाएको र आफन्तलाई भेटेको भावलाई कविताका माध्यमद्वारा व्यक्त गरिएको छ ।
२९.गुरुपूर्णिमा	प्रस्तुत कविताका माध्यमद्वारा क, ख, ग सिकाएर अन्धकारबाट उज्यालोमा ल्याउन ज्ञानको बाटोमा डोऱ्याउने गुरूलाई श्रद्धा र भक्ति गरौँ भन्ने भावलाई व्यक्त गरिएको छ ।
३०.गौरा पर्व	प्रस्तुत कविताका माध्यमद्वारा आफ्नो इच्छाअनुसार पतिवरण गर्न र रोजेपछि जिन्दगी नै समर्पण गर भन्ने भावलाई गौरा पर्वले व्यक्त

	गरेको छ ।
३१.पितृदिवस	प्रस्तुत कविताका माध्यमद्वारा कुशेऔँसीका पितृलाई श्रद्धा र सम्मान गर्ने माला गाँसेर पिताजीको गालामा लगाएर पितृदिवस मनाउँ भन्ने भावलाई व्यक्त गरिएको छ ।
३२.तीज	यस कवितामा सातै डाँडा काटेर दिइएका दिदिबहिनीलाई माइतमा बोलाउने र माइतीमा आएका दिदिबहिनी गरगहना र नयाँ लुगामा सजिएर दीर्घायूको कामना गर्ने, नाच्ने, गाउने रमाइलो चाड तीज भनेर शिवको महिमा गानलाई व्यक्त गरिएको छ ।
३३.दशैँ	प्रस्तुत कविताका माध्यमद्वारा शरद ऋतुमा आउने रमाइलो चाड दशैँमा ठूलाबडाहरूबाट टीका र आर्शीर्वाद लिएर मीठा-मीठा खानेकुरा खाँदै आफन्तहरूसँग भेटघाट र खुसीयाली बाँड्दाको रमाइलो चाडलाई व्यक्त गरिएको छ ।
३४.तिहार	प्रस्तुत कविताका माध्यमद्वारा काग, कुकुर लक्ष्मी र भाइको मनमा सुख, शान्ति र साहस आओस् भन्दै पुजा गर्ने र द्यौसी भैलो खेल्दै रमाइलो गर्ने रमझमलाई व्यक्त गरिएको छ ।
३५.छठपर्व	प्रस्तुत कविताका माध्यमद्वारा छोराछोरी नहुनेले सन्तानका लागि र छोराछोरी हुनेहरूले सौभाग्यको लागि र धन धान्य, सुख शान्ति ऐश्वर्यका लागि कात्तिकको शुक्लपक्ष पञ्चमीका दिन व्रत बस्न सुरु गर्ने संस्कृतिलाई व्यक्त गरिएको छ ।
३६.ल्होसार	प्रस्तुत कविताका माध्यमद्वारा ल्होसारमा पन्ध्र पुसको दिन तमुहरू मीठोमीठो खाईपिई गर्दै गुम्बाहरूमा झलमल पारेर लामाहरू पूजापाठ गरी बस्ने र मान्यजनहरूबाट आर्शीर्वाद लिएर रमाउने रमाइलो भावलाई व्यक्त गरिएको छ ।
३७.पुस पन्ध्र	प्रस्तुत कवितामा एक वर्ष पछि घुम्दै फिर्दै आएको पुस पन्ध्रमा साथीहरूसँग मिलिजुली वनमा गएर वनभोज खाने नेपाली संस्कृतिको भावलाई व्यक्त गरिएको छ ।
३८.माघेसक्रान्ती	यस कवितामा तिल अनि गुँडको लड्डु तराईमा पाक्ने, राजधानीमा घिऊचाकु पाक्ने र त्यसैगरी खिचडीको स्वादमा रमाउने र नयाँ अन्न सूर्यलाई पनि चढाउने र तीर्थ जाने नेपाली संस्कृतिको भाव व्यक्त गरिएको छ ।
३९.श्रीपञ्चमी	प्रस्तुत कविताका माध्यमबाट सरस्वती पुजाको दिन सरस्वती मातालाई पूजा गरेर ज्ञान गुनका राम्राराम्रा कुरा पढी ज्ञानी बन्ने चाड

	श्रीपञ्चमीको महिमालाई व्यक्त गरिएको छ ।
४०.शिवरात्री	यस कवितामा कृष्ण चतुर्दशी फागुनको दिनमा कैलाशबासी शिवजीको पूजा आरधानमा सबै जना रमाउने संस्कृति हामी नेपालीको छ भनी शिवको शक्तिलाई व्यक्त गरिएको छ ।
४१.फागुपूर्णिमा	प्रस्तुत कवितामा कठाङ्ग्रिने जाडो गएपछि प्रकृतिमा जवानीको मात सुरू भई होली आएको र मित्रता र सद्भावको बिउ रोप्दै समताको भाव सिकाउन होलीको आगमन भएको भाव व्यक्त गरिएको छ ।
४२.जन्मोत्सव	यस कवितामा जन्मोत्सवलाई पनि संस्कृतिको रूपमा लिइएको छ । जन्मेको दिन सबैलाई बोलाएर रमझम गर्ने प्रचलन पनि हामीकहाँ छ भन्ने भावलाई यहाँ प्रस्तुत गरिएको छ ।

सिमानाको गीत कविता सङ्ग्रहमा भएका कविताहरू राष्ट्रप्रेमी र संस्कृतिसँग सम्बन्धित छन् । तिनीहरूको वर्गीकरण यसप्रकार गरिन्छ :

राष्ट्रप्रेमी कविता		**संस्कृतिसम्बन्धी कविता**	
१.उठ	१.रूपन्देही	१.नयाँ वर्ष	१.असारे पन्ध्र
२.दार्चुला	२.सिराह	२.गौरापर्व	२.तिहार
३.दाङ	३.पाँचथर	३.मातृदिवस	३.श्रीपञ्चमी
४.रौतहट	४.नवलपरासी	४.पितृदिवस	४.राँके सक्रान्ती
५.कञ्चनपुर	५.सप्तरी	५.उभौँली-उधौँली	५.छठपर्व
६.कैलाली	६.ताप्लेजुङ	६.तीज	६.शिवरात्री
७.बर्दिया	७.चितवन	७.पुस पन्ध्र	७.गुरुपूर्णिमा
८.झापा	८.सुनसरी	८.बुद्धजयन्ती	८.ल्होसार
९.कपिलवस्तु	९.बाँके	९.दशैँ	९.फागुपूर्णिमा
१०.सर्लाही	१०.पर्सा	१०.माघेसक्रान्ती	१०.कजन्मोत्सव
११.इलाम	११.मोरङ		

माथि तालिकामा प्रस्तुत गरिएका राष्ट्रप्रेमी र संस्कृतिसम्बन्धी विषयवस्तुमा आधारित कविताहरूको केही उदाहरण तल प्रस्तुत गरिन्छः

१ राष्ट्रप्रेमी कविता

सिमानाको गीत भित्रका कवितामा सिमानासम्बन्धी बाईस वटा शीर्षक राखेर विभिन्न जिल्लाबाट सिमानाहरू मिचिएको राष्ट्रप्रेमी कविताहरू उल्लेख गरिएको छ । सुरूवातको कवितामा कविले **उठ** भन्ने शीर्षक राखेर जतातत‍ैबाट नेपाल लुटिएको छ । धेरै

जिल्लाहरूबाट सिमानाहरू गुमेको छ । छिमेकीले गिद्धे आँखा लगाईरहेको बेलामा अब सबै नेपाली एक भएर देश बचाउनमा लाग्नुपर्छ । पृथ्वीबहादुर र भक्तिहरूले सिर्जिएको यो मुलुकलाई बचाउन वीर नेपालीका सन्तति अब हामी उठ्नुपर्छ भन्ने राष्ट्रप्रेमी भाव यसरी व्यक्त गरिएको छ :

कसम खाउ साँच्चै तिमी सपुत हौ भने
तातो रगत शरीरमा दौडेकै छ भने ॥
भन तिमी हाँसीहाँसी लड्नुपरे लड्छु ।
आमा तिम्रो रक्षा गर्दा मर्नु परे मर्छु ॥

('उठ' पृ.२)

यस सङ्ग्रहमा सिमानासम्बन्धी "दार्चुला, कञ्चनपुर, कैलाली, बर्दिया, बाँके, दाङ, कपिलवस्तु, रूपन्देही, नवलपरासी, चितवन, पर्सा, रौतहट, सर्लाही, सिराहा, सप्तरी, सुनसरी, मोरङ, झापा, इलाम, पाँचथर र ताप्लेजुङ" गरी एक्काईस वटा जिल्लाहरूमा छिमेकीले हडपेको र अब यसरी बस्नुहुँदैन् हामी त वीर नेपालीका सन्तति हौँ । यसरी नै मौन रहे नेपाल नै सकिन्छ त्यसैले राष्ट्र जोगाउनका लागि कम्मर कसेर लाग्नुपर्छ भन्ने भावका कविताहरू कविले सिमानासम्बन्धी यसरी व्यक्त गरेका छन् :

एक नम्बर स्तम्भ आज कता हराएछ ।
मिच्दै जाने साँदेले त बाटो बनाएछ ॥
यहाँसम्म मिचिसक्यो अरू पनि मिच्ला ।
चुपलागी बस्यौँ भने अझै अघि बढ्ला ॥

('कञ्चनपुर' पृ.३)

सहनुको सीमा हुन्छ अत्याचारको पनि ।
धुकधुकीमा नेपालीको अझै तातो छ नि ॥
हामी यहाँ युग युग बाँची राख्नुपर्छ ।
लक्षमणपुर बाँधलाई भत्काउनै पर्छ ॥

('बाँके' पृ.९)

बिजुली र पानी जति सबै उसलाई ।
अँध्यारो र अनिकाल सधैँ हामीलाई ॥
सम्झी राख यो देशका राष्ट्रघातीलाई ।
अमरको आँशु बेची खानेहरूलाई ॥

('नवलपरासी' पृ.१०)

अँजुलीमा पानी लिई सगरमाथा हेरी ।
बाचा गरौँ देशका लागि सँगै जाने मरी ॥
हेर्न बाँकी मिचिएका ठाउँ हैर्दै जाऊँ ।
बेची खाने लुटी खानेलाई चिन्दै जाऊँ ॥

('सप्तरी' पृ.२४)

हाम्रै भूमि हाम्रै पानी मोज गर्ने उसले ।
दुनियाँमा यस्तो पनि सहन्छ र कसले ?
वल्लो गाउँ पल्लो गाउँ सबै जुट्नुपर्छ ।
बाँधलाई भत्काएर छाडिदिनुपर्छ ॥

('मोरङ'पृ.२७)

२ संस्कृतिप्रेमी कविता

संस्कृतिप्रेमी कविले यस कविता सङ्ग्रहमा संस्कृतिसम्बन्धी बीस वटा कविताहरू उल्लेख गरेका छन् । यो देशका स-साना बाबुनानीहरूलाई टाढिदै गएको सांस्कृतिक परम्पराको नजिक पुऱ्याई केही मात्रामा भए पनि राष्ट्रभक्तिको भावना जगाउने प्रयास कविले कविताका माध्यमद्वारा यसरी गर्दछन् :

वनपाखा चारैतिर हरियाली छाओस् ।
थरीथरी गुँरासले ढकमक्क पारोस् ॥
बाँझो जति पौरखीको पसिनाले भिजोस् ।
खेतीपाती चारैतिर लहलह झुलोस् ॥

('नयाँ वर्ष' पृ.३६)

नघोकाउ पराईको बासी वाद यहाँ ।
बुद्धवाद हामीसँग ताजै छ नि यहाँ ॥
शान्ति अनि प्रगतिको बाटो खुले पुग्छ ।
मैत्री अनि करूणाको भाव भए पुग्छ ॥

('बुद्धजयन्ती'पृ,४१)

सुखशान्ति ऐश्वर्यको शुभभाव राखी ॥
बनीकन एकै लहर हातमा हात राखी ।
गौरा पर्व मनाउँ है समभाव राखी ॥

('गौरा पर्व' पृ.४५)

अश्वत्थामा बराबर आयु लामो होओस् ।
दशरथ सरी तिम्रो धन सम्मपत्ति होओस् ॥
राम जस्तै शत्रु नाश गर्न सक्ने भए ।
नहुष जस्तै ऐश्वर्यका धनी पनि भए ॥

('दशैं'पृ.५०)

५.३.३ सहभागी र सहभागिता

सिमानाको गीत बालकविता सङ्ग्रहभित्रका कविताहरूमा सहभागिताका रूपमा ऐतिहासिक वीर पुरुषहरू र एक्काईस वटा जिल्लाहरूमा गिद्धे नजर लगाउने छिमेकीलाई विषयवस्तुका रूपमा सहभागी गराइएको देखिन्छ ।

संस्कृतिसम्बन्धी कविताहरूमा ममतामयी आमाको र भिन्न-भिन्न संस्कृतिमा रमाउने नेपालीहरूको सहभागितालाई विषयवस्तु बनाइएको छ ।

५.३.४ परिवेश

यस सङ्ग्रहका कविताहरूमा नेपाल र भारतको सिमानामा भारतले हडपेर आफ्नो बनाएको एक्काईस वटा जिल्लाहरूलाई परिवेशको रूपमा लिइएको छ । त्यसैगरी नयाँ वर्षदेखि लिएर जन्मोत्सवसम्म धुमधामसँग मनाउने भिन्न-भिन्न किसिमको नेपाली संस्कृतिको परिवेशलाई पनि यस कविता सङ्ग्रहमा उल्लेख गरिएको छ । "दार्चुला, बाँके, नवलपरासी, सप्तरी, मोरङ, इलाम, मातृदिवस, गुरूपूर्णिमा, तीज, श्रीपञ्चमी दशैं, शिवरात्री" जस्ता जिल्ला र चाडपर्वहरूको उपस्थिति कवितामा भएको छ ।

कवितामा कतै भारतले नेपालीलाई दिएको दुःख पीडाको चित्कार पाइन्छ भने कतै भिन्न-भिन्न धर्मसंस्कृतिमा नेपालीले देखाएको पृथक किसिमको व्यवहारको चित्रण पनि भेटिन्छ ।

५.३.५ उद्देश्य

सिमानाको गीत बालकविता सङ्ग्रहभित्र समेटिएका कविताहरूमा विभिन्न उद्देश्य रहेको पाइन्छ । यस कविता सङ्ग्रहमा नेपाल र भारतको सिमानासम्बन्धी भारतले विभिन्न ठाउँहरूबाट सिमाना मिच्दै गएको र अझै पनि चुप लागेर बस्नाले नेपाल थियो अरे भन्न मात्र हुने प्रसङ्ग एकातिर छ भने कतै कविले हामी वीर सन्तति यसै चुप लागेर बस्नु हुँदैन । छिमेकी लाज नभएको हुँदा त्यस्तो पाखण्डीबाट देशलाई बचाउनका लागि कम्मर कसेर लाग्नुपर्ने उद्देश्य सिमानासम्बन्धीका कविताहरूले बोकेको पाइन्छ भने बहुजाति, बहुभाषी र बहुसांस्कृतिक मुलुक नेपालमा भिन्न भिन्न किसिमका धर्मसंस्कृति रहेको र त्यसको जर्गेनाका लागि नेपालीहरू एक भई लागीपरेको भाव कवितामा भेटिन्छ । संस्कृति भनेको देशप्रतिको श्रद्धा पनि हो । संस्कार र संस्कृतिमा जोड नदिने हो भने राष्ट्र खोक्रो हुन्छ । संस्कार र संस्कृति कुनैपनि राष्ट्रका चिनारी हुन्छन् । हाम्रा अधिकांश चाडपर्व सबै जातजातिका साझा चिनारीका रूपमा रहेका छन् । त्यसैले जात जाति र धर्म सम्प्रदायका आधारमा देशको एकता खण्डित भयो भने हामी कमजोर भएर अरुबाट हेपिनु स्वभाविक हुन्छ भन्ने उद्देश्य यस सङ्ग्रहका कविताहरूले बोकेको पाइन्छ ।

हाम्रो भौगोलिक र सांस्कृतिक सिमाना तीव्र गतिमा मिचिँदै जाँदा हाम्रो पहिचान समाप्त हुने अवस्था आउने भएकाले यसबाट जोगाउनका लागि ससाना बाबुनानीहरूलाई टाढिदै गएको सांस्कृतिक परम्परा र मिचिदै गएको देशको सिमानाको नजिक पुऱ्याई राष्ट्रभक्तिको भावना जगाउने उद्देश्य यस बालकविता सङ्ग्रहको रहेको छ ।

५.३.६ दृष्टिबिन्दु

सिमानाको गीत बालकविता सङ्ग्रहमा समावेश भएका कविताहरू कुनै तृतीय पुरुष दृष्टिविन्दुको गरेर लेखिएका छन् भने धेरै प्रथम र तृतीय पुरुष दृष्टिविन्दुको मिश्रित प्रयोग पाइन्छ ।

“उठ, दार्चुला, कैलाली, बाँके, राँके सक्राती, मातृदिवस, बुद्धजयन्ती, असारे पन्ध्र, गौरा पर्व, छठपर्व, माघेसक्रान्ती, श्रीपञ्चमी, शिवरात्री” जस्ता कवितामा तृतीय पुरुष दृष्टिविन्दुको प्रयोग भएको पाइन्छ ।

“कञ्चनपुर, बर्दिया, दाङ, कपिलवस्तु, रूपन्देही, नवलपरासी, चितवन, पर्सा, रौतहट, सर्लाही, सिराह, सप्तरी, सुनसरी, मोरङ, झापा, इलाम, पाँचथर, ताप्लेजुङ, नयाँवर्ष, उभौँली उधौँली, गुरुपूर्णिमा, पितृदिवस, तीज, दशैँ, तिहार, ल्होसार, पुस पन्ध्र, फागुपूर्णिमा, जन्मोत्सव” जस्ता कवितामा प्रथम र तृतीय गरी मिश्रित दृष्टिविन्दुको प्रयोग गरिएको पाइन्छ ।

५.३.७ भाषाशैलीय विन्यास

सिमानाको गीत बालकविता भित्रका सम्पूर्ण कविताहरूमा पद्यात्मक भाषाको प्रयोग गरिएको छ । यी कवितामा सरल, सरस आलङ्कारिक र विचलनयुक्त भाषाको प्रयोग गरिएको पाइन्छ । बोलीचालीको भाषाको प्रयोगले कवितामा मिठास थपेको छ । धुरूधुरू, टुलुटुलु, भाँतिभाँति, छङ्छङ् जस्ता अनुकरणात्मक शब्दको प्रयोगले भाषा सरल र सहज बन्न पुगेको छ । समग्रमा **सिमानाको गीत** बालकविता सङ्ग्रहभित्रका कविताको भाषा सरल र सहज बन्न पुगेको छ ।

यस कृतिका कविताहरूमा नेपाली लोकछन्दको सफल प्रयोग गरिएको पाइन्छ । त्यसैगरी लयात्मक छन्दको प्रयोगले यी कविता गेयात्मक, साङ्गीतिक र श्रुतिमधुर बन्न पुगेका छन् । विभिन्न भौगोलिक तथा सांस्कृतिक बिम्ब र प्रतीकहरूको प्रयोग पनि कवितामा पाइन्छ । यसरी **सिमानाको गीत** बालकविता सङ्ग्रहमा भएका कविताहरूमा प्रयोग गरिएको लोकलयले कविताको आन्तरिक लयलाई प्रभावकारी बनाउनुका साथै भाव पक्षलाई पनि जीवन्त बनाएका छन् ।

समग्रमा यस कविता सङ्ग्रहका कविताहरूमा प्रयुक्त भाषा सरल, सहज, सुबोध्य र सम्प्रेष्य रहेको छ । लोकछन्दको प्रयोगले कविताहरू लयात्मक, गेयात्मक र श्रुतिमधुर बन्न पुगेका छन् । विविध सांस्कृतिक प्राकृतिक बिम्बभाव पक्ष प्रभावकारी बनेको छ ।

५.३.८ व्याख्या र निष्कर्ष

राष्ट्रप्रेमी र सांस्कृतिक कवितालाई समेटेर कविताको रूप दिइएको **सिमानाको गीत** कविता सङ्ग्रहका कविताहरूमा विषयगत विविधता पाइन्छ । भारतले नेपालप्रति गरेको शोषण, दमन, अन्याय, अत्याचार, भ्रष्टाचारी र राजनैतिक अन्योलले जन्माएको विकृति विसङ्गतिले देशको भविष्य अन्योलमा परेको भाव यी कविताहरूमा पाइन्छ । भौगोलिक र सांस्कृतिक सीमा मिचिदै गएको विषयवस्तुलाई समावेशगरी स-साना बाबुनानीलाई सचेत गराउने उद्देश्यका कविता यस सङ्ग्रहभित्र पाइन्छ ।

यस सङ्ग्रहमा भारतले जताततै हडप्दै गएपछि कविले जनतालाई गुहार्दै देशभक्तिका गीत गाएका छन् । देशको सार्वभौमिकता र संस्कृतिको संरक्षणमा नयाँपुस्ता लाग्नुपर्छ भन्ने भाव पनि यस सङ्ग्रहका कविताले व्यक्त गरेका छन् । हाम्रा अधिकांश चाडपर्व सबै जातजातिका साझा चिनारीका रूपमा रहेका छन् त्यसैले जातजाति र धर्मसम्प्रदायका आधारमा देशको एकता खण्डित भयो भने हामी कमजोर भएर अरूबाट हेपिनु स्वाभाविक हुन्छ । राष्ट्रिय एकताको गाँठो अझै बलियो पार्नुपर्ने बेलामा आजको पुस्ताले संस्कार संस्कृति नबिर्सोस् भन्ने भावका कविता यस सङ्ग्रहमा रहेका छन् ।

पृथ्वीनारायण शाहले एकीकरण गर्नु अघि पचास पचपन्न टुक्रामा विभाजित देशलाई आज फेरि जातजाति र धर्म सम्प्रदाय एवम् क्षेत्रका आधारमा १०० भन्दा बढी राज्य बनाएर नेपाललाई समाप्तपार्ने धुनमा लागेर विदेसीका ईशारामा नाच्नेहरूको मुर्ख्याइँ देखेर राष्ट्र खण्डित एवम् विभाजित हुन नपाओस् र सबैको साझा फुलबारीलाई जोगाएर सबै मिलेर बसौँ, बाँडेर खाऔँ भन्ने भाव व्यक्त गर्ने किसिमका कविता यस सङ्ग्रहमा रहेका छन् ।

यसप्रकार **सिमानाको गीत** बाल कविता सङ्ग्रहभित्रका कविताहरूमा एकै किसिमको भाव नभएर फरकफरक किसिमको भाव समेटिएको पाइन्छ । राष्ट्रवादी र संस्कृतिप्रेमी भाव व्यक्त गर्नु यस कविता सङ्ग्रहको विशेषता रहेको छ । यस **सिमानाको गीत** सङ्ग्रहभित्र सङ्ग्रहित कविता पद्यात्मक रहेका छन् । कविताको भाषा सरल, सहज, सुबोध्य, सम्प्रेष्य रहेको छ । सरल नेपाली भाषाको प्रयोग र बोलीचालीको भाषाको प्रयोगले यस भित्रका कविता मीठा बनेका छन् । अनुकरणात्मक शब्दको प्रयोगले भाषामा सुन्दरता

थपेको छ । नेपाली लोकलयमा लेखिएका कविताहरू लयात्मक हुन पुगेका छन् । विभिन्न बिम्ब प्रतीकहरूको प्रयोगले कविताको भाषापक्ष सबल बन्न पुगेको छ ।

५.४ सिलो कविता सङ्ग्रहको विश्लेषण

५.४.१ परिचय

पीताम्बर नेपालीद्वारा रचित **सिलो** कविता सङ्ग्रहको प्रकाशन वि.सं. २०७२ सालमा भएको हो । यसलाई कमल अफसेट प्रेस नयाँबजार, पोखराले प्रकाशनमा ल्याएको हो । यस सङ्ग्रहको बाहिरी आवरण रङ्गीन रहेको छ ।

प्रस्तुत कविता सङ्ग्रहमा सिलो खोजेर राखिएका कविताहरूमा आफ्ना कमीकमजोरी मात्र नभएर फरकफरक मानसिक, शारीरिक, सामाजिक, राजनीतिक, ऐतिहासिक परिस्थितिमा देखेभोगेका विकृति, विसङ्गति र होचीअर्घेलीबाट उत्पन्न पीडा, छटपटी र आँशुहरूको प्रतीकको रूपमा व्यक्त भएको ठानेको छु भन्दै पीताम्बर नेपालीले आफ्नै गन्थनमा प्रष्ट पारेका छन् । यस सङ्ग्रहलाई सच्चालिस वटा कविताहरूको विषयक्रममा शीर्षक राखेर तयार पारिएको छ ।

५.४.२ विषयवस्तु

सिलो कविता सङ्ग्रहभित्र विविध विषयवस्तुसँग सम्बन्धित कविताहरू रहेका छन् । विविध कविताका शीर्षक र तिनको मूलभावलाई तल प्रस्तुत गरिन्छ :

शीर्षक	मूलभाव
१.मुटुको धड्कन	प्रस्तुत कविताका माध्यमद्वारा एउटी आमाले जन्माएका दुई सन्तान दाजुभाइमा एउटा धनी र अर्को गरीब कसरी भएको हो भनी दुःखी गरीबको धड्किएको मुटुको वेदनालाई प्रस्तुत गरिएको छ ।
२.धिक्कार	प्रस्तुत कविताका माध्यमद्वारा बुढा भएका बाबुआमा कोही र केही नभएको रित्तो महशुष गरी साहारा पाउनुपर्ने त्यो बुढेसकालमा बेसहारा र अर्थहीन जीवन बिताउनुपरेको दयनीय अवस्थालाई यस कवितामा व्यक्त गरिएको छ ।
३.जोगी बाबा	यस कवितामा पहेँलोवस्त्र धारण गरी रूद्राक्ष माला घाँटीमा लगाउने बनावटी जोगी बाबा बनेका ढोँगीलाई यो भेष लिने नै भए तिम्रो आदर्श बदल भन्ने भाव व्यक्त गरिएको छ ।

४.म आफै दन्केर	प्रस्तुत कविताका माध्यमद्वारा कुर्कममा लागेको मानिस अब दाजुभाइको घाँटी रेटेर अन्याय, अत्याचार गरेर आफ्नो पेट पाल्ने कुकर्म गर्न छाडीदिन्छु भन्ने भावलाई व्यक्त गरिएको छ ।
५.लौ आऊ खुसी साथ	प्रस्तुत कवितामा भाइलाई अन्याय, अत्याचार गरेर अगाडि बढ्ने श्रीमानलाई श्रीमतीले सचेत गराएर यदि कुकर्म गर्छौ भने मलाई नै सिध्याइदेऊ भन्ने भाव व्यक्त गरिएको छ ।
६.आफैँ नभए को ?	यस कविताका माध्यमद्वारा छलकपट गर्ने, शोषितवर्गलाई शोषेर रगत पिउने आफूले आफूलाई नै नचिने कसले आफूलाई चिनिदिन्छ भन्ने भाव यस कवितामा व्यक्त गरिएको छ ।
७.किन मलाई मानिस भन्छौ ?	यस कविताका माध्यमद्वारा मानिस भएर मान्छेको व्यवहार नगर्ने पशुले जस्तो अन्धो व्यवहार गर्नेलाई किन मानिस भन्छौ भन्ने भाव व्यक्त गरिएको छ ।
८.दानव	यस कविताका माध्यमद्वारा अनाथ असहाय मानिसको रगत चुसेर उनीहरूको पसिना लुटेर खाने मानिस मान्छे नभएर दानव हो भन्ने भाव व्यक्त गरिएको छ ।
९.मनको रोग	यस कविताका माध्यमद्वारा भाइबाट भाइले करूणा माया नपाएको अवस्था छ । आफूले प्रेम गरेकोबाट प्रेमकै अपेक्षा गर्दा अपहेलित हुन पुगिन्छ भन्दै भाइ-भाइको मनमा गहिरो रोग लागेको भाव व्यक्त गरिएको छ ।
१०.भँगेरीसँग	यस कवितामा आफ्नो गाउँघर वनपाखा छाडेर टाढा बस्दा चरी भए त उडेर घरको हालखबर बुझेर आउँथे । साँझपख म भनेर झुक्किएकाहरूसँग बोलेर आउँथेँ भनी घर गाउँको यादलाई भावनाका माध्यमद्वारा व्यक्त गरिएको छ ।
११.महागुरु	प्रस्तुत कविताका माध्यमद्वारा कमिलाहरूले एकजुट भएर अगाडि बढ्न कोही र कसैमाथि रिसराग र लोभलाभ नगरी अगाडि बढ्न सिकाएकाले कमिलाहरू महागुरु भएको भाव व्यक्त गरिएको छ ।
१२.जिन्दगीको हिसाब	प्रस्तुत कवितामा आधा जिन्दगी त्यसैत्यसै बित्ने, केही गर्ने बेलामा अल्छी गर्नाले जिन्दगी नै गतिहीन बन्ने भावलाई व्यक्त गरिएको छ ।
१३.ठुलाको बोली	यस कविताका माध्यमद्वारा ठुलाबडाको बोलीमा कुनै भर भरोसा हुँदैन भन्ने भाव व्यक्त गरिएको छ ।
१४.नामै प्यारो	प्रस्तुत कविताका माध्यमद्वारा मानिसले काम नगरी नाम मात्रै कमाउन चाहन्छ भन्ने भाव व्यक्त गरिएको छ ।
१५.मन	प्रस्तुत कविताका माध्यमद्वारा मानिसको मनले आफ्नो मात्र प्रगति चाहन्छ

	अर्काको प्रगति सुन्न र देख्न चाहदैन् भनी मानव मन स्वार्थी हुन्छ भन्ने भाव व्यक्त गरिएको छ ।
१६.हरायो हिम्मतै भने	प्रस्तुत कविताका माध्यमद्वारा अल्छी गरेर सधैं सुत्नेहरूको जोश र जाँगर हरायो भने के गर्ने होला ? छोटो जिन्दगी अल्छी गरेर बित्यो भने पश्चताप मात्रै हुनेछ भनी जोश र जाँगर निकाल्नुपर्ने भाव व्यक्त गरिएको छ ।
१७. म आफैं लड्नुपर्दछ	यस कविताका माध्यमद्वारा मानिस आफ्नो अधिकार जोगाउनका लागि आफैंले सङ्घर्ष गरेर अगाडि बढ्नुपर्दछ र आफ्नो पसिनामा आफैं रम्नुपर्छ भन्ने भाव व्यक्त गरिएको छ ।
१८.प्रार्थना	प्रस्तुत कविताका माध्यमद्वारा ईश्वरले पनि धनी शक्तिशालीलाई नै हेर्ने अशक्त गरिबहरूलाई नहेरेको हो कि ? भनेर निर्धाहरूको साथमा पनि बास गर भन्ने भाव व्यक्त गरिएको छ ।
१९.समयको मोल	यस कविताका माध्यमद्वारा जिन्दगी मात्र होइन समय पनि सम्पत्ति हो त्यसैले यसलाई सही रूपमा प्रयोग गर्न सक्नुपर्दछ । समयको महिमालाई बुझ्नसके पछुताउनु पर्दैन् भन्ने भाव व्यक्त गरिएको छ ।
२०.धीरता	प्रस्तुत कविताका माध्यमद्वारा बेहोसीपनले यताउती हिड्दा बेवारिसे भइएको र आफ्नो गन्तव्यमा पुग्नका लागि आफैंले बाटो ठम्याएर अगाडि बढ्नुपर्ने भाव व्यक्त गरिएको छ ।
२१.आमा	प्रस्तुत कवितामा आमाबाट जति टाढा भयो उति नै धेरै आमाको याद आएर आफ्नो गाउँ ठाउँलाई आँखाभरि देखिरहेको र उज्यालो भएपछि गाउँ जाने कल्पनामा रात छोटो भए हुन्थ्यो भन्ने भाव व्यक्त गरिएको छ ।
२२.आँसु र हाँसो	प्रस्तुत कविताका माध्यमद्वारा हाँसो पछि आँसु आउँछ र आँसु पछि हाँसो आउने भएकाले यी दुवै नभए जिन्दगी नै हराउँछ भनेर हाँसो र आँसुलाई जिन्दगी चलाउने मुख्य माध्यम बनाइएको भाव व्यक्त गरिएको छ ।
२३.समय	यस कवितामा समय छँदै समयको महत्त्वलाई बुझ्नुपर्दछ । आखिर एकदिन मर्नैपर्ने भएपछि बेला छँदै काम गर्नुपर्दछ भन्ने भाव व्यक्त गरिएको छ ।
२४.बाटो	यस कविताका माध्यमबाट बाटो लामो छ भन्दैमा अफ्ठ्यारा र समस्याहरू छन् भन्दैमा सङ्घर्ष गर्न छाड्नुहुँदैन् । साहसको लट्ठी बोकेर अगाडि बढ्नुपर्दछ भन्ने भाव व्यक्त गरिएको छ ।
२५.जोश	प्रस्तुत कविताका माध्यमद्वारा एकपटक असफल भएको मानिस उन्नतिको शिखर चुम्नका लागि पुनः साहस गरेर अगाडि बढ्नुपर्दछ भन्ने भाव व्यक्त

	गरिएको छ ।
२६.सम्बन्ध	यस कवितामा जिन्दगी चलाउनका लागि सहयात्री आवश्यक पर्दछ । एक्लै जिन्दगी चलाउन गाह्रो भएकाले कसैको भर परेर सम्बन्ध गाँसेर अगाडि बढ्नुपर्दछ भन्ने भाव व्यक्त भएको छ ।
२७.धोको	प्रस्तुत कविताका माध्यमद्वारा कालो चिर्दै आएको चन्द्रमालाई फेरि कालो बादलले सर्लक्क निलिदिएपछि पुन चन्द्रमालाई स्पर्श गर्ने इच्छा राखेको भावलाई व्यक्त गरिएको छ ।
२८.जिन्दगी	प्रस्तुत कविताका माध्यमद्वारा रस नभएको खोक्रो समस्यै समस्या भएको जिन्दगीलाई हार नखाईनखाई अगाडि बढाउनुपर्ने भाव व्यक्त गरिएको छ ।
२९.बिदाइ	प्रस्तुत कविताका माध्यमद्वारा कष्ट गरेर कमाएको पैसा बोकेर आफ्नो प्रकृतिले हराभरा भएको गाउँ फर्कने सपना देख्दै बसेको विदेसिएको नेपालीको श्रमको पोको चोरी भएपछि पुन बाध्यताले टाढैबाट बिदाइ मागेर बिदेसिन परेको भाव व्यक्त गरिएको छ ।
३०.विज्ञापन	यस कवितामा आफ्नो व्यापारको चर्चा परिचर्चा गरेर लाहुरेलाई फकाएर मोजमस्ती गर्न पाइने विज्ञापन गरेर झोपडी भएतापनि खोजेको कुरा पाइन्छ भन्दै व्यापार फस्टाउन खोजेको भाव व्यक्त गरिएको छ ।
३१.बाँच्नै पर्छ	प्रस्तुत कविताका माध्यमद्वारा मानिस आफ्नै आफन्तबाट घृणित र अपमानित भएर आँखाबाट रगतका आँसु चुहाएरै भएपनि बाँच्नैपर्ने भाव व्यक्त गरिएको छ ।
३२.चुप लाग	यस कवितामा सत्यको पछि लाग्ने र आदर्श बन्ने कुरा गरेर चिहान बन्नुभन्दा मौन रहनु नै राम्रो हुन्छ भन्ने भाव व्यक्त गरिएको छ ।
३३.नखाऊ हार	यस कविताका माध्यमद्वारा छल, कपट, जालझेल गरेर अगाडि बढ्ने कपटीहरूलाई सत्यको पछि लाग्नेहरूले सजाय देऊ त्यसै नछाड भन्ने मूल भाव व्यक्त गरिएको छ ।
३४.आँधीखोलो	प्रस्तुत कविताका माध्यमद्वारा युगौँयुगदेखि थाक्दै नथाकी विश्रामै नगरीकन दुःखीहरूको पीडालाई बौक्दै डाँडाकाँडा भत्काएर मैदान पार्ने आँधीखोलाको लक्ष्य रहेको भाव व्यक्त गरिएको छ ।
३५.माघेझरी	प्रस्तुत कविताका माध्यमद्वारा माघेसङ्क्रान्तीको त्यो चिसो कठ्याङ्ग्रिदो झरीमा भिजीरहेको बेसहारा, दुःखी असहायको पीडाको छटपटीलाई मुख्य भावको रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ ।
३६.तिमी नै बाँच	प्रस्तुत कविताका माध्यमद्वारा जो आफैँ मरेजस्तो छ यहाँ त्यसलाई नै मार्ने र निमुखालाई नै बली चढाउने खेल धनीमानी भनाउँदाको हुन्छ भनेर

	शोषकहरूले शोषितलाई दबाएको भाव व्यक्त गरिएको छ ।
३७.हाम्रो भाग्यरेखा	प्रस्तुत कविताका माध्यमद्वारा आफ्नै अस्तित्वलाई कुटुकुटु खाइरहेका अनि पैतृक सम्पतिहरूसँग अन्याय, अत्याचार र भ्रष्टचार गर्ने सिद्धार्थ राजमार्ग हाम्रो भाग्यरेखा बनेको छ भन्ने भाव व्यक्त गरिएको छ ।
३८.भन्न मन लाग्छ	यस कविताका माध्यमद्वारा प्रत्येक बिहानीले नयाँनयाँ किरणहरू साथमा लिएर आएको हुन्छ तर मानिस कुम्भकर्ण जस्तै गरेर सुतिरहन्छ जसले गर्दा प्रगति हुँदैन भन्ने भाव व्यक्त गरिएको छ ।
३९.धुकधुकीमा तातो छैन	यस कविताका माध्यमद्वारा कतै पनि तातो नभएको स्वाभिमान हराएको बाँचेर पनि मरे जस्तो केही गर्न नसक्ने लाचारी मानिसको धुकधुकी तातो नभएको भाव व्यक्त गरिएको छ ।
४०.मान्छेको खोजी	प्रस्तुत कविताका माध्यमद्वारा आफ्नो मान्छेको खोजी गरिएको तर पनि जतातातै खोज्दा कतै पनि आफ्नो मान्छे भेट हुन नसकेको मानिसमा मानवता हराएको भाव व्यक्त भएको छ ।
४१.सञ्चय	यस कविताका माध्यमद्वारा मानिसले बेलैमा स्वावलम्बनको बाटो अपनाएर भोलिका दिन सम्झेर आज सञ्चय गर्ने बानी बसाल्नुपर्दछ भन्ने भाव व्यक्त गरिएको छ ।
४२.झन मीठो स्वर ज्याग्दीको	यस कविताका माध्यमद्वारा ज्याग्दीको रमाइलो र आँधीको उज्यालोको महिमागानको भाव व्यक्त गरिएको छ ।
४३.वेदना	यस कविताका माध्यमद्वारा आमाबुबा आफ्ना सन्तानलाई दुःख र अफठ्यारो नभनीकन ठूलो बनाई पछि बुढेसकालको साहाराको रूपमा हेर्दछन् तर छोराछोरी उहाँहरूको वेदनालाई बिर्सिएर ज्यूँदै मसान घाटमा पुऱ्याएर आफूहरू छलिएर घर फर्कन्छन् भन्ने करूणामयी भावहरूलाई व्यक्त गरिएको छ ।
४४.हाम्रो शिक्षा	प्रस्तुत कविताका माध्यमबाट सबकुरा बनावटी छ र विदेशी सामनमात्र भिœयाइन्छ आफ्नो जमिन बाँझो बनाइन्छ यस्तो खालको शिक्षाले कुनै पनि अर्थ लाग्ने छैन भन्ने भाव व्यक्त गरिएको छ ।
४५.फर्केर आऊ	प्रस्तुत कविताका माध्यमद्वारा विदेशिएको नेपाली छोरालाई मेची, कोशी, गण्डकी, काली, राप्ती र कर्णालीले फर्केर आऊ भन्ने भाव व्यक्त गरिएको छ ।
४६.उठाऔं राष्ट्र गौरव	प्रस्तुत कविताका माध्यमद्वारा प्राकृतिक प्रकोप र अन्य समस्याले ग्रसित बनेका नेपालीलाई छिमेकीले दाता बनेर सडेका वस्तुहरू मात्रै पठायो त्यसैले गर्दा पनि प्रकृतिले दिएको यो शिक्षालाई बुझेर राष्ट्र निर्माण गर्नमा

	एकजुट भएर अगाडि बढ्नुपर्छ भन्ने भाव व्यक्त गरिएको छ ।
४७.उठ	यस कविताका माध्यमद्वारा बुढेसकालमा आफ्नो सन्तानबाट हेपिएका र एक्लिएका वृद्ध वृद्धालाई खेतबारी र घर आफ्नो सिर्जना हो त्यसैले अब सबै एक भएर उठ भन्ने भाव व्यक्त गरिएको छ ।

सिलो कविता सङ्ग्रहमा भएका कविताहरू सामाजिक चेतनायुक्त, विचारपरक, स्थानपरक, विसङ्गतिवादी, शिक्षापरक र शृङ्गारिकसँग सम्बन्धित छन् । तिनीहरूको वर्गीकरण यस प्रकार गरिन्छ :

सामाजिक चेतनायुक्त कविता	**विचारपरक कविता**	**स्थानपरक कविता**
१ मुटुको धड्कन	१ दानव	१ भँगेरीसँग
२ जोगी बाबा	२ महागुरु	२ आमा
३ म आफैं दन्केर	३ जिन्दगीको हिसाब	३ बिदाई
४ लौ आऊ खुसीसाथ	४ म आफैं लड्नुपर्छ	४ आँधी खोलो
५ आफैं नभए को ?	५ प्रार्थना	५ झन मीठो स्वर ज्याग्दीको
६ मनको रोग	६ समयको मोल	६ फर्केर आऊ
७ ठुलाको बोली	७ धीरता	**विसङ्गतिवादी कविता**
८ नामै प्यारा	८ आँसु र हाँसो	१ धिक्कार
९ मन	९ समय	२किन मलाई मानिस भन्छौ
१० हरायो हिम्मतै भने	१० सम्बन्ध	३ जिन्दगी
११ बाटो	११ धोको	४ बाँच्नैपर्छ
१२ जोश	१२ चुपचाप	५ माघे झरी
१३ नखाऊ हार	१३ भन्न मन लाग्छ	६ तिमी नै बाँच
१४ हाम्रो भाग्यरेखा	१४ मान्छेको खोजी	७ धुकधुकीमा तातो छैन
१५वेदना		
शिक्षापरक कविता	**शृङ्गारिक कविता**	
१ सञ्चय	१ विज्ञापन	
२ हाम्रो शिक्षा		
३ उठाऔं राष्ट्र गौरव		
४ उठ		

माथि तालिकामा प्रस्तुत गरिएका सामाजिक चेतनायुक्त, विचारपरक, स्थानपरक, विसङ्गतिवादी, शिक्षापरक र शृङ्गारिक जस्ता विषयवस्तुमा आधारित कविताहरूको केही उदाहरण तल प्रस्तुत गरिएको छ :

१. सामाजिक चेतनायुक्त कविता

सामाजिक घटना, वर्गीय असमानता, शोषण, दमन, अन्याय अत्याचारको चित्रण गर्दै समाजमा चेतनाको बाटो देखाउनुपर्छ भन्ने सुझाव यी कवितामा पाइन्छ । मानिसलाई मानिसले मानिस नभनेको र अन्याय अत्याचारमा पिल्सिनु परेको दयनीय अवस्थाको यथार्थ चित्रण गरिएको छ ।

मानिस गर्छ मानिस बिक्री बजार बजारमा
मान्छेको मोल गरिन्छ फेरि कौडीको भरमा ।
सस्तोमा सस्तो देखेर यहाँ मानव जीवन
छाती नै फोडी जाउँ कि भन्छ मुटुको धड्कन ॥

('मुटुको धड्कन'पृ.१)

२ विचारपरक कविता

विचारपरक कवितामा कविले कतै कमिला महागुरु भएको विचार व्यक्त गरेका छन् भने कतै नेपालको अस्तित्व खतरामा परेको विचार व्यक्त गरेका छन् । आफ्नो लागि आफैले सङ्घर्ष गरेर गन्तव्यमा पुग्नुपर्छ भन्ने विचार कवितामा यसरी व्यक्त गरिएको छ :

आफ्नो बाटो ठम्याएर म आफैँ हिड्नुपर्दछ
गन्तव्यमा म आफैँले पुगेर छाड्नुपर्दछ ।

('धीरता' पृ.२७)

३ स्थानपरक कविता

बस्तीको सम्झनामा खोजी जस्ता विभिन्न स्थानलाई केन्द्र बनाएर लेखिएका कविता पनि यस सङ्ग्रहमा समावेश गरिएका छन । यी कवितामा स्थानीय परिवेशको राम्रो चित्रण पाइन्छ । आफू जन्मिएको ठाउँ र आमालाई सम्झिएर कवि लेख्छन :

निस्तीको खरको झुप्रो अनि आमा घरीघरी
मैले देखिरहेको छु आज आँखा वरिपरि

('आमा'पृ.२८)

४. विसङ्गतिवादी कविता

गरिब दिनदिनै गरिब हुँदै गइरहेको र धनी रातारात मालामाल भएको समसामायिक विसङ्गतिलाई यी कविताले समेटेको छ :

अमृतको सट्टा जहर भएपनि
मीठोको सट्टा तीतो भएपनि
दुई दिन भए पनि बाँच्नका लागि
दुई आँखाबाट रगतका आँसु चुहाई
नखाए पनि घिच्नुपर्छ
जसरी तसरी बाँच्नै पर्छ ।

('बाँच्नै पर्छ'पृ.४१)

५. शिक्षापरक कविता

कविले सबैलाई पौरख गरेर भोलिका लागि सम्झेर आजै सञ्चय गर्नुपर्छ भन्ने खालको शिक्षा कवितामा यसरी व्यक्त गरेका छन :

पौरखीको छ सन्सार पौरखी एक भई जुट
भोलिका दिन सम्झेर आजै सञ्चयमा जुट

('सञ्चय'पृ.६०)

६ शृङ्गारिक कविता

लाहुरेलाई सम्पूर्ण कुराहरूको मोजमस्तीमा रमाउन सक्ने विज्ञापन गरी शृङ्गारिक भावमा कवि यसरी बोल्दछन :

यहाँ तपाईं माछा मासु हातमा लिएर
थरीथरीको रक्सी पिएर चुर्लुम्म डुब्न सक्नुहुन्छ
यो घाट हो, भैरहवा विमानघाट
घाटमा जे पनि पाइन्छ
आउनुहोस् बस्नुहोस्
खानुहोस् पिउनुहोस्
अनि मोजमस्ती गर्नुहोस् ।

('विज्ञापन'पृ.३९)

५.४.३ सहभागी र सहभागिता

सिलो कविता सङ्ग्रहका कविताहरूमा नारी पुरुष तथा वर्गीय सहभागीहरूको सहभागिता भए पनि तिनीहरू विषयवस्तुका रूपमा आएका छन् । बाबा, आमा, छोरा, बुहारी, छोरी, नाति, जोगी बाबा, शिव शङ्कर, अमर महर्षि, मालिक, नोकर, गुरु, चेलो, अनाथ, टुहुरा, कामिनी, निमुखा गरी मानवीय र मानवेत्तर सहभागीलाई पनि कविताको विषयवस्तु बनाइएको छ ।

५.४.४ परिवेश

यसले वस्तु र सहभागीलाई गतिशील र जीवन्त तुल्याउने आधार प्रदान गर्दछ । मन्दिर, मस्जिद, गुम्बा, चर्च, भन्ज्याङ, नदीनाला, वनजङ्गल, हिमाल, खोला, खोल्सा, भीर, पाखा, छाँगा, छहरा, हिमाल आदि स्थानिक परिवेशका रूपमा कवितामा प्रयुक्त छन् ।

कवितामा कतै खान लाउन नपाएर धर्धरी रोइरहेका गरिबहरूको चित्कार पाइन्छ भने कतै एकछत्र ढलीमली शासन गर्नेहरूको हुँकार पाइन्छ भने कतै मुटु चुडाउने पीडा भेट्न सकिन्छ । समग्रमा यस कविता सङ्ग्रहका कवितामा प्रयुक्त वातावरण कारूणिक र भावयुक्त रहेको छ भने कतै सुखद वातावरणको अनुभूति पनि पाइन्छ ।

५.४.५ उद्देश्य

सिलो कविता सङ्ग्रहभित्र समेटिएका कविताहरूमा विभिन्न उद्देश्य रहेको पाइन्छ । यस सङ्ग्रहमा सामाजिक चेतनायुक्त कविताहरूको उद्देश्य समाजका विभिन्न समस्याहरूलाई उजागार गरी समाधनका लागि व्यक्तिहरूलाई उन्मुख गराउने उद्देश्य रहेको पाइन्छ । समाजका विकृति र विसङ्गतिलाई औंल्याउँदै सुधारको मार्गमा उन्मुख गराउने उद्देश्य विसङ्गतिवादी कविताको रहेको छ । सबै एकजुट भएर कमिलाहरूबाट पाठ सिक्दै एकतामा ठूलो बल हुन्छ भन्ने विचार यस कवितामा प्रस्तुत भएको पाइन्छ । स्थानपरक कविताहरूले चर्चामा आउन नसकेका स्थानहरूलाई सर्वसाधारणदेखि बुद्धिजीवि वर्गसम्म चिनाउने उद्देश्य राखेका छन् । शिक्षाले अज्ञानको ढोका खोल्ने हुँदा सबैलाई शिक्षा दिनुपर्ने उद्देश्य शिक्षापरक कविताको रहेको छ । त्यसैगरी मोजमस्तीमा एकैछिन हराउने खालको उद्देश्य शृङ्गारिक कविताको पाइन्छ । यसप्रकार **सिलो**भित्र समेटिएका कविताहरूको एउटा मात्र उद्देश्य नभएर विभिन्न उद्देश्य रहेका छन् ।

५.४.६ दृष्टिविन्दु

सिलो कविता सङ्ग्रहमा समावेश भएका कविताहरू प्रथम पुरुष दृष्टिविन्दुको प्रयोग गरिएर लेखिएका छन् भने कुनै तृतीय पुरुष दृष्टिविन्दुको प्रयोग गरी लेखिएका छन् । कुनै कवितामा प्रथम र तृतीय पुरुष दृष्टिविन्दुको मिश्रित प्रयोग पाइन्छ ।

"म आफैँ दन्केर, आफै नभए को ?, मनको रोग, जिन्दगीको हिसाब, हरायो हिम्मतै भने,म आफै लड्नुपर्दछ, समयको मोल, धीरता, समय, बाटो, जोश, सम्बन्ध, जिन्दगी, बाँच्नैपर्छ, आँधीखोलो, हाम्रो भाग्यरेखा, भन्न मन लाग्छ, धुकधुकीमा तातो छैन्, मान्छेको खोजी र हाम्रो शिक्षा" जस्ता कवितामा प्रथम पुरुष दृष्टिविन्दुको प्रयोग गरिएको छ ।

"धिक्कार, जोगी बाबा, दानव, महागुरु, मन, आँसु र हाँसो, विज्ञापन, चुप लाग, नखाऊ हार, माघे झरी, सञ्चय, झन मीठो स्वर ज्याग्दीको, फर्केर आऊ र उठ" जस्ता कवितामा तृतीय पुरुष दृष्टिविन्दुको प्रयोग गरिएको छ ।

"मुटुको धड्कन, लौ आऊ खुसीसाथ, किन मलाई मानिस भन्छौ, भँगेरीसँग, ठुलाको बोली, नामै प्यारो, प्रार्थना, आमा, धोको, बिदाइ, तिमी नै बाँच, वेदना र उठाऊँ राष्ट्र गौरव" जस्ता कवितामा प्रथम तथा तृतीय पुरुष दृष्टिविन्दुको मिश्रित प्रयोग गरिएको छ ।

५.४.७ भाषाशैलीय विन्यास

सिलो भित्रका धेरैजसो कविताहरूमा पद्यात्मक भाषाको प्रयोग गरिएको छ भने केही कवितामा गद्य भाषाको प्रयोग पनि भेटिन्छ । यी कवितामा सरल, सरस र आलङ्कारिक भाषाको प्रयोग गरिएको पाइन्छ । आत्मपरक र वर्णणात्मक भाषाशैलीको प्रयोग गरेर लेखिएका अधिकांश कवितामा सरल नेपाली शब्द तथा कतै-कतै तद्भव र आगन्तुक शब्दको प्रयोग पाइन्छ । बोलीचालीको भाषाको प्रयोगले कवितामा मिठास थपेको छ । समग्रमा **सिलो** कविता सङ्ग्रहभित्रका कविताको भाषा सरल, सहज, सुबोध्य र सम्प्रेष्य छ ।

यस कृतिका कविता सङ्ग्रहमा प्रयुक्त भाषा सरल, सहज, सुबोध्य र सम्प्रेष्य रहेको छ । सरल नेपाली भाषाको प्रयोगले भाषामा मिठास थपेको छ । शान्त, करूण, रौद्र, शृङ्गार रसको प्रगोगले कविताको भाव पक्ष प्रभावकारी बनेको छ ।

५.४.८ व्याख्या र निष्कर्ष

सामाजिक, विचारपरक, स्थानपरक, शिक्षापरक, विसङ्गतिवादी र शृङ्गारिक कवितालाई समेटेर कविताको रूप दिइएको **सिलो** (२०७२) कविता सङ्ग्रहका कविताहरूमा विषयगत विविधता पाइन्छ । सामाजिक घटनाहरू वर्गीय असमानता, शोषण, दमन, अन्याय, अत्याचार, विकृति विसङ्ति, भष्टचारी र राजनीतिक अन्योलता कविताहरूमा पाइन्छ ।

दाजुभाइमा भएको वर्गीय असमानता, बाबुआमाहरूले बुढेसकालमा बेसहारा र अर्थहीन जीवन बिताउनुपरेको दयनीय अवस्था, काम नगरी ठगेर खानेहरूको ढोँगी प्रवृत्ति, दाजुभाइको घाँटी रेटेर अन्याय, अत्याचार गरेर आफ्नो पेट नपाल्ने प्रण गरेको आदर्श प्रवृत्ति, मान्छेले मान्छेलाई मान्छे नभन्ने प्रवृत्ति, कमिलाहरूको एकता, काम नगरी कमाउन चाहनेहरूको भण्डाफोर, आफू मात्रै प्रगति गर्न चाहने मानिसहरूको प्रवृत्ति, आफ्नो लागि आफैँले सङ्घर्ष गरेर लड्नुपर्दछ भन्ने भाव, समयको महत्त्व, विदेसीएको नेपालीलाई आफ्नै देश फर्कि आऊ भन्ने जस्ता विभिन्न विषयवस्तुहरूको राम्रो चित्रण पाइन्छ र नेपालका नदीनाला, वनजङ्गल, चराचुरुङ्गीहरूको आकर्षित खालको चित्रण जस्ता सुन्दर प्राकृतिक दृश्यावलीको राम्रो चित्रण पनि पाइन्छ ।

अत, **सिलो** कविता सङ्ग्रहभित्रका कविताहरूमा एकै किसिमका भाव नभएर विभिन्न विषयवस्तुका फरक भाव समेटिएका छन् । यस सङ्ग्रहमा अधिकांश कवितामा समस्यालाई अगाडि सारेर त्यसको सुधार गर्नुपर्ने सङ्केत दिएको पाइन्छ । प्रकृतिप्रेमी, सुधारवादी, राष्ट्रवादी आदि भाव पाइनु यस कविता सङ्ग्रहको विशेषता रहेको छ ।

समग्रमा भन्नुपर्दा **सिलो** कवितामा सङ्ग्रहित कविता पद्यात्मक रहेका छन् । कविताको भाषा सरल, सहज, सुबोध्य र सम्प्रेष्य रहेको छ । सरल नेपाली भाषाको प्रयोग र बोलीचालीको भाषाको प्रयोगले यसभित्रका कविता सुबोध्य बनेका छन् । नेपाली लोकलयमा लेखिएका कविताहरू लयात्मक हुन पुगेका छन् । विभिन्न बिम्ब प्रतीकहरूको प्रयोगले कविताको भाव पक्ष सबल बन्न पुगेको छ ।

५.५ कविता सङ्ग्रहहरूको निष्कर्ष

पेटको राँको (२०२२) कविता सङ्ग्रहका कविताहरूमा विषयगत विविधता पाइन्छ । वर्गीय असमानता, शोषण, दमन, अन्याय, अत्याचार, भ्रष्टचारी र राजनीतिक अन्योलले जन्माएको विकृति विसङ्गतिले देशको भविष्य अन्योलमा परेको भाव यी कविताहरूमा

पाइन्छ । प्रकृतिपरक, सामाजिक, विचारपरक, राष्ट्रवादी, विसङ्गतिवादी, मानवतावादी, शिक्षापरक र स्थानपरक कवितालाई समेटेर कविता सङ्ग्रहको निर्माण गरिएको छ । धनीमानीहरू शोषण गर्न लागिपरेका र गरिबहरूले औषधी उपचार गर्न र खानलाउन नपाई अकालमा ज्यान गुमाइरहेको नेपालको विषम आर्थिक स्थितिको राम्रो चित्रण **पेटको राँको** भित्रका कवितामा पाइन्छ । यसभित्र नेपालको सुन्दर प्राकृतिक दृश्यावलीहरूको राम्रो चित्रण गरिएको छ । नेपालका नदीनाला, वनजङ्गल, चराचुरूङ्गीहरूको आकर्षित खालको चित्रण यो सङ्ग्रहमा भेटिन्छ । समाजमा भए गरेका विकृति विसङ्गतिलाई औल्याउँदै सुधारको बाटोतर्फ लाग्न प्रेरित गर्ने विसङ्गतिवादी कविता पनि **पेटको राँको** कविता सङ्ग्रहमा सङ्ग्रहित छन् ।

राष्ट्रप्रेमी र सांस्कृतिक कवितालाई समेटेर कविताको रूप दिइएको **सिमानाको गीत** कविता सङ्ग्रहका कविताहरूमा विषयगत विविधता पाइन्छ । भारतले नेपालप्रति गरेको शोषण, दमन, अन्याय, अत्याचार, भ्रष्टाचारी र राजनैतिक अन्योलले जन्माएको विकृति विसङ्गतिले देशको भविष्य अन्योलमा परेको भाव यी कविताहरूमा पाइन्छ । भौगोलिक र सांस्कृतिक सीमा मिचिदै गएको विषयवस्तुलाई समावेश गरी स-साना बाबुनानीलाई सचेत गराउने उद्देश्यका कविता यस सङ्ग्रहभित्र पाइन्छ । भारतले जतातती हडप्दै गएपछि कविले जनतालाई गुहार्दै देशभक्तिका गीत गाएका छन् । देशको सार्वभौमिकता र संस्कृतिको संरक्षणमा नयाँपुस्ता लाग्नुपर्छ भन्ने भाव पनि यस सङ्ग्रहका कविताले व्यक्त गरेका छन् । हाम्रा अधिकांश चाडपर्व सबै जातजातिका साझा चिनारीका रूपमा रहेका छन् त्यसैले जातजाति र धर्मसम्प्रदायका आधारमा देशको एकता खण्डित भयो भने हामी कमजोर भएर अरूबाट हेपिनु स्वाभाविक हुन्छ । राष्ट्रिय एकताको गाँठो अझै बलियो पार्नुपर्ने बेलामा आजको पुस्ताले संस्कार संस्कृति नबिर्सोस् भन्ने भावका कविता यस सङ्ग्रहमा रहेका छन् । पृथ्वीनारायण शाहले एकीकरण गर्नु अघि पचास पचपन्न टुक्रामा विभाजित देशलाई आज फेरि जातजाति र धर्म सम्प्रदाय एवम् क्षेत्रका आधारमा १०० भन्दा बढी राज्य बनाएर नेपाललाई समाप्तपार्ने धुनमा लागेर विदेसीका ईशारामा नाच्नेहरूको मुर्ख्याइँ देखेरे राष्ट्र खण्डित एवम् विभाजित हुन नपाओस् र सबैको साझा फुलबारीलाई जोगाएर सबै मिलेर बसौँ, बाँडेर खाऔँ भन्ने भाव व्यक्त गर्ने किसिमका कविता यस सङ्ग्रहमा रहेका छन् ।

सिलो (२०७२) कविता सङ्ग्रहका कविताहरूमा विषयगत विविधता पाइन्छ । सामाजिक घटनाहरू वर्गीय असमानता, शोषण, दमन, अन्याय, अत्याचार, विकृति विसङ्गति, भष्टचारी र राजनीतिक अन्योलता कविताहरूमा पाइन्छ । यसमा सामाजिक, विचारपरक, स्थानपरक, शिक्षापरक, विसङ्गतिवादी र शृङ्गारिक कवितालाई समेटेर कविताको रूप दिइएको छ । दाजुभाइमा भएको वर्गीय असमानता, बाबुआमाहरूले बुढेसकालमा बेसहारा र अर्थहीन जीवन बिताउनुपरेको दयनीय अवस्था, काम नगरी ठगेर खानेहरूको ढोँगी प्रवृत्ति, दाजुभाइको घाँटी रेटेर अन्याय, अत्याचार गरेर आफ्नो पेट नपाल्ने प्रण गरेको आदर्श प्रवृत्ति, मान्छेले मान्छेलाई मान्छे नभन्ने प्रवृत्ति, कमिलाहरूको एकता, काम नगरी कमाउन चाहनेहरूको भण्डाफोर, आफू मात्रै प्रगति गर्न चाहने मानिसहरूको प्रवृत्ति, आफ्नो लागि आफैँले सङ्घर्ष गरेर लड्नुपर्दछ भन्ने भाव, समयको महत्त्व, विदेसीएको नेपालीलाई आफ्नै देश फर्कि आऊ भन्ने जस्ता विभिन्न विषयवस्तुहरूको राम्रो चित्रण पाइन्छ र नेपालका नदीनाला, वनजङ्गल, चराचुरुङ्गीहरूको आकर्षित खालको चित्रण जस्ता सुन्दर प्राकृतिक दृश्यावलीको राम्रो चित्रण पनि पाइन्छ ।

समग्रमा भन्नुपर्दा **पेटको राँको**, सिमानाको गीत र सिलो कविता सङ्ग्रहमा सङ्ग्रहित कविता पद्यात्मक रहेका छन् । कविताको भाषा सरल, सहज, सुबोध्य र सम्प्रेष्य रहेको छ । सरल नेपाली भाषाको प्रयोग र बोलीचालीको भाषाको प्रयोगले यसभित्रका कविता सुबोध्य बनेका छन् । अनुकरणात्मक शब्दको प्रयोगले भाषामा सुन्दरता थपेको छ । नेपाली लोकलयमा लेखिएका कविताहरू लयात्मक हुन पुगेका छन् । विभिन्न बिम्ब प्रतीकहरूको प्रयोगले कविताको भाव पक्ष सबल बन्न पुगेको छ ।

छैटौं परिच्छेद

पीताम्बर नेपालीका निबन्धात्मक कृतिको अध्ययन

६.१ विषयप्रवेश

पीताम्बर नेपालीले गद्य क्षेत्रमा पर्ने निबन्ध विधामा कलम चलाएका छन् । उनका तीनवटा निबन्ध सङ्ग्रहहरू **उखरमाउलो** (२०६९), **मेटिदै गएका पाइलाहरू** (२०७०), **रहरको खहरेमा बयली खेल्दै** (२०७१) प्रकाशित छन् । प्रस्तुत प्रकाशित निबन्ध सङ्ग्रहको विधागत तत्त्वको आधारमा विश्लेषण तथा अध्ययन क्रमशः निम्नलिखित रूपमा गरिएको छ

६.२ उखरमाउलो निबन्ध सङ्ग्रहको विश्लेषण

६.२.१ परिचय

पीताम्बर नेपालीद्वारा रचित **उखरमाउलो** निबन्ध सङ्ग्रहको प्रकाशन वि.सं. २०६९ सालमा भएको हो । यस सङ्ग्रहलाई कलम अफसेट प्रेस नयाँ बजार, पोखराले प्रकाशनमा ल्याएको हो । आफूँ बाँचिरहेको समाजको देखीजान्ने, सुनीजान्ने र भोगीजान्ने एउटा साक्षीको बकपत्रहरूको रूपमा रहेका निबन्धहरूको सङ्ग्रह हो यो उखरमाउलो भन्दै निबन्धकारले आफ्नो बकपत्रका रूपमा प्रस्तुत गरेका छन् । पत्रपत्रिकामा छापिएका र पछि लेखिएका समेत गरी सोह्रको सङ्ख्यामा पुगेका यी निबन्धहरूले हाम्रो संस्कार र संस्कृति, राष्ट्रियता र राजनीति तथा सामाजिक संरचना जस्ता पक्षमा व्यङ्ग्य र आलोचना गर्दै सुधारको माग गरेका छन् भन्दै रविलाल अधिकारीले निबन्धहरूका सम्बन्धमा आफ्नो भनाई व्यक्त गरेका छन् । यस निबन्ध सङ्ग्रहमा सोह्र वटा निबन्धहरू संरचित रहेका छन् जसको परिचय यसरी प्रस्तुत गरिन्छ :

६.२.२ विषयवस्तु

विषयवस्तु निबन्धका निम्ति नभई नहुने उपकरण हो । हुन त कुनै पनि ऐतिहासिक विधाको निम्ति विषयवस्तु अनिवार्य मानिन्छ तर पनि निबन्ध लेखनका निम्ति कुनै न कुनै विषयको अनिवार्य उपस्थिति हुनु आवश्यक छ । निबन्धमा जे वर्णित हुन्छ, त्यो नै विषयवस्तु हो । यसको विषय कुनै पनि विचार, भाव, घटना, व्यक्ति, स्थान हुनसक्छ । विषयवस्तुको चयन र छनोटमा निबन्ध विधा अन्य विधा भन्दा ज्यादै उदार छ । कुनै पनि विषयवस्तु भाव वा विचारविना निबन्धले मूर्त रूप नलिने हुँदा विषयवस्तु निबन्धको अनिवार्य तत्त्व मानिन्छ । वस्तुविना कृतिको संरचना हुँदैन यसअन्तर्गत विषय, सत्व, आधार

तत्त्व र यथार्थ पर्छन् ।[1] मानिस मस्तिष्क वा मानव हृदयले टिपेका जुनसुकै सन्दर्भ पनि निबन्धका बिषय हुन सक्छन् ।[2] विषय निबन्धको विषयवस्तु जे पनि हुनसक्ने हुँदा यसका विषयहरूको सेरोफेरो ज्यादै ठूलो छ । निबन्ध नलेखिने विषय यस संसारमा कुनै पनि छैन । त्यसैगरी पीताम्बर नेपालीले पनि विभिन्न विषयवस्तुमा आधारित रहेर **उखरमाउलो** (२०६९) निबन्ध सङ्ग्रह प्रस्तुत गरेका छन । यस निबन्ध सङ्ग्रहमा १६ वटा निबन्धहरू समावेश गरिएको छ जसको विषयवस्तु यसरी उल्लेख गरिएको छ :

शीर्षक	विषयवस्तु
१.म बाहुन हुन चाहन्न	म बाहुन हुन चाहन्न निबन्ध पीताम्बर नेपालीको **उखरमाउलो** निबन्ध सङ्ग्रहमा सङ्ग्रहित पहिलो निबन्ध हो । यो निबन्ध ५ पृष्ठ र १८ अनुच्छेदमा संरचित भएको छ । निबन्धकार आफू बाहुन भएको धोको पुरा भएको सित्तैमा बाहुन हुन नचाहेको, पुरानु बिग्रदै आएको जन्मगत वर्ण व्यवस्थाको आधारमा उचो र निचोको छायाँमा रही बाहुन बन्ने धोको नभएको विचार निबन्धमा प्रस्तुत गरेका छन् । उनले कर्मानुकूलको वर्ग वा वर्ण व्यवस्था हुनुपर्दछ भन्दै आफ्नो नामको पछाडि नेपाली लेख्ने र सबैलाई भिन्न-भिन्न किसिमको थर लेख्न नभनेर एउटै थर नेपाली लेख्न अनुरोध गर्ने विषयवस्तुलाई यस निबन्धमा प्रस्तुत गरेका छन् । निबन्धमा आफ्नो कर्मअनुसारको थर लेख्ने अथवा एउटै जात नेपाली लेख्ने विषयवस्तु प्रस्तुत गरिएको छ । मेरो बाहुन कहलाउने धोको आज पुग्यो । सित्तैमा बाहुन (ब्राह्मण) हुने मेरो इच्छा पनि छैन् । बरू यस्ता सित्तैमा ब्राह्मण हुन खोज्नेहरूलाई बारम्बार धिक्कार छ किनभने आफैं मपाइँ हुने मेरो बानी छैन् । त्यसो भएको हुनाले गाँठी न गुँठी जर्जरी उठी भने झैं रङ्ग न ढङ्गसँग ब्रम्ह वाक्य जनार्दन गाउँदै हिड्ने बाहुनलाई देख्दा वैराग्यको हाँसो चल्छ । यसरी यस निबन्धमा निबन्धकारले एउटै जात नेपाली लेख्ने प्रण गरेको विषयवस्तुलाई प्रस्तुत गरेका छन् ।
२.इज्जत	**इज्जत** निबन्ध **उखरमाउलो** (२०६९) निबन्ध सङ्ग्रहको दोस्रो निबन्ध हो । ५ पृष्ठ र १० अनुच्छेदमा यो निबन्ध संरचित भएको छ । यस निबन्धमा इज्जत सानो ठूलो रूपमा जोसुकैसँग पनि रहेको हुन्छ । जीवनभर मानिसको पछि लागेर हैरान पार्दा पनि इज्जतलाई सन्तोष हुँदैन । इज्जतको स्वरूप र चाला जानी नसक्नु र बुझी नसक्नुको छ भन्ने विचार यस निबन्धको विषयवस्तुको

१. खगेन्द्रप्रसाद लुइटेल, **कविता सिद्धान्त र नेपाली कविताको इतिहास,** (काठमाडौँ: नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठान, २०६०), पृ. ७७ ।
२. देवीप्रसाद गौतम र खगेन्द्रप्रसाद लुइटेल, **नेपाली निबन्ध,** (काठमाडौँ: नवीन प्रकाशन, २०५४), पृ.६

	रूपमा उठान भएको छ । **इज्जत** निबन्धमा इज्जत सानो र ठूलो जोसँग पनि हुने विचार निबन्धकारले व्यक्त गरेका छन् । जब म ठूलो हुँदै आए, तँैले पनि सर्वब्यापी रूपधारण गरी नाच्न थालिस । तँ यहाँ पनि छस्, त्यहाँ पनि छस्, जहाँ पनि पुगेको छस् । मेरो जीवनको हरेक पाइलामा धत्को घण्टी बजाउँदै सताएको छस् । यस निबन्धका माध्यमबाट निबन्धकारले इज्जतको स्वरूप र चाला जानी नसक्नुको र बुझ्री नसक्नुको छ भन्ने विचार यसमा प्रस्तुत गरेका छन् ।
३.राष्ट्रियता र हाम्रा संस्कारहरू	यो निबन्ध वि.सं. २०३६ मा पृथ्वीनारायण क्याम्पसको माछापुच्छे पत्रिकामा प्रकाशित तेस्रो निबन्ध हो । यो निबन्ध ६ पृष्ठ र १९ अनुच्छेदमा संरचित रहेको छ । धार्मिक, सांस्कृतिक एवम् सामाजिक परम्पराको आडमा हाम्रा टाउकामा विदेशवादी संस्कार किन यसरी फस्टाउँदै आए ? राष्ट्रवादी संस्कार यसरी तुहिँदै जाँदा हाम्रो भोलिको अस्तित्व कस्तो होला ? भन्ने किसिमका विषयवस्तुहरूमा यो निबन्ध आधारित रहेको पाइन्छ । राष्ट्रियता र हाम्रा संस्कारहरू निबन्धमा हाम्रा राष्ट्रवादी संस्कार हराउँदै जाँदा भोलिको अस्तित्व कस्तो होला भन्ने भाव प्रस्तुत गरिएको छ । के यिनै संस्कारहरू टाउकाभरि बोकेर हाम्रो राष्ट्रवाद फस्टाएर जाला ? यसरी यस निबन्धमा धार्मिक, सांस्कृतिक एवम् सामाजिक परम्पराको आडमा हाम्रा टाउकामा विदेशवादी संस्कार किन यसरी फस्टाउँदै आए ? भन्ने भाव विषयवस्तुका माध्यमद्वारा प्रस्तुत गरिएको छ ।
४.आँधीका सुस्केरा	पीताम्बर नेपालीद्वारा रचित यस निबन्धमा ५ पृष्ठ र १० अनुच्छेद रहेको छ । स्याङ्जाली सम्पर्क सदन पोखराको वार्षिक प्रकाशन आँधीको सुसेली २०५३ मा प्रकाशित यो निबन्ध **उखरमाउलो** निबन्ध सङ्ग्रहको चौथो निबन्ध हो । यस निबन्धमा निबन्धकारले मलाई सबैले आँधीखोलो भन्दै आएका छन् तर मेरो नाम कसले राखेको हो यसमा कुनै गुनासो छैन् तर मेरो बताउनुपर्ने दुःखेसाहरू, पोख्नैपर्ने वेदनाहरू र निकाल्नैपर्ने सुस्केराहरू बेग्लै छन् भनी निबन्धको विषयवस्तु उल्लेख गरेका छन् । **आँधीका सुस्केरा** निबन्धमा आँधीखोलामा भएको अन्याय अत्याचारको वेदना पोखिएको छ । ऊ त्यहाँ मेरो पूर्वी किनारमा हेर त, त्यो यस जिल्लाको सदरमुकाम हो ससाना देखि ठूल्ठूला समस्याहरू लिएर जिल्ला बासीहरू त्यहाँ आउने गर्दछन् । दाम मार्का र नेता मार्का भए नहुने काम पनि एकै छिनमा पटिन्छन् । यी दुइमध्ये कुनै पनि नभए हुने काम पनि हुँदैनन् । यस्तै यस्ता विसंगतिहरू हेर्दाहेर्दै असैह्य वेदना र छटपटीको मुस्लो उठेर आउँछ अनि भन्न मन लाग्छ खबरदार

	तिमीहरूले आफ्नो आचरण र व्यवहारलाई सुधारेनौ भने यहाँ सधैँ चैत र वैशाख मात्र रहिरहने छैन । साउन र भदौ पनि अवश्य आउनेछ । त्यसबेला यहाँका सबै घिनलाग्दा चरित्रहरू मेरो भीषण प्रवाहमा एकैचोटी बयली खेल्दै बढारिएर जानेछौ । यसरी यस निबन्धमा आँधीखोलाले बताउनैपर्ने दुःखेसाहरू, पोख्नैपर्ने वेदनाहरू र निकाल्नैपर्ने सुस्केराहरूलाई प्रस्तुत गरिएको पाइन्छ ।
५.भऱ्याङ्	४ पृष्ठ र ११ अनुच्छेदमा संरचित **भऱ्याङ्** निबन्ध प्रज्ञापराग वर्ष १, अङ्क ३. २०५९ मा प्रकाशित **उखरमाउलो** निबन्ध सङ्ग्रहको पाँचौं निबन्ध हो । **भऱ्याङ्** निबन्धमा नेताहरूले कार्यकर्ताको भऱ्याङ् चढेर माथि चढेको तर सत्तामा पुगेपछि कार्यकर्तालाई वास्ता नगरेको विषयवस्तुलाई प्रस्तुत गरिएको छ । सिद्धान्त भन्ने कुरा आफ्ना सङ्घर्षशील भऱ्याङ्हरूलाई भऱ्याङ्कै रूपमा सदैव सजग र क्रियाशील बनाउँदै नेतालाई काँधमा बोकेर सत्ता सुखको मीठो मेवाको स्वाद चखाउने तन्त्रमन्त्र बाहेक केही पनि रहेनछ । गान्धीवाद, प्रजातान्त्रिक समाजवाद, पुँजीवाद, साम्यवाद, समाजवाद, मार्क्सवाद, लेनिनवाद, माओवाद आदिका व्याख्यान र नाराहरू आ आफ्ना भऱ्याङ्हरूका आँखामा घोडालाई जस्तै गरी दुवैतिर बाँध्ने पट्टी बाहेक केही पनि रहेनछ । अत, यस निबन्धमा भऱ्याङ्हरू सिद्धान्तका लागि सहिद हुनुपर्ने विवशतामय विषयवस्तुलाई समावेश गरिएको छ ।
६.खोल	प्रज्ञापराग वर्ष १ अङ्क १, २०५९ मा प्रकाशित **खोल** निबन्ध **उखरमाउलो** निबन्ध सङ्ग्रहको छैटौं निबन्ध हो । यसमा ४ पृष्ठ र ६ अनुच्छेद रहेका छन् । यस निबन्धमा मान्छे खोलको महŒवपूर्ण खोलहरूमध्ये एउटा खोल हो नियम र कानुनको खोल भन्ने विषयवस्तु निबन्धकारले व्यक्त गरेका छन् । **खोल** निबन्धमा मानिस खोलैखोलमा रहेर जिन्दगी बिताएको हुन्छ । नियम र कानुनको सबैभन्दा महŒवपूर्ण खोलभित्र मानिस रहेको छ भन्ने भाव व्यक्त भएको छ । मान्छेको खोल आफैँ रहस्यपूर्ण एवम् महŒवपूर्ण छ भने यसका खोलहरू पनि चानचुने हुने कुरै छैन । मान्छे खोलको महŒवपूर्ण खोलहरूमध्ये एउटा खोल हो नियम र कानूनको खोल । नियम र कानूनको खोल ओढेर गरिएका सम्पूर्ण काम कारबाहीहरूलाई कसैले औंला ठड्याउन पाउँदैन । अन्त्यमा भन्नुपर्दा यो निबन्धमा नियम र कानुनले निर्माण गरेका खोलहरू जति नै झुटा भएतापनि अँगाल्नुपर्ने विषयवस्तुलाई विषयवस्तुको रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ ।
७.जुत्ता	४ पृष्ठ र ७ अनुच्छेदमा संरचित यो निबन्ध जनप्रिय क्याम्पसको वार्षिक

	प्रकाशन **जनप्रज्ञामञ्च,** २०६१ मा प्रकाशित र **उखरमाउलो** निबन्ध सङ्ग्रहको सातौँ निबन्ध हो । यस निबन्धमा जुत्ता जे-जस्तो भएपनि जसलाई जे-जस्तो लागे पनि जीवनको एक अभिन्न अङ्ग हो भन्ने विषयवस्तुलाई निबन्धकारले प्रस्तुत गरेका छन् । जुत्ता निबन्धमा मानिसको एक अभिन्न अङ्गको रूपमा जुत्ता रहेको छ भन्ने विषयवस्तु प्रस्तुत गरिएको छ । जहाँजहाँ ज-जसलाई तुच्छ सम्झेर तिरस्कार गरिन्छ त्यहाँ त्यहाँ जुत्ता नपुगेको कहाँ छ र ? बलियाले सधैँ निर्बलियालाई जुत्ता चखाउने र खुवाउने काम गर्छन् अनि धाक लगाउँदै भन्दै पनि गर्छन् "मेरो जुत्ता पुगेको ठाउँमा तेरो टोपी पुग्ने छैन् ।" यो कुरा ठिकै पनि हो, किनभने शक्तिवानको जुत्ता पुग्न सक्ने ठाउँमा निर्धा दुब्लाहरूको एकलौटी काम हो । जुत्ताले आजसम्म शक्तिवानहरूको पैतलामुनि लम्पसार पर्न अनि दुर्वल र निमुखाहरूको टाउकामा ठोक्किन मात्र जानेको छ । प्रस्तुत निबन्धमा दुःखी दरिद्रहरू धनीहरू अथवा सम्पन्नशालीहरूबाट भए पनि जुत्ताको स्वाद चाखेकै हुन्छन् भन्ने विषयवस्तुलाई सशक्त बनाइएको छ ।
८.यहाँ के छैन् ?	पीताम्बर नेपालीद्वारा रचित **यहाँ के छैन्** ? निबन्ध ५ पृष्ठ र ९ अनुच्छेदमा संरचित रहेको छ । यस निबन्धमा निबन्धकारले हाम्रो पर-जातान्त्रिक समाजवादी देशमा यो छ र त्यो छ भनेर साध्य हुँदैन । यहाँ के छैन् ? भन्दा सजिलो हुन्छ भन्ने विषयवस्तु अगाडि बढाएका छन् । यहाँ के छैन् ? निबन्धमा हाम्रो देश नेपालमा यो छ भन्नु भन्दा के छैन ? भने सजिलो हुन्छ भन्ने विषयवस्तुलाई प्रस्तुत गरिएको छ । परजातान्त्रिक समाजवादलाई मलजल पुऱ्याउने, फलाउने अनि टिप्दै खोल्तीमा राख्दै गर्ने गहन अभिभारा चैते र कात्तिकेहरूको काँधमा आएको छ । परजातान्त्रिक समाजवादी देशमा यो छ र त्यो साध्य हुने कुरा हो र ? यो छ र त्यो छ भनिराख्नु भन्दा यहाँ के छैन ? भनेको भए यो गन्थन अघि नै सकिन्थ्यो नि । यसरी यस निबन्धमा विभिन्न किसिमका विकृति र विसङ्गतिहरू छन् भन्ने विषयलाई अगाडि सारेको पाइन्छ ।
९.मर्द	३ पृष्ठ र ७ अनुच्छेदमा संरचित पीताम्बर नेपालीद्वारा रचित **मर्द** निबन्ध **उखरमाउलो** निबन्ध सङ्ग्रहको नवौँ निबन्ध हो । यस निबन्धमा मल्खे रोटी खाएपछि छोरो मर्द हुँदैन भन्ने विषयवस्तुलाई लिएर निबन्धकारले मर्द र नामर्दको व्याख्या उपव्याख्या गरेका छन् । **मर्द** निबन्धमा मल्खे रोटी खाएपछि मर्द हुन सकिदैन् भन्ने विषयवस्तुलाई प्रस्तुत गरिएको छ । एउटा जाबो रोटी खाएर जिन्दगीभर नामर्द भएर बस्नुपर्ने कुराले मलाई साह्रै पिरोल्न थाल्यो ।

	सोह्र सत्र वर्षे ठिटाहरूको ओँठमाथि भरखर जुँघाको रेखी बसेको अनि बुढापाकाहरूका लामा र बटारिएका जुँघा देख्दा मलाई पनि कहिले जुँघा आउलान् र मर्द बनौँला भन्ने छटपटी हुन्थ्यो । तर के गर्ने ? खान नहुने खाइहालियो । मल्खेले मलाई रातको निद न दिनको भोक बनाउन थाल्यो । यसरी यस निबन्धमा मर्द र नामर्दको विषयवस्तुमा आधारित रहेर निबन्धकारले आफ्ना विचारहरू प्रस्तुत गरेका छन् ।
१०.केही गन्थन भीमदत्त पन्तसँग	यो निबन्ध ५ पृष्ठ र ९ अनुच्छेदमा संरचित रहेको छ । **उखरमाउलो** निबन्ध सङ्ग्रहको दसौँ निबन्धको रूपमा यो निबन्ध रहेको छ । यस निबन्धमा निबन्धकारले ब्रह्मदेव मण्डीमा भएको भ्रष्टचार र शोषक सामन्तहरूले गरीब जनतालाई चुसेको देख्न सहन नसकेर भीमदत्तले सुरू गरेको सङ्घर्ष जनसङ्घर्ष थियो भन्ने विषयवस्तुलाई उठाएका छन् । **केही गन्थन भीमदत्त पन्तसँग** निबन्धमा भीमदत्तले गरेको सङ्घर्ष र जनसङ्घर्षलाई विषयवस्तुका रूपमा लिइएको छ । भीमदत्त, ब्रह्मदेव मण्डीमा बसबाट ओर्लनासाथ भौँतारिदै त्यो तटबन्धमाथि गएर बसेँ । अनि माथितिर हेरेँ । हेर्दाहेर्दै रिँगटा आउन थाल्यो । आँखाबाट आँसुका धारा बग्न थाले । त्यहाँ बसिरहन नसकेपछि महाकालीको पूर्वी किनारमा उठाइएको तटबन्ध भएर तलतल झर्दैझर्दै जाँदा टनकपुर बाँधनेर पुगेछु । यसरी यस निबन्धमा ब्रह्मदेव मण्डीमा भएको भ्रष्टाचार र शोषक सामन्तहरूले गरीब जनतालाई चुसेको देख्न नसकेर भीमदत्तले सुरू गरेको जनसङ्घर्षलाई प्रस्तुत गरिएको छ ।
११.जात	पीताम्बर नेपालीद्वारा लिखित यो निबन्ध ६ पृष्ठ र १२ अनुच्छेदमा संरचित रहेको छ । चार वर्ण र छत्तीस जातको फूलबारी नेपाल नयाँ मुलुकी ऐन र शिक्षाको विकासले गर्दा एउटै नेपाली जातको फुलबारी बन्ने मार्गमा अग्रसर भइरहेको वर्तमान अवस्थामा आएर यहाँका मुर्कुटा नेताहरूले जातीय र क्षेत्रीयताको नारा दिएर देशलाई भताभुङ्ग पार्ने कसरत गरिरहेका छन् भन्ने विषयवस्तुलाई निबन्धकारले उठाएका छन् । **जात** निबन्धमा हामी सबैको एउटै जात नेपाली हो भन्ने विषयवस्तुलाई प्रस्तुत गरिएको छ । जातीय सहिष्णुताको पर्खाल भत्काएर क्षणिक स्वार्थ पुरा गर्नका लागि जातीय विभेदको खाडल गहिऱ्याउन खोज्ने मुर्कुटाहरू त्यो खाडलमा आफै जाकिनेछन । आफूलाई संकीर्णतामा चौखुऱ्याउने परम्परागत बाहुन, क्षेत्री, ठकुरी, गुरूङ, राई, लिम्बू, यादब, कामी, सार्की, दमाई जस्ता संकीर्ण जातीय बन्धनलाई चटाचट चुडाल्न सके नेपाल एउटै जातको विशाल फूलबारी बन्नेछ अनि सबैको नामको पछाडि नेपाली सुहाउनेछ । अत, यस निबन्धमा

	सबैलाई एउटै जात नेपाली लेख्न अनुरोध गरिएको पाइन्छ ।
१२.आफ्नो बाटो	४ पृष्ठ र १० अनुच्छेदमा संरचित रहेको यो निबन्धमा निबन्धकारले बाटो जस्तोसुकै उकालो, ओह्वालो, घुमाउरो भएपनि आफ्नो बाटोमा आफैं हिड्नुपर्छ भन्ने विषयवस्तुमा आधारित रहेर यो निबन्ध अगाडि बढाएका छन् । **आफ्नो बाटो** निबन्धमा जतिसुकै अफठ्यारो परेतापनि बाटोमा हिड्नैपर्ने विषयवस्तुलाई उल्लेख गरिएको छ । मेरो बाटो, म यो संसारमा झुल्किनुभन्दा पहिलेदेखि नै तयार थियो र हो कि जब म जन्में, मेरो बाटो मेरो अगाडि लम्पसार परिदिन्छ । मेरो बलबुताले नभ्याए पनि यसले अनन्त सम्भावनाहरू औल्याउँदै मलाई अगाडि बढ्ने प्रेरणा दिइरहेको हुन्छ । यसरी यस निबन्धमा बाटो जस्तोसुकै उकालो, घुमाउरो, ओह्वालो भएपनि आफ्नो बाटोमा आफैं हिड्नुपर्छ भन्ने विषयवस्तु प्रस्तुत गरिएको छ ।
१३.थुइक्क मान्छे	पीताम्बर नेपालीद्वारा रचित **थुइक्क मान्छे** निबन्ध ५ पृष्ठ र १० अनुच्छेदमा संरचित रहेको छ । यस निबन्धमा निबन्धकारले मानिसले गल्ती गर्‍यो भने त्यसलाई प्राणीको नाम जोडेर गाली नगरी मान्छे नै भनी गाली गर्ने प्रण निबन्धकारले लिएको विषयवस्तुलाई यस निबन्धमा प्रस्तुत गरिएको छ । **थुइक्क मान्छे** निबन्धमा मान्छेले गरेको गल्ती र मान्छेलाई गरेको गालीमा पशुपन्छीको नाम नजोडी मान्छेकै नाम जोडेर गाली गर्नुपर्ने विषयवस्तुलाई अगाडि सारिएको छ । धान खाने मुसो चोट पाउने भ्यागुतो भनेझै मान्छेसँग रिस उठ्दा थुइक्क गधा, थुइक्क गोरु र थुइक्क कुकुर भनेर घृणा व्यक्त गर्दै आफ्नै सेवामा समर्पित सरल र इमान्दार प्राणीहरूलाई अपमान गर्नु घोर अन्याय भएन र ? त्यसैले अब मैले मान्छेले बदमासी गर्दा थुइक्क मान्छे भन्ने गधा, गोरु र कुकुर शब्दको दुरूपयोग नगर्ने संकल्प गरेको छु ।
१४.कुरा र कुरामा नभएको कुरा	**उखरमाउलो** निबन्ध सङ्ग्रहमा चौधौं निबन्धका रूपमा सङ्ग्रहित रहेको यो निबन्धमा ४ पृष्ठ र ५ अनुच्छेद रहेका छन् । महेश्वर शर्माको निजात्मक वृतान्त **कुरा र कुरा** पढेपछि त्यसैको वृतान्तलाई विषयवस्तु बनाएर यस निबन्धलाई अगाडि बढाइएको छ । **कुरा र कुरामा नभएको कुरा** निबन्धमा महेश्वर शर्माले लेखेको निजात्मक लेखलाई विषयवस्तु बनाइएको छ । राजनीतिबाट पनि अलग्गिदै सरकारी जागिरतिर लागेर एउटा कुशल स्वाभिमानी एवम् इमान्दार राष्ट्रसेवकको रूपमा राष्ट्रको सेवा गरी निवृत्त भएपछि साहित्य साधनमा निरन्तर लागिरहेका महेश्वरको अहिलेसम्मको कान्छो सिर्जनाको रूपमा **कुरा र कुरा** प्रकाशित भएपछि हात पर्नासाथ सुरूदेखि अन्त्यसम्म दोहोर्‍याएर मैले पढें । यसरी यस निबन्धमा महेश्वर

	शर्माको निजात्मक लेखलाई विषयवस्तु बनाइएको छ ।
१५.खिर्चो	पीताम्बर नेपालीद्वारा लेखिएको **खिर्चो** निबन्ध ६ पृष्ठ र १८ अनुच्छेदमा संरचित रहेको छ । सृष्टिको क्रमलाई अगाडि बढाउने दायित्व पुरा गर्नैपर्ने हो भने आमा आफ्नो कानेकसौडीमा ज्ञान, विज्ञान, बुद्धि, विवेक र सद्भावनाको खिर्चो पकाउने सन्तानहरू मात्र जन्माउन प्रार्थना गर्ने विषयवस्तुलाई निबन्धकारले यस निबन्धमा पेस गरेका छन् । **खिर्चो** निबन्धमा नेपाली जनजीवनका विभिन्न क्षेत्रमा खिर्चोले निकै राम्रो प्रभाव पारेको विषयवस्तुलाई उल्लेख गरिएको छ । नेपालमा विद्यमान सबै जातिका आ-आफ्नै परम्परा र भौगोलिक स्थितिअनुसारका पोसाक हुँदा हुँदै पनि खिर्चो नेपाली जातिको बीचमा परम्परादेखि चल्दै आएको राष्ट्रिय पोसाक अर्को सुन्दर खिर्चोको रूपमा रहेको छ । टोपी, दौरा सुरुवाल र कोटले हिमालदेखि तराईसम्मका नेपाली पोसाकको प्रतीकात्मक प्रतिनिधित्व गरेको छ । यो पोसाकले विश्वका जुनसुकै मुलुकमा पनि नेपालीलाई परिचित गराउँछ । यसरी यस निबन्धमा सृष्टिको क्रमलाई अगाडि बढाउने दायित्व पुरा गर्नैपर्ने हो भने आमालाई आफ्नो कानेकसौँडीमा ज्ञान, विज्ञान, बुद्धि, विवेक र सद्भावको खिर्चो पकाउने सन्तानहरू मात्र जन्माउन अनुरोध गर्ने विचार लेखकको रहेको छ ।
१६.नेता र जनता	यो निबन्ध ५ पृष्ठ र ११ अनुच्छेदमा संरचित रहेको **उखरमाउलो** निबन्ध सङ्ग्रहको अन्तिम निबन्धका रूपमा प्रकाशित रहेको छ । यसमा १० करोडको महलमा डेढलाखे पलङमा सुकला हुँदा पनि रातभरि निद्रा नलाग्ने यो देशका अभागी नेता अनि भोकभोकै खाली पेटमा फुटपाथमा मस्तसँग निदाउनेहरू यो देशका भाग्यमानी जनता भनी पुष्टि गरी निबन्धकारले निबन्धको विषयवस्तुलाई अगाडि बढाएका छन् । प्रस्तुत **नेता र जनता** निबन्धमा अभागी नेता र भाग्यमानी जनताको विषयवस्तुलाई प्रस्तुत गरिएको छ । दश करोडको महलमा डेढलाखे पलङमा सुकला हुँदा पनि रातभरि निद्रा नलाग्ने यो देशका अभागी नेता अनि भोकभोकै खाली पेटमा फुटपातमा मस्तसँग निदाउनेहरू यो देशका भाग्यमानी जनता । स्वर्गीय सुखको सपना देखाउँदै नेपाल आमाका हजारौँ सपुतहरूलाई शहीद बनाई उनका नाम भजाउँदै सत्ताको लुछालुछमा रमाउनेहरू यो देशका महान् नेता अनि शहीदका टुहुरा सन्तानहरू शहीद पत्नी र उनका बुढा बाबुआमाहरू यो देशका जनता । अत, यस निबन्धमा नेता र जनता बीचको जीवनशैलीको विषयवस्तु प्रस्तुत गरिएको छ ।

६.२.३ उद्देश्य

साहित्य सिर्जनाको प्रयोजनमूलकतालाई उद्देश्य भनिन्छ ।[३] कृतिमा अभिव्यक्त गर्न खोजिएको प्रयोजन नै उद्देश्य हो । हरेक कृतिको रचना प्रयोजनमूलक ढङ्गले गरिएका हुन्छन् । मनोरञ्जन, शिक्षा, आन्नद, लोककल्याण यथार्थको प्रकटीकरण आदिलाई कृतिको उद्देश्य भनिन्छ ।[४] विचारको प्रतिपादन गरी जायज पक्ष यो वा त्यो भनी लेखक एउटा निष्कर्षमा पुग्नु नै उद्देश्य हो ।

उखरमाउलो निबन्ध सङ्ग्रहको उद्देश्य हाम्रो संस्कार र संस्कृति, राष्ट्रियता र राजनीति तथा सामाजिक संरचना जस्ता पक्षमा व्यङ्ग्य र आलोचना गर्दै सुधारको माग गर्नु रहेको छ । समय र सन्दर्भ समातेर सामाजिक परिवर्तनका पक्षलाई छुन पनि यस सङ्ग्रहभित्रका निबन्धहरू सफल देखिन्छन् । व्यङ्ग्यात्मक शैलीमा राष्ट्र र राष्ट्रियतालाई सर्वोपरि राखेर विभिन्न किसिमका विकृति, विसङ्गति,जातीय विभाजन, अन्धविश्वास, दमन, शोषण आदि कुराहरूमा कतै व्यङ्ग्य गरेर र कतै आलोचना गरेर समाजलाई सुल्टो तथा सुधारमूलक बनाउनुपर्छ र नेपालीको शान गिर्न दिनुहुँदैन भन्ने उद्देश्यका साथ यो निबन्ध सङ्ग्रह प्रस्तुत भएको पाइन्छ ।

हाम्रो देश हाम्रो समाज र हाम्रै इलाकाका यथार्थहरू बोल्नु पनि यस निबन्ध सङ्ग्रहको उद्देश्य रहेको पाइन्छ । गाँउ, ठाँउ, जिल्ला, अञ्चल जस्ता टड्कारो रूपमा चिनिने स्थलहरूलाई तोकेर यथार्थताको वकालत गरी सुधारको बाटो अपनाउन प्रेरित गर्नु पनि यस निबन्ध सङ्ग्रहको उद्देश्य रहेको पाइन्छ ।

६.२.४ भाषाशैलीय विन्यास

सुव्यवस्थित ढंगले क्रमबद्ध रूपमा राख्ने कार्यलाई विन्यास भनिन्छ । सुहाउँदिलो रूपले मिलाएर व्यवस्थित गर्ने या योजनाबद्ध रूपमा राख्ने तरिका पनि विन्यास हो ।[५] निबन्ध प्रस्तुत गर्ने माध्यमलाई भाषा भनिन्छ । त्यसैगरी निबन्ध लेख्ने ढङ्गलाई शैली भनिन्छ । निबन्धमा विभिन्न शैलीको प्रयोग गरिन्छ । यसमा जति बढी शैलीको प्रयोग हुन्छ,

---

३. खगेन्द्रपसाद लुइटेल, **कविता सिद्धान्त र नेपाली कविताको इतिहास,** (काठमाडौँः नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठान, २०६०), पृ.४९

४. खगेन्द्रप्रसाद लुइटेल, **कविताको संरचनात्मक विश्लेषण,** (काठमाडौँः विद्यार्थी पुस्तक भण्डार, २०६२), पृ.२२१ ।

५. ऐजन ।

त्यति नै राम्रो ठानिन्छ । निबन्धको रचनामा औपचारिकदेखि अनौपचारिकसम्म सबै खालका शैलीहरूको प्रयोग भएको पाइन्छ ।[६]

उखरमाउलो निबन्ध सङ्ग्रहमा निबन्धकार नेपालीले सरल, संयुक्त र मिश्र वाक्यको प्रयोग गरेका छन् । सरल वाक्य प्रयोग गरेको केही उदाहरण हेरौँ हाम्रो हिन्दू वर्ण व्यवस्था जन्ममा आधारित नभईकन कर्ममा आधारित हो (पृ.१) । तैँले म र म जस्ता सबै प्राणीहरूलाई चौपट पार्दै आएको छस् (पृ.७) । युगौँदेखि धार्मिक एवम् सांस्कृतिक दासताले थिचिएर बाँझो बनेको मेरो खप्परलाई चिराचिरा हुनेगरी एकेक प्रश्नलेहरूले ठोक्न थाल्छन् (पृ.१६) । मलाई सबैले आँधीखोलो भन्दै आएका छन् (पृ.१७) । भऱ्याङ भाँचिएकोमा मलाई साह्रै दुःख लाग्यो (पृ.२२) । आफ्नो क्षेत्रका नेता घरबाट निस्केको मान्छे डुल्दाडुदै अर्को क्षेत्रमा पुगेछु (पृ.३३) । एउटा जाबो रोटी खाएर जीन्दगीभर नामर्द भएर बस्नुपर्ने कुराले मलाई साह्रै पिरोल्न थाल्यो (पृ.३९) । उमेर बढ्ने क्रममा मेरा दुधे दाँत झरेर नयाँ दाँत दाँत आउने मेसो सुरू भयो (पृ.३९) । बाहुन जन्तीहरू भने कुनै प्रतिक्रिया नजनाई उनीहरू सँगै बसेर खाए (पृ.५१) । मनतातो पानीमा कम्मरसम्म डुब्नेगरी बिरामीलाई केहीबेर राखेपछि पिसाब खुल्ने कुरा डाक्टरले बताएका रहेछन् (पृ.६४) । नयाँ खिर्चोको क्रान्तिकारी सिद्धान्त हरेक क्षेत्रमा लागू गर्न थालियो (पृ.६९) । देशमा आएको परिवर्तनपछि विभिन्न दलका नेताहरूले नयाँ नेपाल निर्माण गर्ने आआफ्ना प्रतिबद्धताहरू व्यक्त गर्न थाले (पृ.७४) । राजाको राजा हुने गरेको देशमा नेताको छोरो सोह्रै आना नेता (पृ.७६) ।

त्यसैगरी निबन्धमा संयुक्त वाक्य प्रयोग भएका केही उदाहरणहरू हेरौँ-आफूले इज्जत राख्न नसके पनि अर्काको लागि इज्जत नराखिदिए सुखै छैन् (पृ.९) । हटेर भएपनि, डटेर भएपनि, तल परेर भएपनि, माथि परेर भएपनि, घोप्टो परेर भए पनि, चेप्टो परेर भए पनि, मारेर भएपनि जसरी हुन्छ तँलाई जोगाउनुपर्ने (पृ.९) । मैले एक रुपियाँ उसको झोलीमा राखिदिएपछि पण्डितको आज्ञा बमोजिम दक्षिणतिर दगुर्न गर्छु । अनि एकजना उसलाई फर्काएर ल्याउन पछि पछि लाग्छन (पृ.१३) । आज भऱ्याङ धोत्तो भएर मलाई धान्न नसक्ने पक्का भएपछि श्रीमतीजीलाई एकातिर मेवा खान पनि नपाउने, अर्कातिर हातका चुरा पनि हुऱ्याइदिइन् भन्ने टुङ्गोमा म पुगेँ (पृ.२३) । जुत्ता खाए पनि चाखे पनि निर्धा र दुब्लाहरूको एकलौटी काम हो (पृ.३३) । मप्रति सहानुभूति दर्साएकोमा धन्यवात दिएँ अनि उनको प्रश्नको जवाफ पनि दिनै पऱ्यो (पृ.५५) । देशका लागि ज्यान अर्पेका जनताका

६. ऐजन ।

छोराछोरीलाई क्यान्टोनमेन्टमा बन्धक बनाउने र राज्यबाट कमिशन खान अनि निस्केर घर जानेबेलामा पाएको बाटाखर्च पनि खोसेर लिनेहरू यो देशका जनवादी नेता (पृ.७६) ।

यस निबन्ध सङ्ग्रहमा मिश्र वाक्य प्रयोग भएका केही उदाहरणहरू हेरौँ- जब समाजको उन्नति तथा वृद्धि भयो तब मानिसमा बेग्ला बेग्लै गुणहरू देखिन थाले (पृ.१) । हुने खानेले जे गरे पनि जसो गरे पनि राम्रोको थपडी बजाएर लुते कुकुर झैँ पछिपछि लाग्छन् (पृ.९) । यहाँ जो-जो भएपनि क्रान्तिले निरन्तरता पाउनै पर्छ (पृ.२८) । जसका आफ्ना आँखा छैनन् उनीहरूलाई मात्र स्वर्ग र त्यहाँ पुग्ने बाटो देखाइदिए भयो (पृ.५६) गाँउदेखि शहरसम्म घरदेखि महल हुने जति नेता, एउटा छाप्रो नहुने र भएको छाप्रो पनि स्याउलाले छाउन नसक्ने जति जनता (पृ.७५)।

सरल, संयुक्त र मिश्र वाक्यका साथै तत्सम, तद्भव र आगन्तुक शब्दको प्रयोग पनि यस सङ्ग्रहमा भएको छ । आलङ्कारीक किसिमको भाषाको प्रयोगले पनि निबन्ध सङ्ग्रहलाई उत्कृष्ट बनाएको छ । विचार र भावको सुन्दर सन्तुलन यस निबन्ध सङ्ग्रहमा पाइन्छ । विचार र भावको सुन्दर सन्तुलन पाइने यस निबन्ध सङ्ग्रहमा सरल, सहज, रागात्मक र प्रवाहपूर्ण भाषाको प्रयोग पाइन्छ ।

६.२.५ निष्कर्ष

उखरमाउलो निबन्धमा निबन्धमा निबन्धकारले आफ्नो जीवनको लामो अन्तराल ओगटेका छन् । वि.स. २०२२ सालमा **साहित्यधारा**मा प्रकाशित **म बाहुन हुन चाहन्न** भन्ने निबन्ध देखि २०६८ मा लेखिएको **नेता र जनता** सम्मका यी निबन्धले निबन्धकारले ४६ वर्षको अन्तराल ओगटेको देखिन्छ । यस बीचमा भएका सामाजिक उथलपुथल, राजनैतीक उतारचढाव, सांस्कृतिक जीवनमा आएका फेरबदल आदि कुरालाई लामो अन्तराल वहन गरेका यी निबन्धहरूले देखाउँछन् । आफू बाँचिरहेको समाजको देखीजान्ने, सुनीजान्ने र भोगीजान्ने एउटा साक्षीको बकपत्रहरूको रूपमा रहेका निबन्धहरूको सङ्ग्रह हो यो उखरमाउलो । यो सङ्ग्रह सरल र सहज भाषामा लेखिएको पाइन्छ । विभिन्न किसिमका तत्सम र आगन्तुक शब्दको प्रयोगले भाषामा अफठ्यारो सिर्जना भएतापनि आलङ्कारिक भाषिक प्रयोगले निबन्ध मिठासपूर्ण बन्न पुगेको छ ।

६.३ मेटिदै गएका पाइलाहरू संस्मरण सङ्ग्रहको विश्लेषण

६.३.१ परिचय

पीताम्बर नेपालीद्वारा रचित **मेटिदै गएका पाइलाहरू**को प्रकाशन वि.सं.२०७० सालमा भएको हो । यस सङ्ग्रहलाई कलम अफसेट प्रेस नयाँबजार, पोखराले प्रकाशनमा ल्याएको हो । जीवनयात्राको क्रममा पैतालमा बिझेका तीखा काँडाहरूले बनाएका घाउहरू बाहिर निको हुँदै गएपनि भित्रभित्रै खिल बनेर निरन्तर दु:ख दिइरहेपछि त्यही दु:ख बिसाउने बिसौनीका रूपमा **मेटिदै गएका पाइलाहरू**को संस्मरण सङ्ग्रह निकालेको प्रसङ्ग पीताम्बर नेपालीले हार्दिक आभारबाट व्यक्त गरेका छन् । हृदयमा बल्झिएका उकुच र खिलहरू मात्र नभएर यदाकदा झुल्किने सुखद अनुभूतिहरू पनि यस सङ्ग्रहमा समावेश गरिएको छ । यो सङ्ग्रह लेखकले आफ्नो जीवनयात्राको पहिलो बिसौनीका रूपमा प्रस्तुत गरेको र यसमा देखिएको कमीकमजोरी र त्रुटीहरूलाई अर्को बिसौनीमा सुधार गर्दै जीवनयात्राको वृतान्तलाई अगाडि बढाउने वाचा पनि यसै सङ्ग्रहमा हार्दिक आभारको माध्यमबाट प्रस्तुत गरेका छन् ।

संस्मरणभित्रका लेखमा सम्झनाबाट टाढिईसक्न लागेका प्रसङ्गहरू उधिनेर राखिएकोले त्यो बेलाको स्थितिबोध गर्न आजको पुस्तालाई प्रेरणा मिल्ने देखिन्छ । अशिक्षाको अन्धकार, गरिबीको खपिनसक्नुको राप र फटाहरूको तापमा पिल्सिएका जनताका कारूणिक कथा नै यस संस्मरण सङ्ग्रहका विषयवस्तु बनेका छन् । सङ्घर्षको मैदानमा आफैंले बेहोरेका घटना दुर्घटनाका कथाहरूबाट नै यो सङ्ग्रह निर्माण भएको छ । यस सङ्ग्रहमा प्रवाहमय, प्रभावपूर्ण र मर्मस्पर्शी खालका घटनाहरूलाई बुनिएको छ । यस सङ्ग्रहमा चालिस वटा शीर्षक रहेका छन् । १२७ पृष्ठ रहेको यो सङ्ग्रह पीताम्बर नेपालीको आत्मकथाको पूर्वार्द्ध रूप हो ।

६.३.२ विषयवस्तु

यस संस्मरण सङ्ग्रहमा ४० वटा शीर्षक राखेर आत्मवृतान्त समावेश गरिएको छ जसको विषयवस्तु यसरी उल्लेख गरिएको छ :

शीर्षक	विषयवस्तु
१.मेटिदै गएका पाइलाहरू	पुस्तककै शीर्षक बनेको सङ्ग्रहको पहिलो लेख **मेटिदै गएका पाइलाहरू**मा उपेक्षित बुढाबुढीका मुटु हल्लाउने स्थिति देखाइएको छ । यसमा ज्येष्ठ नागरिकहरूको कारूणिक कथालाई नै मुख्य विषयवस्तु बनाइएको छ ।

	उफ, काल पनि कति निर्दलीय र अन्यायी रहेछ । बाँच्ने रहर हुनेहरूलाई बाँच्न दिएर हामी जस्ता बाँच्ने रहर पुगिसकेकालाई दया गरेर किन लैजादैन ? जतिसुकै रोएर कराए पनि हाम्रो रोदन र क्रन्दन सुनेन (पृ.२) ।
२.संयोगै संयोगको जिन्दगी	यसमा पीताम्बर नेपालीले आफ्नी आमाले जन्माएका एघार सन्तानमध्ये दुईजना मात्र बाँच्न सफल भएको र आफूले जिन्दगी नाफाको रूपमा जिउन पाएको विषयवस्तुलाई प्रस्तुत गरेका छन् । एघारओटा सन्तान जन्माएकी अनि रोग र शोकले जीर्ण भइसकेकी आमाको काखमा दुई जना सन्तान भीमावती दिदी र म मात्र बाँकी रह्यौँ । आखिर जन्मनु, बाँच्नु र मर्नु त संयोग मात्रै रहेछ । एघारमा नौ जनालाई लामो समय यहाँ रहने संयोग मिलेन । हामी दुई दिदीभाइलाई भने नाफाको जिन्दगी बाँच्ने संयोग समेत मिलेको छ (पृ.११) ।
३.संयोगै संयोगको पढाइ	यस सङ्ग्रहमा पीताम्बरले अत्यन्तै अफठ्यारो परिस्थितिमा पनि सङ्घर्ष गरेरै अक्षर चिन्ने अवसर पाए र त्यसलाई निरन्तरता पनि दिँदै गए । आफैँले लुकीछिपी अक्षर चिन्न पाएको विषयवस्तुलाई यसमा प्रस्तुत गरिएको छ । धुलौटो र खरीपाटीको प्रयोग गर्दै अङ्क र अक्षर लेख्न सक्ने भएपछि कलमले कागजमा लेख्ने रहर हुनु स्वभाविकै थियो । सुरुसुरुमा अँगेनामाथि दलिनमा जमेको धुवाँसो (कालो धुलो) लाई पानीमा फिटेर मसी बनाउने प्रयास गरेँ । तर त्यति राम्रो भएन (पृ.१३) ।
४.जयनेपालले बटारेको कान	**जय नेपालले बटारेका कान** सात साल तिरका हुर्रा काङ्ग्रेसीको उन्मादको कथा हो । बुझ्नु न सुझ्नु एउटा कलकलाउँदो बालकले जय नेपाल भनेन भनेर कान निमोठिएको विषयवस्तुलाई यसमा प्रस्तुत गरिएको छ । मोटो हातले एक्कासी बटारिएको कान साह्रै दुख्न थाल्यो । कान जरैदेखि उखेलिने हो कि भनेर होस हवास उड्यो । कुन कसुर गरेबापत कान बटारियो भन्ने कुरा बुझ्न सकिनँ (पृ.१८) ।
५.कैन र कानले बन्द गराएको स्कुल	यसमा बलबहादुरजीले उठाएको कैन र कानको विवादले स्कुलै बन्द हुन पुगेको विषयवस्तुलाई उल्लेख गरिएको छ । बलबहादुरजीले उठाएको कैन र कानको विवादले झोक्की स्वभावका ओमप्रकाश मास्टर साहेवको सोचाई नै बदलीदियो । उहाँले भारततिर पढ्न जाने निधो गर्नुभएको कुरा हामी २, ३ जनालाई मात्र बताउनुभयो (पृ.२०) ।
६.तारे गोरुले बेसाएको मुद्दा	यस आत्मवृतान्तमा पीताम्बर नेपालीले अत्यन्तै माया गर्ने तारे गोरुकै कारण मुद्दा बेसाउनु परेको विषयवस्तुलाई प्रस्तुत गरिएको छ । एकातिर मुद्दाले होश उडायो भने अर्कोतिर नन्दीश्वर दाइको गर्जन छँदै थियो ।

	अर्को गोरु म आफैँले किनेर ल्याइदिन्छु भन्दा पनि गोरु दिन मानेन, आज सबैले दुःख पाइने भयो भन्दै कराउन थाल्नुभयो । म किंकर्तव्यविमूढ थिएँ । एउटालाई गोरु नदिए अर्काले करकापको मुद्दा दिन्छ भन्ने कुरो बुझेको थिइन (पृ.२३) ।
७.भागेर गएपनि लुरूलुरू घरै	यसमा एक्ली आमाले छोरालाई के हुन्छ कसो हुन्छ भन्ने डरले घरबाट निस्केर पढ्न जान दिन डराएको विषयवस्तुलाई प्रस्तुत गरिएको छ । वर्षे छुट्टी भएको हुनाले अङ्ग्रेजी पढ्ने स्कुल खुल्ने बेला पनि भएको थिएन । मामाकहाँ भात खाएपछि नारायणथान जान्छु भनेर हिड्यो, दिनभर बजारमा हल्लियो अनि साँझ बास बस्न फर्कियौँ यसो गर्दै दुई चार दिन त बिताएँ तर पढ्न भनेर घरबाट भागेर हिडेको मान्छे, सधैँ यस्तो गरेर पनि भएन । आखिरी एक सातो पनि नबित्दै लुरुलुरु घर फर्कें (पृ.२५) ।
८.पुरोहित्याइँमा नलाग्ने प्रतिज्ञा	यसमा मन्त्र नजानीकन पुरोहितको काममा लाग्ने र बनावटी कर्म देखाई पैसा पाएको चोर काम गरेको विषयवस्तुलाई प्रस्तुत गरिएको छ । अक्षर उच्चारणै नगरी हँ...हँ गर्दागर्दै बेदपाठ गरेर सकियो । यज्ञ सम्पन्न भएपछि दक्षिणा पकेटमा राखेर घरतिर लागियो । दक्षिणा बुझेर घर फर्केपछि पुरोहित कामप्रति घृणा लाग्यो । यसरी खानुभन्दा पटुका कसेर हिड्नु राम्रो लाग्यो । जिन्दगीभर पुरोहित्याइँमा नलाग्ने प्रतिज्ञा गरेँ (पृ.२८)।
९.धुलोटोमा भाग्य रेखा कोर्ने ज्योतिषी	यसमा ग्रहदशा कस्ता छन् ? र बुबाले बनाएको घरमा बस्न उपयुक्त हुन्छ कि हुँदैन भन्ने शङ्कालाई मेटाउनका लागि ज्योतिषीकोमा धाएको विषयवस्तुलाई प्रस्तुत गरिएको छ । काकाले पनि यसैलाई महŒव दिएर यसलाई बाबुले बनाएको घरमा बस्दा राम्रो हुन्छ कि हुन्न ? प्रश्न गर्नुभयो (पृ.३१) ।
१०.सुनको थाल उडाउने कविता	यसमा आफूले देखेका अनि भोगेका कुराहरूले चिमोट्दाचिमोट्दै वि.सं. २०१४ सालमा पीताम्बर नेपालीको जीवनमा पहिलो कविता जन्मेको र त्यसैको कारण सुनको थालसरी खेत गुमाउनुपरेको विषयवस्तुलाई उल्लेख गरिएको छ । भद्र भलाद्मीहरूका महल ठड्याउने ढुङ्गा चितीपानीबाट बोक्दाबोक्दै रगत छादेर ठहरै परेकी आफ्नै हली सितले दमाइकी छोरीको अवस्थाबाट उत्पन्न पीडा र आक्रोश कवितामा व्यक्त भएका थिए । कविता लेखेर समाजमा व्याप्त अन्याय र अत्याचार हटाउन खोज्दा सिम्दी खोलाको आफ्नै सुनको थाल उड्यो (पृ.३६) ।
११.घन घोटी	यस आत्म संस्मरणात्मक लेखमा एस.एल.सी परीक्षाका लागि घनघोटी

बञ्चरो	बञ्चरो गरेको विषयवस्तुलाई प्रस्तुत गरिएको छ । रगेठाँटीमा साधारण हिसाब गर्न सक्ने र सामान्य अङ्ग्रेजी शब्दहरूको अर्थसम्म बुझ्न सक्ने भएपछि पोखरा गएको दुवै वर्षमा द्वितीय श्रेणीमा एस.एल.सी पास गर्नु भनेको घन घोटेर बञ्चरो बनाएको जस्तै हो (पृ.४१) ।
१२.पञ्चसमाज खाने समाचार	यसमा स्याङ्जा जिल्लाबाट पहिलो समचारपत्र प्रकाशित गर्ने निधो गरी पञ्चसमाजको निर्माण गर्ने विषयवस्तुलाई उल्लेख गरिएको छ । एउटा मात्र छापाखाना र कम्पोजिटरको उत्तिकै अभाव अनि प्रेसमा अक्षर पनि कम हुनाले हिमदूत र पञ्चसमाज पालैसँग निकाल्नुपर्‍यो (पृ.४२) ।
१३.जातको ठेगान	यसमा आफ्नै कविता एकै जात एक कोटी नेपाली लेखौँला, थरीथरी जात थर लेख्दै नलेखौँला भन्ने दुई हरफ पढेपछि पीताम्बरले जातको ठेगान लगाएर नेपाली लेखेको विषयवस्तुलाई यसमा उल्लेख गरिएको छ । योग्यता र क्षमताको आधारमा गरिने कर्मको आधारमा गरिएको वर्ग विभाजनले घिनलाग्दो जातिप्रथामा रूपान्तरण भई छुवाछुतको चरम अवस्थामा पुगेको देखेर घिन लाग्यो अनि म बाहुन हुन चाहन्न लेखेर आफ्नो जातको ठेगान लगाएँ (पृ.४६) ।
१४.कलेजको विद्यार्थी जीवन	झोले राजनीतिको आग्रह र पूर्वाग्रहबाट मतिभ्रष्ट भएर क्याम्पसभित्र सदैव ताण्डव नृत्य नचाउनुको साटो पृथ्वीनारायण विश्वविद्यालय निर्माणमा क्याम्पसका सम्पूर्ण प्राध्यापक, कर्मचारी र विद्यार्थीहरूका साथै यस क्षेत्रका राजनीतिकर्मीहरूको मति जाओस् भन्ने विषयवस्तुलाई यस लेखमा समावेश गरिएको छ ।
१५.उत्साह निमोठिएको दिन	रंगेठाँटीको पढाइपछि बाहिर जान असमर्थ भई अलपत्र परेका विद्यर्थीहरूमा घरैको आटोपिठो खाएर हाइस्कुल पढ्ने उत्साह निमोठिएको विषयवस्तुलाई यसमा समावेश गरिएको छ । जसले स्कुल सञ्चालनको जिम्मा लिएका थिए उनीहरू नै हाइस्कुलको विरूद्ध खडा भएपछि अलपत्र परेर बसेका विद्यार्थीहरूको हाईस्कुल पढ्ने सपनामा तुषारापात भयो (पृ.५८) ।
१६.संयोगले ठुलीपोखरी पुर्‍यायो	ठुलीपोखरीको जनता सुदर्शन हाईस्कुलमा निरीक्षण गर्न पोखराबाट अञ्चलशिक्षाअधिकारी आउने भएकाले त्यस स्कुलमा बी.ए सम्म पढेको एउटा पनि शिक्षक नहुँदा दुईचार दिनका लागि पीताम्बर नेपाली जान परेको विषयवस्तुलाई यसमा प्रस्तुत गरिएको छ । जसरी भए पनि आजै जानुपर्‍यो भनेर कर गर्न थाल्नुभयो । मैले महेश्वरजीको वचन हार्न सकिनँ र गएँ (पृ.६०) ।

१७.मेरो केदारको र नेराविको सम्बन्ध	आफ्नो र केदारको सहयोगमा नेराविको उज्यालो स्याङ्जामा आएको विषयलाई पीताम्बरले यस आत्मसंस्मरणात्मक लेखमा प्रस्तुत गरेका छन् । स्याङ्जामा नेराविको केन्द्र स्वीकृत भएपछि त्यसलाई कुशलतापूर्वक निरन्तर सञ्चालन गर्ने भार केदारजीले अटुट रूपमा बहन गर्नुभयो (पृ.६६) ।
१८.अनिवार्य निःशुल्क शिक्षा	यसमा जनता सुदर्शन स्कुलमा छोराछोरी पढाउनका लागि चन्दा रकम बोल्नुपर्ने र छोराछोरी नपढाए पनि दश प्रतिशत ब्याज तिर्नुपर्ने विषयवस्तुलाई उल्लेख गरिएको छ । छोराछोरी स्कुल नपठाए पनि बोलेको धनराशीको ब्याज बुझाउनुपर्ने बाध्यता हुँदाहुँदै पनि स्थानीय विद्यार्थीहरूको सङ्ख्या नगन्य थियो (पृ.६७) ।
१९.ढुङ्गा र काठ जुटाउँदा	जनता सुदर्शन हाइस्कुलमा सुरू गरिएको नयाँ भवनको लागि ढुङ्गा र काठ जुटाउँदाको सङ्घर्ष यसमा प्रस्तुत गरिएको छ । काठ र ढुङ्गा पुरै उतार्न नसकेपनि कमसेकम नयाँ भवनको गारो ओत्नका लागि आवश्यकपर्ने काठ र ढुङ्गा ठूलीपोखरीमा नउतार्ने हो भने गारो जोगिने अवस्था थिएन (पृ.६९) ।
२०.बाँझो चउरमा धान फलाउने योजना	विद्यालयको जमिन प्रशस्त भएर पनि शिक्षकहरूको गाँस र बासको समस्या भएकाले स्कुलको पश्चिमपट्िको बाँझो चउरमा धान फलाउने योजना गरेको विषयवस्तुलाई यसमा प्रस्तुत गरिएको छ । स्कुलबाट पश्चिमपट्टिको सोतो परेको बाँझो चउर गह्रै गह्रामा परिणत भयो । गाउँतिर बाँकी रहेर खेतको कान्लामा फ्याँकिएको बिऊ समेलेर ल्याई कता कति रोप्दा के धान फलोस् (पृ.७२) ?
२१.पोखरीभित्र गहुँ फलाउने जमर्को	बाहुनले हलो जोते जात जान्छ भन्ने अन्धविश्वासलाई चिर्दै गरीब बाहुनहरूले आफ्नो खेतबारी जोत्न थालेको विषयवस्तुलाई यसमा प्रस्तुत गरिएको छ । हामी दुवै हलीहरू जिन्दगीमा कहिल्यै जोत्ने कुरा त परै जाओस् अनउ पनि नसमातेका परियो । जोतेको खण्डमा जात जाने बाहुनका छोराहरू पहिलोपल्ट पोखरी जोत्न तयार भयौँ (पृ.७४) ।
२२.प्रधानपञ्चको चुनावमा हार	यसमा चुनावमा उठेको हर्कबहादुर भन्दा पीताम्बरलाई हराउन ज्यान छाडेर लाग्नेहरूको फुर्तीफार्ती आकाशिदै आएको विषयवस्तुलाई यसमा प्रस्तुत गरिएको छ। मेरी आमा भने मैले चुनाव हारेकोमा खुसी हुनुहुन्थ्यो । चुनाव जित्दा छोराको ज्यानै जाने हो कि भन्ने चिन्ताले आमाका आँखामा आँसुको साउने झरी चलिरहेको थियो (पृ.७८) ।
२३.ठुलीपोखरी	ठुलीपोखरीमा प्राध्यापकको जिम्मेबारी बुझाएपछि एकछिन पनि त्यहाँ

छाड्ने तयारी	नबस्ने निर्णय गरेको विषयवस्तुलाई यहाँ प्रस्तुत गरिएको छ । सबै व्यवस्था मिलाउँदा केही समय लागेपनि रामचन्द्रजीले टेकबहादुर र हिँड्न नसक्ने उनका बाबुआमालाई बोकाएर ल्याउनुभयो । टेकबहादुरजी आएपछि मैले ढुक्क भएर ठुलीपोखरी छाड्न पाउने भएँ (पृ.८१) ।
२४.मनसुन छाडी भनसुनतिर	मकै नभएको खेतमा धान र छेउछाउको रूखो बारीमा कोदो रोपाई चल्दै गर्दा जुट्दै गरेको मनसुनको वास्तै नगरी स्कुललाई आर्थिक सहयोगका लागि मनसुन जुटाउन लागेको विषयवस्तु यसमा प्रस्तुत गरिएको पाइन्छ । भनसुनको लुतो कन्याउने काम सकिएपछि मनसुनको याद आयो अनि हानिएर घरतिर लागेँ (पृ. ८२) ।
चिलाउने बासको पिरलो र त्रिपाठीको रडाको	आश्विन १२ गतेको बैठकमा त्रिपाठीको विषयलाई लिएर चर्काचर्की भएको विषयलाई यसमा प्रस्तुत गरिएको छ । वार्षिकउत्सव भव्य एवम् रमाइलोसँग मनाइए पनि त्रिपाठीको कचकचले हैरान पारेको थियो । आश्विन १२ गतेको बैठकमा त्रिपाठीको विषयलाई लिएर चर्काचर्की नै भयो (पृ.८४) ।
२५.बिदा हुँदा छातीभरि सम्झना	यसमा ठुलीपोखरी छाडेर चिलाउनेबास जाने विषयमा भएको चर्चाको विषयलाई उल्लेख गरिएको छ । रित्तो हात लिएर बिदा हुनुपरे पनि मन भने ढुक्क थियो । जनता सुदर्शन हाइस्कुलको नाममा सरकारबाट अस्थायी स्वीकृति प्राप्त भई पहिलो व्याचका विद्यार्थीहरू प्रवेशिका परीक्षा दिन पोखरा गइसकेका थिए (पृ.८८) ।
२६.घरमा आउँदा निद्रा हरायो	यस आत्मवृतान्तमा ठुली पोखरीबाट बिदा भएर हलुङ्गो मन लिएर घरमा आएको विषयवस्तुलाई प्रस्तुत गरिएको छ । खाना खाएर पटाहामा बस्नासाथ झपक्क छोपेको निद्रा ओछ्यानमा गएर पल्टनासाथ परपर भाग्न थाल्यो (पृ.९०) ।
२७.तोरीका फूल देखेको दिन	हाईस्कुलको कटेरो छाएका कटुस र तिजुका स्याउला किराले खाएर बनाएको कालो धुलो बररर झर्दा तोरीको फूल देखेको विषयवस्तुलाई यसमा प्रस्तुत गरिएको छ । धुरी खामोको आड लागेर नौ र दशमा पढ्नुपर्ने एसएलसी कोर्सको पढाइ केकति भएको छ भन्ने कुराको जानकारी लिएपछि भोलिबाट पढौँला भन्दै बाहिर निस्कैँ (पृ.९३) ।
२८.विद्यालयको नाम	चिलाउनेबास भाषापाठशाला, अमर मिडिलस्कुल चिलाउनेबास भएको विषयवस्तुलाई यसमा प्रस्तुत गरिएको छ । भाषापाठशालाको ठेगाना एकातिर अनि हाईस्कुलको ठेगाना अर्कोतिर गर्नुहुन्न । त्यसकारण स्कुलको ठेगाना पनि चिलाउनेबास नै गर्नुपर्छ भन्ने तर्कपनि नआएको होइन

	(पृ.९५) ।
सोत्तरबिनाको २९.झिक्रे गोठ	सोत्तरबिनाको झिक्रे गोठ जनप्रदीप हाइस्कुलको रूपमा खडा भएको विषयवस्तुलाई यसमा प्रस्तुत गरिएको छ । जनप्रदीप हाइस्कुल नाम गरेको कटेराले भने पहिलोपटक सेउलाले छाएपछि फेरि अर्कोपटक सेउलाको मुख देख्न पाएको थिएन (पृ.९८) ।
३०.लाजले शिर झुकेको दिन	रंगेठाँटीमा माग गरेको अतिरिक्त हुलाक चिलाउनेबास पुगेको विषयलाई यसमा प्रस्तुत गरिएको छ । रंगेठाँटीमा प्रधानपञ्चले त्यसैमा सही गरेर हिड्नुभयो । आफ्नै मागअनुसार रंगेठाँटीमा आउन लागेको हुलाक आफ्नै अगाडि यसरी चिलाउनेबास गएकोमा अत्यन्त दुःख मान्दै लाजले शिर झुकाउनु परेको थियो (पृ.१००) ।
३१.रमाइलो श्रमशिविर	दुई पिप्लेको डाँडोमा अभूतपूर्व रमाइलो श्रम शिविर सञ्चालनमा आएको विषयवस्तुलाई यसमा उल्लेख गरिएको छ । जरेखोलाको पानी मिसिएको पसिनाले माटो मुछे । ढुङ्गा काट्न र गारो लगाउन जान्नेहरू डोरी टाँग्दै घन र छिनो हातमा लिएर बसे । दुई पिप्लेको डाँडोमा अभूतपूर्व रमाइलो श्रम शिविर सञ्चालन भयो (पृ.१०२) ।
३२.चेतनारायणको सूर्यपाक	यसमा सहायक अञ्चलाधीश चेतनारायण श्रेष्ठको निर्माणाधीन भवनको अवलोकन गराएको विषयवस्तुलाई उल्लेख गरिएको छ । ए सूर्यपाक लगा भन्ने आदेश हुनासाथ गार्डले सदस्यलाई टाँग मुनिबाट दुवै हातले कान समात्न लगाए । हातले दुवै कान समातेपछि घामतिर मुख पारेर खेतको गरामा उत्तानो पारेर लडाए (पृ.१०५) ।
३३.टिनको खोजीमा पोखरा र भैरहवा	यस आत्मवृतान्तमा पीताम्बर नेपालीले विद्यालयका लागि टिनको खोजीमा पोखरा र भैरहवा गरेको विषयवस्तुलाई उल्लेख गरिएको छ । ठाउँठाउँमा धकेल्दै मुस्किलले गाडी उत्रदा भोकभोकै भएपनि अत्यन्त आनन्द लागेको थियो (पृ.१०९) ।
३४.जता गयो उतै त्रिपाठी	जता गयो उतै त्रिपाठी भएको विषयवस्तुद्वारा यो आत्मवृतान्त टुङ्गिएको छ । स्कुलको निम्ति चन्दा सङ्कलन गर्न त्रिपाठीलाई भारत पठाउनका लागि सहायक अञ्चलाधीशसँग सिफारिस माग्न गएको दिएनछन् (पृ.११२) ।
३५.स्कुलको आर्थिक अवस्था	स्याङ्जा जिल्लाका सबै स्कुलहरूको आर्थिक अवस्था कमजोर भएको विषयवस्तुलाई यसमा प्रस्तुत गरिएको छ । स्याङ्जा जिल्लाका सबै स्कुलहरूको आर्थिक अवस्था लगभग यस्तै थियो । शिक्षक नियुक्त भएपछि तलब खोज्नेतिर भन्दा छाडेर हिड्ने उपाय खोज्नतिर

	लाग्थे (पृ.११४) ।
३६.प्रवेशिका परीक्षा सम्पन्न	जनप्रदीप हाइस्कुलबाट पहिलो पटक एसएलसी दिने विद्यार्थीलाई फारम भराएको विषयवस्तुलाई यसमा समावेश गरिएको छ । विद्यार्थीलाई प्रवेशिका परीक्षाको फाराम त भराइयो तर प्रवेशिकामा राम्रो प्रतिशत नआए स्कुलको स्थायी स्वीकृति सरकारी सहायता तथा स्कुलको भविष्यमा नै गम्भीर असर पर्ने हुनाले सबैका लागि चिन्ताको विषय बनेको थियो (पृ.११६) ।
३७.अम्बिकाजीको घोक्रेठ्याकमा पर्दा	पीताम्बर नेपाली पोखरातिर लागेपछि अम्बिकाजीले आफ्नो स्थानमा लोकराजजीलाई नियुक्ति गरेको प्रसङ्ग यसमा उल्लेख गरिएको छ । अम्बिकाजीले म प्रति यस्तो व्यवहार गर्नाको कारण सोच्दै जाँदा उहाँमा भएको एउटा कमजोरी नै मुख्य कारण थियो । जसले आफ्नो चाकडी गर्छ उसको कुरा दायाँ बायाँ विचारै नगरी पुऱ्याउने अनि एकोहोरो लाग्ने उहाँको बानी थियो (पृ.११८) ।
३८.मेरो स्मृतिमा डाँसीराम	यसमा पीताम्बरले आफ्नो स्मृतिमा डाँसीरामलाई राखेको विषयवस्तु उल्लेख गरिएको छ । लगभग समान उमेर अनि मिल्दोजुल्दो स्वभावको कारणले होला छोटै समयमा डाँसीराम र मेरो बीचमा घनिष्टता बढ्दै गयो (पृ.१२०) ।
३९.मायाको सम्झना	यसमा पीताम्बर नेपालीले उमेश थापा र आफ्नो घनिष्टताको विषयलाई अगाडि बढाएका छन् । धैर्यताको दृष्टिले उमेशलाई आदर्श मान्नुपर्छ । जस्तोसुकै परिस्थितिमा पनि विचलित नहुने उमेशको स्वभाव हो (पृ.१२६) ।

६.३.३ उद्देश्य

मेटिदै गएका पाइलाहरू निबन्ध सङ्ग्रहको उद्देश्य सामाजिक पृष्ठभूमिको अवलोकनबाट उत्पन्न भएका यथार्थ भावनाहरूलाई प्रस्तुत गर्नु नै हो । निबन्धकारका जीवनमा घटेका तीतामीठा कुरा मानसपटलमा मेटिँदै गएका भए पनि भित्र-भित्रै खिल बनेर बेला-बेलामा च्वास्स-च्वास्य पार्ने भएकाले त्यही पीडालाई शान्त पार्न र आफ्नो जीवनमा सुखद अनुभूतिहरूलाई पाठकसमक्ष पस्किने उद्देश्यका साथ यो सङ्ग्रहको जन्म हुन पुगेको पाइन्छ । यो निबन्धकारको पहिलो आत्मसंस्मरणत्मक लेख हो । समग्रमा यस सङ्ग्रहको उदेश्य अफठयारोमा आत्तिनु हुँदैन र खुसीमा मात्तिनु हुँदैन निरन्तर रूपमा कर्म गर्दै जानाले एकदिन अवस्य सफल भइन्छ भन्ने नै हो ।

६.३.४ भाषाशैलीय विन्यास

मेटिँदै गएका पाइलाहरू संस्मरण सङ्ग्रहमा सरल, संयुक्त, मिश्र वाक्यहरूको प्रयोग भएको पाइन्छ । सरल वाक्य प्रयोग भएका केही उदाहरण हेरौँ आँगनमा खुट्टा टेक्नसाथ पिँढीदेखि आँगनसम्म फ्याकिएको खकारमा झुम्मिएका झिँगाहरू भननन भन्किन थाल्छन् (पृ.१) । तिन दिनदेखि ज्वरो आएर इन्तु न चिन्तु भएर भित्रै कतै लडिरहेकी होली (पृ.३) । हामी दुई दिदीभाइलाई भने नाफाको जिन्दगी बाँच्ने संयोग समेत मिलेको छ (पृ.११) । गोरुका पारखीहरूले गोरुको बखान गरेको सुन्दा मलाई पनि साह्रै मन परेको थियो (पृ.२१) । उहाँहरू दुवैले आफ्ना कुराको सिलसिला नटुटाई मुस्कुराउँदै हातले मात्र मेरो नमस्कार फिर्ता गर्नुभयो (पृ.६३) । स्कुल छाडेर थानेश्वरजी आठघरे गाउँ पञ्चायतको प्रधानपञ्च बन्नुभयो (पृ.८१) । आउनसाथ चेतनारायण श्रेष्ठले नाक बजाउँदै जनप्रदीप स्कुलका लागि पाँच हजार सापटी माग्नुभयो (पृ.१०४) । छहारी बिनाको चउरमा चलाएको स्कुल केवल हिउँदे स्कुल थियो (पृ.१२१) । ढिलो र सुस्त स्वभावको भएर हो कि उमेशलाई थकाइ लागेको थाहा भएन (पृ.१२७) ।

त्यसैगरी निबन्धमा संयुक्त वाक्य प्रयोग भएका केही उदाहरणहरू हेरौँ प्यार पाएपछि किस्ता बन्दीमा तिर्ने गरी एउटा फ्लयाट अनि एउटा कार पनि किनेको छ अरे (पृ.३) । तीते पातीको स्वाद तीतै हुन्छ अनि यसको पनि आफ्नै महŒव हुन सक्छ भन्ने कुरा सम्झेर प्रस्तुत सङ्गालो तयार भएको हो (पृ.७) । धेरैचोटि कराएपछि आमाले पैसा दिनुभयो अनि शनिबार छुट्टीको दिन पारेर कापी किन्न जाने निधो गरेँ (पृ.१७) । नयाँ मुलुकी ऐन भनेको के हो अनि कस्तो छ भन्ने कुराको सनसनी चारैतिर फैलिएको थियो (पृ.४५) । न्यानो बनाउँछ पनि भन्नुभयो, साह्रै आग्रह पनि गर्नुभयो, विचार गरौँ न त भन्ने विचार आयो (पृ.६१) । भाषा पाठशालाको ठेगाना एकातिर अनि हाईस्कुलको ठेगाना अर्कोतिर दश कक्षाका विद्यार्थीहरूले त्रिपाठीको पढाइ नबुझेको कारण भाद्र एक गते बिहिबारका दिनबाट हड्ताल सुरू गरे (पृ.१११) ।

यस संस्मरण सङ्ग्रहमा मिश्र वाक्य प्रयोग भएका केही उदाहरणहरू हेरौँ जे-जसरी भए पनि म जन्मिएँ (पृ.११) । जतिसुकै दुखे पनि उसले चाट्दा पाउने गरेको आनन्दलाई जीवनभर बिर्सन सक्दिनँ (पृ.२२) । जतिसुकै दुर्बल शारीरिक अवस्था भएपनि नपढी मेरो मनले सुख दिएन (पृ.४०) । जसरी भएपनि आजै जानुपर्‍यो भनेर कर

गर्न थाल्नुभयो (पृ.६०) । शिक्षक जसको घरमा बस्यो उसलाई बढी भार पर्थ्यो (पृ.७१) । एकातिर जुन उद्देश्य राखेर निर्माताले ठुली पोखरी खनाएका थिए त्यो उद्देश्य पुरा भएको थिएन (पृ.७३) । चिठीमा जुनसुकै विषय पनि पढाउँछु भनेर प्रधानपञ्चलाई भ्रममा पारेर आएका रहेछन् (पृ.८४) । सहायक अञ्चलाधीश चेतनारायण श्रेष्ठलाई भेटी स्कुलको सबै अवस्था र आफ्नो प्रयासबारे बताएपछि जे जसरी हुन्छ स्कुल छाउने व्यवस्था मिलाईदिन अनुरोध गरेर बिन्दुजी जानुभयो (पृ.१०३) । जब जब एकैछिन् भएपनि एकान्तमा बस्ने अवसर पाउँछु त्यस बेला स्मृतिका पानाहरू एक एक गरेर पल्टिन थाल्छन् (पृ.१२०) ।

त्रिभुवनलाई जेठाबुवाले सिकाएको हेर्दै कहिले त्यसलाई रातो माटाको धुलौटो बनाई छेस्काले लेख्ने, अनि कहिले अँगारको धुलाले पोतेर खरीले लेख्ने गर्दा गर्दै अङ्क र अक्षर लेख्न सक्ने पनि भएँ (पृ.१३) । त्यसैगरी यस सङ्ग्रहमा लोकलयको पनि प्रयोग भेटिन्छ । जस्तैः स्वागत गर्छौं बालक फूलको माला लिएर । श्रद्धा र भक्ति मिलाई दुइटै हात जोडेर (पृ.५७) ॥

सरल, संयुक्त र मिश्र वाक्यका साथै संस्कृत तत्सम र आगन्तुक शब्दको प्रयोग पनि यस सङ्ग्रहमा भएको छ । त्यसैगरी अङ्ग्रेजीको प्रगोग पनि यस सङ्ग्रहमा भेटिन्छ । आलङ्कारिक किसिमको भाषाको प्रयोगले यस सङ्ग्रहलाई उत्कृष्ट बनाएको छ । विचार र भावको सुन्दर सन्तुलन पाइने यस निबन्धात्मक संस्मरण सङ्ग्रहमा सरल, सहज, रागात्मक र प्रवाहपूर्ण भाषाको प्रयोग पाइन्छ । संस्मरण सङ्ग्रह भएका कारणले समग्रमा यसको भाषाशैली निजात्मक वा आत्मपरक शैलीको रहेको पाइन्छ ।

६.३.५ निष्कर्ष

मेटिदै गएका पाइलाहरू निबन्धात्मक संस्मरण सङ्ग्रहमा निबन्धकारले आफ्नो जीवनको पूर्वार्द्धको तीतामीठा घटनाहरूलाई सिलसिलेबद्ध रूपमा उनेर प्रस्तुत गरेका छन् । यसमा जीवनको भोगाइलाई विषयवस्तुका रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ । निबन्धकारले आफ्नै जीवनयात्राका उकाली ओरालीहरूलाई यसमा प्रस्तुत गरेका छन् । जीवनयात्राको क्रममा पैतालामा बिझेका तीखा काँडाहरूले बनाएका घाउहरू बाहिर निको हुँदै गए पनि भित्रभित्रै खिल बनेर निरन्तर दुःख दिइरहेपछि तिनै उकुच र खिलहरूलाई बाहिर निकालेर पीडा शान्त गर्ने जमर्कोका रूपमा यो सङ्ग्रह निकाल्न पुगेको कुरा यसै सङ्ग्रहमा हार्दिक आभारका क्रममा निबन्धकारले व्यक्त गरेका छन् । निबन्धकारले आफ्नो जीवनयात्राको पहिलो

बिसौनीका रूपमा यो सङ्ग्रह प्रस्तुत गरेको र पछिको बिसौनीमा भएका कमीकमजोरी सुधार गर्ने वाचा पनि यसमा व्यक्त गरेका छन् ।

यसमा सङ्कलित चालीस थान लेखमा एकदेखि अनेक घटना श्रृङ्खला उनिएका छन् । यस लेखका माध्यमबाट पीताम्बर नेपालीले सम्झनाबाट टाढिईसकेका प्रसङ्गहरू उधिनेर राखिदिएकाले आजको पुस्तालाई त्यो बेलाको स्थितिबोध गर्न र प्रेरणा प्राप्त गर्न सजिलो हुने भएको निष्कर्ष निकाल्न सकिन्छ । अशिक्षाको अन्धकार, गरिबीको खपिनसक्नु राप र फटाहहरूका तापमा पिल्सिएका जनताका कारूणिक कथा नै यसका विषय बनेका छन् । सङ्घर्षको मैदानमा आफैले बेहोरेका घटना दुर्घटनाका कथा हुन यी । यो सङ्ग्रह सरल र सहज भाषामा लेखिएको पाइन्छ । विभिन्न किसिमका तत्सम र आगन्तुक शब्दको प्रयोगले भाषामा अफठ्यारो सिर्जना भएतापनि आलङ्कारिक भाषिक प्रयोगले निबन्ध मिठासपूर्ण बन्न पुगेको छ ।

६.४ रहरको खहरेमा बयली खेल्दै नियात्रा सङ्ग्रहको विश्लेषण

६.४.१ परिचय

पीताम्बर नेपालीद्वारा रचित **रहरको खहरेमा बयली** खेल्दै नियात्रा सङ्ग्रहको प्रकाशन वि.सं. २०७१ सालमा भएको हो । यस सङ्ग्रहलाई कलम अफसेट प्रेस न्यूरोड, पोखराले प्रकाशनमा ल्याएको हो ।

यो सङ्ग्रह बाल्यावस्थादेखि प्रौढावस्थासम्म प्रतिकूल वातावरण र परिस्थितिले गर्दा खुम्चिदै गुटमुटिएको देशविदेश घुम्ने निबन्धकार पीताम्बर नेपालीको रहर वृद्धावस्थामा आएर उर्लन नपाउँदै शारीरिक अवस्थाले गुटमुटिने अवस्थामा भएपनि शारीरिक अवस्था ठीक नहुँदा नहुँदै पनि अन्य वातावरण र परिस्थिति अनुकूल भएको हुनाले रहरले लतार्न पुगेको प्रसङ्ग यसै सङ्ग्रहको 'आफ्नै गन्थन'का मार्फत् निबन्धकारले व्यक्त गरेका छन् । **रहरको खहरेमा बयली खेल्दै** थाइल्यान्डको पर्यटकीय शहर पटैया र कोरोलाबीचदेखि बेलायतअन्तर्गत वेल्सको दक्षिण पश्चिमी प्रान्त कारमार्थेनको स्कन्दभेलमा स्थापित मल्टीफेथ आश्रम हुँदै वोर्महेडको समुन्द्री किनारसम्मको यात्राको संस्मरण हो । शारीरिक अवस्था प्रतिकूल भएपछि आफ्नै आँगन परदेश बराबर हुने अवस्थामा गरिएको थाइल्यान्ड र बेलायतको भ्रमणमा भए गरेका टुक्राटुक्रीलाई विषयवस्तु बनाएर यसमा प्रस्तुत गरिएको छ ।

जीवनको आखिरीतिर कुवाको डिलबाटै भए पनि नयाँ संसार देख्न पाएको खुसीयाली निबन्धकारले यस सङ्ग्रहमार्फत् सबैलाई बाँडेका छन् । कुवाको डिलबाट देखिएको संसारको साघुँरो क्षितिजको विवरणात्मक ट्वारट्वार हो । यो **रहरको खहरेमा बयली** खेल्दै नियात्रा सङ्ग्रह भन्दै लेखकले गन्थन गरेका छन् जसले गर्दा पाठक वर्गलाई सरलता, सरसता, कोमलता अनि कलात्मकताको खोजी गर्न कठिन हुन्छ भन्ने गन्थन प्रस्तुत गरेका छन् । कुवाको डिलबाट बाहिर निस्केर अझ परपरसम्म पुग्ने सौभाग्य शारीरिक क्षमता र परिस्थितिले दिएछ भने अरू ट्वारट्वार गर्ने रहरको खहरे पनि हृदयदेखि नै उर्लिरहेको कुरा निबन्धकारले यसै सङ्ग्रह मार्फत् निवेदन गर्न पुगेका छन् ।

पीताम्बर नेपालीद्वारा रचित **रहरको खहरेमा बयली खेल्दै** नियात्रा सङ्ग्रहमा सत्ताइस वटा शीर्षकमा थाइल्यान्डको पर्यटकीय शहर पटैया र कोरलाबीचदेखि बेलायतअन्तर्गत वेल्सको दक्षिण पश्चिमी प्रान्त कारमार्थेनको स्कन्दभेलमा स्थापित मल्टीफेथ आश्रम हुँदै वोर्महेडको समुन्द्री किनारसम्मको यात्राको संस्मरण प्रस्तुत गरिएको छ । १२२ पृष्ठमा संरचित रहेको यस सङ्ग्रहमा निबन्धकारले पाठकवर्गलाई कोमल, रसिलो र स्वादिलो खोज्न अफ्ठ्यारो पर्ने भाव पनि व्यक्त गरेका छन् । यसरी यसमा प्रयोग भएको भाषाशैली पनि केही जटिल रहेको भान हुन जान्छ ।

अत, यो सङ्ग्रह निबन्धकारको रहरको खहरे अलिकति भएतापनि पुरा गर्ने क्रममा सिर्जना हुन पुगेको पाइन्छ । यो सङ्ग्रह **रहरको खहरेमा बयली खेल्दै** जातीय एकता र सद्भावको सन्देश दिने शीर्षकसम्म पुगेर टुङ्गिएको छ ।

६.४.२ विषयवस्तु

यस **रहरको खहरेमा बयली खेल्दै** नियात्रा सङ्ग्रहमा २७ वटा शीर्षक राखेर निबन्धकारले अलिकति भएपनि रहर पुरा गरेको विषयवस्तुलाई यसरी प्रस्तुत गरिएको छ :

शीर्षक	विषयवस्तु
१.रहरको खहरेमा बयली खेल्दै	पुस्तककै शीर्षक बनेको पहिलो लेख **रहरको खहरेमा बयली खेल्दै** निबन्धकारले आफ्नो रहर पुरा गर्नका लागि वि.सं. २०६९ साल आश्विन २८ गते थाइल्यान्डको यात्राको लागि १२ बजे त्रिभुवन अन्तर्राष्ट्रिय विमानस्थलबाट उडेर बैंकक शहरको कन्भिनेन्ट पार्कको होटलको १० नम्बर कोठामा गएर

	भित्रिएको विषयवस्तुलाई यसमा प्रस्तुत गरिएको छ । होटलको त्रेसो तलामा झोला बिसाएपछि एउटा पञ्जावीको होटलमा गएर खाना खायौँ । होटलमा आउँदा साढे नौ बजेको थियो । डा. सुवासका आमा बाबु र नाति ९ नम्बर, प्रकाश ११ नम्बरमा अनि राज्य र म रहरको खहरेमा बयली खेल्दै गएर १० नम्बर कोठामा भित्रियौँ ।
२.सफारी पार्कको सफर	थाइल्यान्ड भ्रमणको पहिलो दिन सफारी पार्कको सफर गरेर बितेको विषयवस्तुलाई यसमा समावेश गरिएको छ । संसारभरका विभिन्न भौगोलिक वातावरणमा पाइने प्राणीहरूको लागि उपयुक्त र प्राकृतिक वातावरण तयार पारी निर्माण गरिएको त्यो विशाल पार्कका सबै कुराहरू हेर्न त कैयौँ दिन जङ्गलभित्रै डेरा जमाएर बसे मात्र सम्भव थियो (पृ.११) ।
३.गौतम बुद्ध र नेपाली टोपी	वि. सं. २०६९ कात्तिक १ गतेका दिन मन्दिरमा हजारौँ बुद्धका मुर्तिहरूको अवलोकन गरी आनन्द लिएको र बर्माबाट गएका नेपालीले निबन्धकारको शिरको टोपीले नेपाली भनेर चिनेको विषयवस्तुलाई यसमा उल्लेख गरिएको छ । मनमनै मेरो शिरको सगरमाथा नेपाली जातिको चिनारी मेरो प्यारो टोपीलाई जिन्दगीभर जहाँ गए नि शिरमा लगाएरै हिड्ने प्रतिज्ञा गरेँ । मेरा नजरहरू टेबुलमाथि थपक्क राखिएको टोपीको वरिपरि घुम्दाघुम्दै मेरो स्मृतिपटमा नेपाली धर्तीको सुगन्ध शान्तिका अग्रदूत गौतम बुद्धको शान्त स्वरूपले पद्मम्मासन जमाएपछि स्वप्न लोकमा पो विचरण गर्न थालेँछु (पृ.१६) ।
४.संसारलाई पट्याउने पटैया	वि.सं. २०६९ कात्तिक २ गतेका दिन अवलोकन गरेको पर्यटकीय नगर पटैयाको प्राकृतिक सुन्दरताको सुन्दर चित्रणलाई यसमा विषयवस्तु बनाइएको छ । संसारभरका पर्यटकहरूलाई पट्याउन समर्थ रहेछ पटैया । पटैयाको प्राकृतिक सुन्दरताले मलाई पनि नपट्याई छाडेन । त्यसैले त यसको नाम पनि पटैया

	भएको हुन सक्छ (पृ.२२) ।
५.नेपाल वायु सेवा निगमको दयनीय अवस्था	यस शीर्षकमा वायु सेवा निगमले गरेका विभिन्न किसिमका कियाकलापहरूलाई विषयवस्तुका रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ । थुइक्क बेइजती मोरा हो, नेपाल वायु सेवा निगमलाई धरासायी बनाएर पुगेन र यहाँ आएर राष्ट्रकै इज्जत फाल्न थाल्यौँ (पृ.२६) ।
६.नेपालीको नियती	यस निबन्धमा नेपालीहरूको दुरवस्थामा कहिल्यै पनि परिवर्तन आउन नसकेको दुरावस्थाले नेपालीलाई पछ्याउन नछाडेको र दुरावस्था नेपालीको नियती नै बनेको छ भन्ने विषयवस्तु यसमा प्रस्तुत गरिएको छ । संसार परिवर्तनशील छ । यहाँ कुनै कुरा पनि सधैँ एकनास रहेको देखिदैन् । तर नेपालीहरूको दुरवस्थामा भने कहिल्यै पनि परिवर्तन आउन सकेन । दुरवस्थाले नेपालीलाई पछ्याउन कहिल्यै छाडेन । नियती नै बनेको नेपालीको दुरवस्थामा कहिले परिवर्तन आउने (पृ.३०) ।
७.कालको मुखबाट निस्केर बेला	थाइल्यान्डबाट फर्केर फेरि दशैं मनाएपछि फेरि प्रकाश बाबु र सिर्जनाले बोलाएपछि वि.सं. २०७० भाद्र २४ का दिन बेलायतमा गएको विषयवस्तु यसमा उल्लेख गरिएको छ । सबै आ-आफ्ना झोलाहरू भिर्दै विमानस्थलबाट बाहिर निस्कने हतारमा थिए । दोहा विमानस्थलदेखि रेताज होटलबीचका आठजना नेपाली सहयात्रीहरू प्यलेनमा विभिन्न ठाउँमा छरिएर बसेका थिए (पृ. ४०) ।
८.बेलायतको विकाश र हाम्रो अवस्था	वि.सं. २०२८ भाद्र २८ गते बेलायत पुगेको चौथो दिन सङ्ग्रहालय अवलोकन गरेर त्यहाँको विकाश देखेर हाम्रो देश नेपालको अवस्था सम्झेको विषयवस्तुलाई यसमा प्रस्तुत गरिएको छ । आत्मसमीक्षा गर्दागर्दै स्वर्गीय महेन्द्रले २०२८ सालमा लागू गरेको राष्ट्रिय शिक्षा पद्धतिको योजनालाई सम्झन पुग्यौं ।
९.काक्रेविहारको	यसमा वि.सं. २०७० साल भाद्र २९ गतेका दिन

सम्भना	चर्चबाट बाहिरिएपछि देखिएका ठुला ढुङ्गाहरूबाट सुर्खेतको काक्रेविहारलाई सम्झेर त्यसलाई आकर्षित बनाएमा पर्यटकीय स्थल बन्ने विषयवस्तुलाई यसमा समावेश गरिएको छ । यो जत्तिकै पुरानो नभए पनि हाम्रो सुर्खेतको काक्रेविहारको भग्नावशेष पनि कम छैन । त्यसलाई व्यवस्थित रूप दिने हो भने पर्यटकहरूका लागि आकर्षक ठाउँ बन्न सक्छ (पृ.४७) ।
१०.रेडिङ्देखि ग्रान्टनसम्म	यस निबन्धमा पीताम्बर नेपालीले रेडिङ्गदेखि ग्रान्टनसम्मको अवलोकन गरेको विषयवस्तुलाई प्रस्तुत गरेका छन् । स्टेशनमा उत्रेर अलिकति सिँढी चढेपछि माथि सडकमा निस्केर बस प्रतीक्षालयमा आरम गर्दै सिर्जनाले उमाकान्तलाई फोन गरिन । एकै छिनमा उमाकान्तजी लिन आउनुभयो । ३५ नम्बरको बस चढेर ग्रान्टनमा उमाककान्तजीको घरमा पुग्यौँ (पृ.५०) ।
११.कुइन्स फेरीको फेरो मार्दै	वि.सं. दुई हजार सत्तरी साल आश्विन ४ गतेका दिन समुन्द्रको घाँटी नर्थ कुइन्स फेरीको फेरो मारेको विषयवस्तुलाई यहाँ प्रस्तुत गरिएको छ । रेलले आफ्नो गति लियो । मेरो मन पनि गहिरो समुन्द्रमा डुवुल्की मार्न थाल्यौं । केही बेरपछि समुन्द्र र ठुलठुला पानी जहाजहरू देखिए । हामी समुन्द्रको घाँटीमा पुग्यौं जसलाई नर्थ कुइन्स फेरी भन्दा रहेछन् (पृ.५१) ।
१२.एडिनबरा क्यासलको सेरोफेरोमा	वि.सं.२०७० आश्विन ५ गतेका दिन पुरातात्विक तथा ऐतिहासिक शहर एडिनबराको म्युजियममा अर्थशास्त्रका पिताको रूपमा एडमस्मिथ र स्कटल्यान्डमा जन्मेर विभिन्न क्षेत्रमा महŒवपूर्ण योगदान दिनेहरूका शालीकहरू अवलोकन गरेको विषयवस्तुलाई प्रस्तुत गरिएको छ । एडिनबराको म्युजियम अफ चाइल्डहुड पनि उत्तिकै आकर्षक भएकाले रूचिपूर्वक हेरेका थियौं । अर्थशास्त्रका पिताको रूपमा सम्मानित एडम स्मिथ र स्कटल्यान्डमा जन्मेर विभिन्न क्षेत्रमा

	महŒवपूर्ण योगदान दिनेहरूका शालीकहरू अवलोकन गर्दै केही तल आउँदा बाटो बन्द रहेछ (पृ.५८) ।
१३.अस्तित्व लुटिएकको अनुभव	यस निबन्धमा वि.सं. २०७० साल असोज ८ गते आफ्नो सम्पत्तिलाई अर्कैले दर्ता गरेर आफ्नो गराएको देखेपछि अस्तित्व लुटिएको विषयवस्तुलाई निबन्धकारले यसमा प्रस्तुत गरेका छन् । विभिन्न जातिका मानिसहरूले प्रयोग गर्ने भाँडाकुडाँहरू अवलोकन गर्दै जाँदा ठेको, ठेकी, मदानी, अनि ढ्यौवा, गबुवा जस्ता नेपाली गाउँघरमा प्रयोग हुने काठका भाँडाकुँडाहरू टाढैबाट देख्नासाथ आफ्नै घरको झल्को लाग्नु स्वभाविक हो । एकएक गरेर हेर्दै जाँदा सबैमा नर्थ इन्डिया लेखेर टाँसेको देख्दा आफ्नै सम्पति माथि दाबा गरेजस्तो लाग्यो (पृ.६२) ।
१४.घुम्दै फिर्दै रूम्झाटार	वि.सं. २०७० साल असोज १० गतेका दिन नर्थहोल्ट, सुरूङमार्ग, घैम्स नदी, पार्लियामेन्ट हाउस, लन्डन सहर, बकिङ्घम राजदरबारको अवलोकन गरी घुम्दै फिर्दै रूम्झाटार नै आइपुगेको विषयवस्तु यसमा प्रस्तुत गरिएको छ । ठाउँठाउँमा रोकिनुपरेको हुनाले रेडिङ पुग्दा आठ बजिसकेको थियो । यसरी लन्डन शहर घुमेर फेरि उही रेडिङ आइपुगियो । जता जता गए पनि घुम्दै फिर्दै रूम्जाटार भयौँ (पृ.७१) ।
१५.नातिनीले ठड्याएको चोर औंलो	पीताम्बर नेपाली बेलायतमा घुम्दा नातिनी प्रियासँग भएको कुराकानीलाई विषयवस्तु बनाएर यस निबन्धमा प्रस्तुत गरेका छन् । बेलायत गएपछि रुघाले छोडेको थिएन । हिड्दा हिड्दै हाछ्यूँ,,, भइहाल्यो । यसपटक त उसले झोक्किदै रुमालले छोपेर हाछ्यूँ गर्नुपर्दैन ? भनी यसपटक बढी झोक्किएकी हुनाले दुवै कान समातेर सोरी भनें । ऊ पनि फुरूक्क भएर अगाडि लागी (पृ.७३) ।
१६.प्रश्नै प्रश्नको ओइरो	यसमा पीताम्बर नेपालीले बेलायती नागरिकसरह सुविधा पाउने भएपछि बेलायत गएका नेपाली बुढाबुढीहरूको कारुणिक दृश्यलाई विषयवस्तुका

	रूपमा प्रस्तुत गरेका छन् । लोग्नेले स्वास्नी र स्वास्नीले लोग्नेलाई भात खाएको जुठो टपरी बनाउँदै हिँड्दा हिँड्दा वृद्धावस्थामा पुगेपछि आफूले जन्माएर हुर्काएका छोराछोरी अथवा बैंसमा मिल्काएको जुठो टपरीको फोटो च्यापेर अस्पतालमा रुँदैरुँदै किन मर्छन् ? डाँडा माथिको घाम भैसकेको ह्वील चियरमा बसेर हिँड्नुपर्ने वृद्ध वा वृद्धालाई कुकुरसँग भए पनि किन हुरुक्क हुनुपरेको होला (पृ.८३) ?
१७.वैदिक सनातन धर्मको सुन्दर आश्रम	निबन्धकार पीताम्बर नेपालीको मन मस्तिष्कमा स्कन्दभेल आश्रमले पारेको गहिरो प्रभावलाई विषयवस्तुका रूपमा यस निबन्धमा प्रस्तुत गरिएको छ । मुक्तिनाथमा सुरु भएको धार्मिक सद्भावनाको उज्यालोमा सर्वधर्म समभावको चहकिलो बत्ती बालेर स्कन्द भेलले विभिन्न आस्था र विश्वासको पछि लाग्दै आएका मानिसहरूलाई एउटै साझा र पवित्र आश्रममा जुटाउने अनुकरणीय र स्तुत्य प्रयास गरेको रहेछ (पृ.९४) ।
१८.धर्मप्रति आफ्नो धारणा	प्रस्तुत निबन्धमा हाम्रा परम्परागत सोह्र संस्कारका विधि विधानहरू आफ्नो अनुकूल सरल, सहज र वैज्ञानिक हुनुपर्छ भन्ने विषयवस्तु यसमा प्रस्तुत गरिएको छ । कुनै जमानामा बनारसी पाण्डवहरूले लेखेर थोपरिदिएका हाँस्यास्पद फतुरा कुराहरू मिल्काएर सरल, सहज र ग्राह्रय बनाउनुपर्छ । वैज्ञानिक सोचको विकास भैरहेको वर्तमान युगमा विश्वासै गर्न नसकिने, हाँस्यास्पद फतुरा कुराहरूले धर्मप्रतिको आस्था घट्दै जाने निश्चित छ (पृ.९७) ।
१९.हेनलीको सेरोफेरोमा	यस निबन्धमा हेनली शहर पर्यटकका लागि आकर्षक भएको विषयवस्तुलाई समावेश गरिएको छ । पुरातात्Œवक दृष्टिले महŒवपूर्ण र निकै पुरानो शहर रहेछ । सन् १५८२ मा बनेका घरहरूले

	ऐतिहासिकता र कलात्मकताको परिचय दिँदै खडा भैरहेका थिए । पर्यटकीय शहर भएकाले दोकानहरूमा प्राय पर्यटकीय आकर्षणका सामानहरू सजाएर राखिएका थिए । हेनली शहरको सेरोफेरोमा रमाइलो घुमघामपछि साँझ फर्कियौँ (पृ.९९) ।
२०.बेलायतमा दशैँ	बेलायत भ्रमणमा गएका पीताम्बर नेपालीले वि.सं. २०७० साल असोज २७ गतेको दशैँको महानवमी उतै मनाएको विषयवस्तुलाई यस निबन्धमा प्रस्तुत गरिएको छ । परिचय र शुभकामना साटासाटको क्रमपछि भोजमा सरिक भइरहँदा पनि नयाँ अनुहारहरूसँग शुभकामना र परिचयको क्रम रोकिएन । नेपाली दूताबासको भोज नेपाली नै थियो । नेपाली परिकार, नेपाली स्वाद र नेपाली जिब्रो अनुकूल नै थियो (पृ.१०१) ।
२१.रेडिङयुनिभर्सिटीको सेरोफेरोमा	वि. सं. २०७० साल आश्विन ३० गतेका दिन रेडिङ युनिभर्सिटीको सेरोफेरोमा अवलोकन गरेको विषयवस्तुलाई यस निबन्धमा प्रस्तुत गरिएको छ । विश्वविद्यालयलाई पवित्र ज्ञानको मन्दिर सम्झने, त्यहाँका हरेक वस्तुलाई आफ्नै सम्पत्ति सम्झेर जतन गर्ने विद्यार्थीहरू त्यहाँ थिए । वर्षामा च्याउ उम्रेझै मुलुकमा जति राजनीतिक पार्टीहरू जन्मिन्छन् त्यति नै झोले विद्यार्थी संगठन त्यहाँ थिएनन् (पृ.१०५) ।
२२.तीन डब्लुको भर नभएको देश	यसमा नवीनले तीन डब्लुको देश भनेर वेदरको भर नभएको, वाइफको भर नभएको र वर्कको भर नभएको देश भनेर बेलायतलाई चिनाएको विषयवस्तुलाई प्रस्तुत गरिएको छ । घुम्न जाने कार्यक्रम बिथोलिएर आएको निराशतालाई बदलेर रमाइलो गर्ने कुरामा नवीन पछाडि पर्ने कुरै थिएन ।

	उहाँले मतिर फर्केर भन्न थाल्नुभयो हेर्नुहोस् बुबा, यो मुलुक यस्तो मुलुक हो जहाँ तीन डब्लुको कहिल्यै भर हुँदैन ।
२३.विन्डसोर क्यासलको भ्रमण	यसमा अल्को चट्टानी ढुङ्गो माथि रहेको विन्डसोर क्यासलमा राखिएका युद्धदेखि खेलकुदसम्मका प्रयोग हुने सामग्रीहरूको अवलोकन गरिएको विषयवस्तुलाई प्रस्तुत गरिएको छ । सबै कोठाहरू कलात्मक बहुमूल्य सामनहरूले सजाइएका थिए । नौ सय वर्ष अगाडिदेखि दरबारका सुरक्षाकर्मीहरूले प्रयोग गर्दै आएका हतियारहरू र अङ्ग्रेजले संसारभरी आफ्नो उपनिवेश खडा गर्दा बटुलेर लगेका हतियारहरू प्रत्येक कोठाका भित्ता भित्तामा सजाएर राखिएका थिए (पृ.११३) ।
२४.बेलायतको नौतनवा	यस निबन्धमा उदयबाबुसँग साउथल पुगेको र त्यहाँ किनमेल गरेर घुमिरहँदा नेपालको नौतनवा जस्तै लागेको विषयवस्तुलाई यसमा प्रस्तुत गरिएको छ । नर्थहोल्टबाट लक्ष्मी, उदय, राज्य र म चार जना भएर साउथलतिर लाग्यौं । केहीबेर पछि साउथल पुगियो गाडी एक ठाउँमा थन्काएर किनमेलका लागि बजारतिर लागियो (पृ.११४) ।
२५.फेरिपनि रिङ्दै घुम्दै रुम्फाटार	वि. सं. २०७० साल कार्त्तिक १३ गतेका दिन सबभन्दा ठूलो मन्दिर हेर्न पीताम्बर, उदय, लक्ष्मी र राज्य गएको विषयवस्तुलाई यसमा उल्लेख गरिएको छ । मन्दिर अवलोकन पछि वुइम्लीमा बनेको अन्तर्राष्ट्रिय रङ्गशालातिर लाग्यौं । रंगशाला संसारका ठुला रंगशाला मध्येको एउटा रहेछ (पृ.११७) ।
२६.आखिरी भेटघाट र घुमाई	यस निबन्धमा कुलराजजीसँगको दुःख सुखका कुरा भएको र वि.सं. २०७० माघ १ गते बेलायतको अन्तिम घुमाइ भएको विषयलाई यसमा प्रस्तुत गरिएको छ । कुलराजजीसँग धेरै बेर दुःख सुखका कुरा अनि नेपालको अवस्था, नेताहरूको गतिविधि र राजनीतिक भविष्यबारे

	आ आफ्नो मनमा भएका चिन्ताहरू प्रकट भए । उहाँकै घरमा खाजा खायौँ अनि बिदा भएर रेडिङ्तिर फर्क्यौँ । यो नै बेलायत छँदाको हामीहरूको आखिरी घुमाइ र भेटघाट थियो (पृ.१२१) ।
२७.जातीय एकता र सद्भावको सन्देश	नेपालीहरूमा भएको धार्मिक सहिष्णुता, जातीय सद्भाव र एकतालाई खलबल्याउने काम नगरिदिन नेपालका नेताहरूलाई बेलायतमा बस्ने नेपालीहरूका चुल्हाहरूले अनुकरणीय सन्देश प्रवाह गरिरहेको विषयवस्तुलाई यसमा प्रस्तुत गरिएको छ । बेला बेलामा नेपाली समाज रेडिङ्का संस्थापक अध्यक्ष डा. चन्द्रबहादुर गुरूङ अनि त्यसपछिका पूर्व अध्यक्षहरू महेश गुरूङ र ई. प्रकाश सापकोटाहरूले बेलायतका विभिन्न क्षेत्रमा छरिएर बसेका विभिन्न जातका नेपालीहरूलाई जातीय एकता र सद्भावको सूत्रमा आबद्ध गराउने उद्देश्यले एउटै चुल्होको आयोजना गर्दै आएका छन् (पृ.१२४) ।

६.४.३ उद्देश्य

रहरको खहरेमा बयली खेल्दै निबन्ध सङ्ग्रहको उद्देश्य जीवनको महत्त्व बुझाउनु रहेको उमेर छँदै देशविदेश घुम्न सके राम्रा-राम्रा विचारहरू र नयाँ जानकारीहरू हासिल गर्न सकिदो रहेछ भन्ने पनि रहेको छ । त्यसैगरी घुमघामबाट फरक-फरक धर्म संस्कृतिको पनि जानकारी हुने हुँदा सबैलाई कुवाको भ्यागुतो भएर नबस्न अनुरोध गर्नु पनि यसको उद्देश्य रहेको छ । यात्रा बिनाको जीवन आलो, काँचो र अपरिपक्क हुने भएकाले जसले यात्राको महत्त्व बुझ्दैन् उसले जीवनको पनि महत्त्व बुझ्न सक्दैन भनी यात्राको ठूलो महत्त्व रहेको प्रष्ट पार्नु पनि यस निबन्ध सङ्ग्रको उद्देश्य बनेको छ । त्यसैगरी यो निबन्ध सङ्ग्रहको उद्देश्य निबन्धकारको नयाँ ठाँउ हेर्ने, घुम्ने अध्ययन अनुसन्धान गर्ने रहर भए जस्तै अरू रहर जाग्ने सबै सबैलाई भ्रमणमा गएर नवीन कुरामा चासो राख्नुपर्दो रहेछ भन्नु हो ।

६.४.४ भाषाशैलीय विन्यास

रहरको खहरेमा बयली खेल्दै नियात्रा सङ्ग्रहमा सरल, संयुक्त र मिश्र वाक्यहरूको प्रयोग भएको पाइन्छ । सरल वाक्य प्रयोग भएका उदाहरणहरू जस्तै - पैरेबारीको सिरानमा हाम्रो भैंसी बाँध्ने कटेरो थियो (पृ.१) । एक्कासी सगरमाथाको शिरलाई अँगालोमा बाँधिराख्ने मन भयो (पृ.५) । अत्याधुनिक चिप्लो र फराकिलो सडकमा गाडी निर्बाध गुड्दै गयो (पृ.१५)। संसारभरका पर्यटकहरूलाई पट्याउन समर्थ रहेछ पटैया (पृ.२२) । नेपाली हुनुको गौरवमा कहिल्यै नमेटिने ग्रहण लागेको अनुभव गरेको थिएँ (पृ.२५) । दौड्न नसक्ने हामीहरू बिस्तारै अगाडि बढ्दै झोलाहरू बुझ्ने ठाउँमा पुग्दा छोराहरूले पर्खिरहेका थिए । (पृ.२९) । हवाइजहाज आफ्नै गतिमा अगाडि बढिरहेको थियो (पृ.३४) । विभिन्न भाषाभाषीको बीचमा सम्पर्क भाषाको रूपमा अङ्ग्रेजी भाषा निर्विकल्प भएको उदाहरण त्यहाँ भेटिन्थ्यो (पृ.३९) । टर्नेलको मुर्खेको रेष्टुँरामा एक एक कप चिया पिएपछि बाहिर निस्कियो (पृ.५३) । प्रिया भर्खर पाँच पुगेर छ वर्षमा चल्दै छ (पृ.७२) । एक्लै हुनाले आफ्ना भतिजा नवीन गुरूङसँगै बस्नुभएको हो (पृ.८१) । मन्दिरमा आरती सुरू हुनुभन्दा अगाडि आश्रमको अवलोकनमा लाग्यौं (पृ.९०) । हिन्दू धर्मको नाममा बनारसी पाण्डवहरूले तयार पारेको कर्मकाण्डीय महाजालमा हामी नेपालीहरू नराम्रोसँग फसेका छौं (पृ.९५) । शुभकामना आदनप्रदान पछि मादल घन्किन थाल्यो (पृ.१०३) । एकछिन विश्राम गरेपछि टंक सापकोटाको गाडी चडेर उनको घरतिर लाग्यौं (पृ.१०१) । गाडी बिस्तारै गएर वेस्ट लन्डनको ग्रीनफोर्डमा प्रकाश बाबुका कान्छा मामा दधी आचार्यको घरमा रोकियो (पृ.१२१) ।

यसरी नै यस नियात्रा सङ्ग्रहमा प्रयोग गरिएका संयुक्त वाक्यहरू हेरौं पोखराको धरती छाडेर पूर्वतिरको आकाशमा जहाज मोडिनासाथ जति हेरे पनि नअघाइने पोखराको सेरोफेरो अनि हिमाली सुन्दरतामा मेरा नजरहरू रमाउन थाले (पृ.३) । होटलबाट निस्केर हामीहरू कता जाँदै थियौं अनि दिनभरिको कार्यक्रम के थियो भन्ने कुरा दुईजना डाक्टर छोराहरूलाई थाहा हुँदो हो, हामीहरू दुवैथरी बुढाबुढीहरूलाई थाहा थिएन (पृ.७) । फेरि एकचोटी हात जोडेर अनुरोध गरैं अनि मैले पनि रित्तो अफिसतिर फर्केर आक्रोश व्यक्त गर्न थालैं (पृ.२४) । झरिलो दिन, उत्तिखेरै पानी पर्ने अनि उत्तिखेरै उघ्रिने गरिरहेको थियो (पृ.४१) । राज्य र म त्यहीं उत्रियौं अनि वीरेन्द्रले आफ्नो कारलाई पार्किङस्थलमा राखेर आउन्जेल पर्ख्यौं (पृ.६१) । ब्रेकफास्ट र बेडको व्यवस्था अनि सेरामिक उद्योग पनि भएर होला बी एण्ड बी सेरामिक लज भनिएको (पृ.८५) । छिनछिनमा पानी पर्ने, आकाश धुम्म

हुने अनि घाम पनि झुलुक्क झुल्कने गरेको थियो (पृ.१०१) । झटपट गरेर नवीन तथा प्रकाश, सिर्जना, प्रिया, प्रसृका र राज्य अनि म समेत सात जना रेडिङको रेल्वे स्टेशनतिर लाग्यौँ (पृ.१०९) ।

यस नियात्रा सङ्ग्रहमा प्रयोग भएका मिश्र वाक्यहरू हेरौं जुनसुकै कुरामा पनि डा. प्रकाश र डा. सुवास आफैँ दौडिहाल्थे (पृ.४) । जहाँ पुग्यो त्यहीँ फोटाहरू नखिचेसम्म हिड्न मनै नलाग्ने गरी जङ्गलका ठुटाबुटाहरू सजाइएका थिए (पृ.१०) । जता हेऱ्यो उतै बुद्धका विशाल र भव्य मूर्तिहरू खडा थिए (पृ.१३) । एउटी मझौला कदकी, चिल्लो कालो अनुहारमा सुकिला टलक्क टल्किने टम्म मिलेका दाँत भएकी हँसिली युवती हामीहरूलाई हार्दिकतापूर्वक छ घण्टापछि अर्को जहाजमा तपाईंहरू जान पाउनुहुन्छ, नआत्तिनुहोस्, त्यहाँसम्म तपाईंहरूलाई आरम गर्न र खानपिनका लागि पाँचतारे होटलमा व्यवस्था छ भनेर सान्तवना दिँदै अगाडि आइन् (पृ.३५) । त्यति मात्र नभई दुई सय माईल भित्रको सेरोफेरोमा त्यस्ता ढुङ्गाहरू पाइने सम्भावनै देखिन्न रे (पृ.४७) । जता जता गए पनि घुम्दै फिर्दै रूम्जाटार भयो (पृ.७१) । सोह्र वर्ष मुनिका केटाकेटीहरूले जस्तोसुकै अपराध गरे पनि छुट पाउने यहाँको व्यवस्था छ (पृ.७७) । जसले आफ्ना लागि ज्यान दियो आज उसैलाई पागल बनाउने यो अङ्ग्रेज होइन (पृ.८१) ? जे जस्ता भेष र स्वरूपका भए पनि उनीहरू कर्मयोग र भक्तियोगका सच्चा साधक थिए (पृ.८५) । कसैले बाराक ओबामासँग त कसैले नेताहरूसँग (पृ.१०९) ।

सरल, संयुक्त र मिश्र वाक्यका साथै संस्कृत तत्सम, तद्भव र आगन्तुक शब्दहरूको प्रयोग पनि यस नियात्रामा गरिएको छ । थाइल्याण्ड र बेलायत भ्रमणमा देखिएका स्थानहरूको नाम र वस्तुहरूको नाम उच्चारणमा कहीँ कतै जटिलता भेटिने भाषा पनि यसमा प्रस्तुत भएको छ । अङ्ग्रेजीको प्रयोगले पनि भाषामा दुर्बोध्य थपेको पाइन्छ । समग्रमा यसको भाषा भ्रमणको वर्णनमा केन्द्रित भएकाले सरल, सहज, रागात्मक र प्रवाहपूर्ण छ भन्न सकिन्छ ।

६.४.४ निष्कर्ष

रहरको खहरेमा बयली खेल्दै नियात्रा सङ्ग्रहमा वाल्यावस्थादेखि नै देशविदेश घुम्ने रहर पीताम्बर नेपालीमा रहेको र त्यो रहर वृद्धावस्थामा पुगेर अलिकति भएपनि पुरा भएको

विषयवस्तुलाई लिएर थाइल्यान्ड र बेलायतको भ्रमण अवलोकन गरेर बिताएको समयलाई यसमा निबन्धात्मक रूपले प्रस्तुत गरिएको छ ।

बाल्यावस्थादेखि प्रौढावस्थासम्म प्रतिकूल वातावरण र परिस्थितिले गर्दा खुम्चिदै गुटमुटिएको देशविदेश घुम्ने निबन्धकारको इच्छा वृद्धावस्थामा आएर उर्लन नपाउँदै शारीरिक अवस्थाले पिरोल्दा पिरोल्दै पनि वातावरण अनुकूल भएर रहरको खहरेमा बयली खेल्दै थाइल्याण्डको पर्यटकीय शहर पटैया र कोरोलाबीचदेखि बेलायतअन्तर्गत वेल्सको दक्षिणी पश्चिमी प्रान्त कारमार्थेनको स्कन्दभेलमा स्थापित मल्टीफेथ आश्रम हुँदै वोर्महेडको समुन्द्री किनारसम्मको यात्रा गर्न सफल भएको विषयवस्तुलाई यसमा प्रस्तुत गरिएको छ । आफ्नै आँगन परदेश बराबर हुने अवस्थामा थाइल्यान्ड र बेलायतको भ्रमणका क्रममा गरिएकका टुक्राटुक्री यात्राहरूको विवरणलाई यस नियात्रा सङ्ग्रहमा प्रस्तुत गरिएको छ । आफ्नै गन्थन गर्ने क्रममा निबन्धकारले जीवनलाई यात्राको श्रृङ्खला मानेका छन् र यात्रा बिनाको जीवन आलो, काँचो र अपरिपक्व पनि हुँदो रहेछ । जसले यात्राको महŒव बुझ्ेन उसले जीवनको महŒव पनि बुझ्दो रहेनछ । यात्रा बिनाको जीवन रानी पोखरीको पानी जस्तै भ्यागुता र अन्य जलचरहरू जन्मिदै मर्दै गर्दा दुर्गन्धित बन्दै लेऊ लागेको हुन सक्छ भन्दै सबैलाई यात्राको महŒव बुझाउँदै आफूले गरेको भ्रमणको रमाइलोलाई यसमा प्रस्तुत गरेका छन् । जीवनको आखिरीतिरबाट कुवाको डिलबाटै भए पनि नयाँ संसार देख्न पाएको खुसियालीलाई यस सङ्ग्रहका माध्यमद्वारा बाँडिएको छ ।

६.५ निबन्ध सङ्ग्रहहरूको निष्कर्ष

उखरमाउलो निबन्धमा निबन्धमा निबन्धकारले आफ्नो जीवनको लामो अन्तराल ओगटेका छन् । वि.सं. २०२२ सालमा **साहित्यधारा**मा प्रकाशित **म बाहुन हुन चाहन्न** भन्ने निबन्ध देखि २०६८ मा लेखिएको **नेता र जनता** सम्मका यी निबन्धले निबन्धकारले ४६ वर्षको अन्तराल ओगटेको देखिन्छ । यस बीचमा भएका सामाजिक उथलपुथल, राजनैतीक उतारचढाव, सांस्कृतिक जीवनमा आएका फेरबदल आदि कुरालाई लामो अन्तराल वहन गरेका यी निबन्धहरूले देखाउँछन् । आफू बाँचिरहेको समाजको देखीजान्ने, सुनीजान्ने र भोगीजान्ने एउटा साक्षीको बकपत्रहरूको रूपमा रहेका निबन्धहरूको सङ्ग्रह हो यो उखरमाउलो ।

मेटिदै गएका पाइलाहरू निबन्धात्मक संस्मरण सङ्ग्रहमा निबन्धकारले आफ्नो जीवनको पूर्वार्द्धको तीतामीठा घटनाहरूलाई सिलसिलेबद्ध रूपमा उनेर प्रस्तुत गरेका छन् । यसमा जीवनको भोगाइलाई विषयवस्तुका रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ । निबन्धकारले आफ्नै जीवनयात्राका उकाली ओरालीहरूलाई यसमा प्रस्तुत गरेका छन् । जीवनयात्राको क्रममा पैतालामा बिझेका तीखा काँडाहरूले बनाएका घाउहरू बाहिर निको हुँदै गए पनि भित्रभित्रै खिल बनेर निरन्तर दुःख दिइरहेपछि तिनै उकुच र खिलहरूलाई बाहिर निकालेर पीडा शान्त गर्ने जमर्कोका रूपमा यो सङ्ग्रह निकाल्न पुगेको कुरा यसै सङ्ग्रहमा हार्दिक आभारका क्रममा निबन्धकारले व्यक्त गरेका छन् । निबन्धकारले आफ्नो जीवनयात्राको पहिलो बिसौनीका रूपमा यो सङ्ग्रह प्रस्तुत गरेको र पछिको बिसौनीमा भएका कमीकमजोरी सुधार गर्ने वाचा पनि यसमा व्यक्त गरेका छन् । यसमा सङ्कलित चालीस थान लेखमा एकदेखि अनेक घटना श्रृङ्खला उनिएका छन् । यस लेखका माध्यमबाट पीताम्बर नेपालीले सम्झनाबाट टाढिईसकेका प्रसङ्गहरू उधिनेर राखिदिएकाले आजको पुस्तालाई त्यो बेलाको स्थितिबोध गर्न र प्रेरणा प्राप्त गर्न सजिलो हुने भएको निष्कर्ष निकाल्न सकिन्छ । अशिक्षाको अन्धकार, गरिबीको खपिनसक्नु राप र फटाहहरूका तापमा पिल्सिएका जनताका कारूणिक कथा नै यसका विषय बनेका छन् । सङ्घर्षको मैदानमा आफैँले बेहोरेका घटना दुर्घटनाका कथा हुन यी ।

रहरको खहरेमा बयली खेल्दै नियात्रा सङ्ग्रहमा बाल्यावस्थादेखि नै देशविदेश घुम्ने रहर पीताम्बर नेपालीमा रहेको र त्यो रहर वृद्धावस्थामा पुगेर अलिकति भएपनि पुरा भएको विषयवस्तुलाई लिएर थाइल्यान्ड र बेलायतको भ्रमण अवलोकन गरेर बिताएको समयलाई यसमा निबन्धात्मक रूपले प्रस्तुत गरिएको छ । बाल्यावस्थादेखि प्रौढावस्थासम्म प्रतिकूल वातावरण र परिस्थितिले गर्दा खुम्चिदै गुटमुटिएको देशविदेश घुम्ने निबन्धकारको इच्छा वृद्धावस्थामा आएर उर्लन नपाउँदै शारीरिक अवस्थाले पिरोल्दा पिरोल्दै पनि वातावरण अनुकूल भएर रहरको खहरेमा बयली खेल्दै थाइल्याण्डको पर्यटकीय शहर पटैया र कोरोलाबीचदेखि बेलायतअन्तर्गत वेल्सको दक्षिणी पश्चिमी प्रान्त कारमार्थेनको स्कन्दभेलमा स्थापित मल्टीफेथ आश्रम हुँदै वोर्महेडको समुन्द्री किनारसम्मको यात्रा गर्न सफल भएको विषयवस्तुलाई यसमा प्रस्तुत गरिएको छ । आफ्नै आँगन परदेश बराबर हुने अवस्थामा थाइल्यान्ड र बेलायतको भ्रमणका क्रममा गरिएकका टुक्राटुक्री यात्राहरूको विवरणलाई यस नियात्रा सङ्ग्रहमा प्रस्तुत गरिएको छ । आफ्नै गन्थन

गर्ने क्रममा निबन्धकारले जीवनलाई यात्राको श्रृङ्खला मानेका छन् र यात्रा बिनाको जीवन आलो, काँचो र अपरिपक्व पनि हुँदो रहेछ । जसले यात्राको महŒव बुझ्ेन उसले जीवनको महŒव पनि बुझ्दो रहेनछ । यात्रा बिनाको जीवन रानी पोखरीको पानी जस्तै भ्यागुता र अन्य जलचरहरू जन्मिदै मर्दै गर्दा दुर्गन्धित बन्दै लेऊ लागेको हुन सक्छ भन्दै सबैलाई यात्राको महŒव बुझाउँदै आफूले गरेको भ्रमणको रमाइलोलाई यसमा प्रस्तुत गरेका छन् । जीवनको आखिरीतिरबाट कुवाको डिलबाटै भए पनि नयाँ संसार देख्न पाएको खुसियालीलाई यस सङ्ग्रहका माध्यमद्धारा बाँडिएको छ ।

समग्रमा भन्नुपर्दा यी निबन्ध सङ्ग्रहहरूमा सरल र सहज भाषा पाइन्छ । विभिन्न किसिमका तत्सम र आगन्तुक शब्दको प्रयोगले भाषामा अफठ्यारो सिर्जना भएतापनि आलङ्कारिक भाषिक प्रयोगले निबन्धहरू मिठासपूर्ण बन्न पुगेका छन् ।

सातौं परिच्छेद

सारांश तथा निष्कर्ष

७.१ सारांश

प्रस्तुत शोधपत्र नेपाली साहित्यको कविता र निबन्ध विद्यामा कलम चलाउने पीताम्बर नेपालीको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्वको अध्ययनमा केन्द्रित रहेको छ । छ परिच्छेदमा विभाजित यस शोधपत्रका हरेक परिच्छेदको सार सङ्क्षेपलाई सातौं परिच्छेदमा यसरी क्रमिक रूपले तल यसरी प्रस्तुत गरिएको छ ।

यस शोधपरिचयको पहिलो परिच्छेदमा शोधपरिचय दिइएको छ । शोधपरिचय मुख्य शीर्षक राखिएको यस परिच्छेदमा शोधको परिचय, समस्या कथन, शोधकार्यको उद्देश्य, पूर्वकार्यको समीक्षा, शोधकार्यको औचित्य, महŒव र उपयोगिता, शोधकार्यको सीमाङ्कन, शोधविधि र शोधको रूपरेखा जस्ता उपशीर्षकहरू रहेका छन् । उल्लेखित शीर्षकहरूमा शोधपत्र निर्माणका लागि आवश्यक समस्या, विधि एवम् पीताम्बर नेपालीका बारेमा यस भन्दा पूर्व भए गरेका टिकाटिप्पणी प्रस्तुत गरिएको छ । जसको उद्देश्य यस शोधपत्रलाई व्यवस्थित ढङ्गले पुरा गर्नु रहेको छ ।

दोस्रो परिच्छेदमा पीताम्बर नेपालीको जीवनी मुख्य शीर्षक रहेको छ । प्रस्तुत परिच्छेद उनको जीवनी अध्ययनमा केन्द्रित छ । नेपालीको जीवनी अध्ययन गर्दा जन्म र जन्मस्थान, बाल्यकाल र स्वभाव, शिक्षा, वैवाहिक सम्बन्ध, सन्तानहरू, जागिरे जीवन, भ्रमण, साहित्य सिर्जनाको प्रेरणा र प्रवेश, साहित्यको लेखन प्रारम्भ, लेखनका विद्याहरू, प्रकाशित कृति, फुटकर सिर्जनाहरू, सम्पादन तथा लेखन, सामाजिक संलग्नता, सम्मान तथा पुरस्कार, आर्थिक अवस्था, दुःख सुखका क्षणहरू र साहित्य र समाजप्रति पीताम्बर नेपालीका अवधारणा जस्ता शीर्षक उपशीर्षकहरू राखिएका छन् । उल्लेखित उपशीर्षकमा पीताम्बर नेपालीको जन्मदेखि लिएर उनको साहित्यिक मान्यता आदिको अध्ययन प्रस्तुत गरिएको छ ।

तेस्रो परिच्छेदमा पीताम्बर नेपालीका व्यक्तित्वका विविध पाटाहरूको अध्ययन गरिएको छ । उनको व्यक्तित्वको पाटालाई साहित्यिक र साहित्येत्तर गरी दुई भागमा विभाजन गरिएको छ । पीताम्बर नेपालीकको व्यक्तित्व मुख्य शीर्षक रहेको यस खण्डमा

उनको साहित्यिक व्यक्तित्वभित्र कवि, निबन्धकार र सम्पादक व्यक्तित्वको परिचय दिइएको छ भने साहित्येत्तर व्यक्तित्वभित्र शिक्षक, राजनैतिक, समाजसेवी, सम्मानित तथा पुरस्कृत व्यक्तित्वको अध्ययन प्रस्तुत गरिएको छ । यस परिच्छेदको अन्तिममा पीताम्बर नेपालीको जीवनी र व्यक्तित्वबीचको अन्तरसम्बन्धलाई केलाउने प्रयास गरिएको छ ।

चौथो परिच्छेदमा पीताम्बर नेपालीको साहित्यिक यात्रा भन्ने मुख्य शीर्षक रहेको छ । यस परिच्छेदमा पीताम्बर नेपालीको साहित्य यात्राको चरण विभाजन पहिलो चरण, दोस्रो चरण र तेस्रो चरण रहेका छन् । जसमा उनको साहित्य लेखनको प्रारम्भदेखि हालसम्मका रचनाहरूलाई तीन चरणमा विभाजन गरिएको छ ।

पाचौँ परिच्छेदमा पीताम्बर नेपालीको कविताकृतिको अध्ययन शीर्षक रहेको छ । यसमा “पेटको राँको, सिमानाको गीत र सिलो” कविता सङ्ग्रहहरूको विश्लेषणमा परिचय, विषयवस्तु, सहभागी र सहभागिता, परिवेश, उद्देश्य, दृष्टिविन्दु, भाषाशैलीय विन्यास र व्याख्या र निष्कर्ष जस्ता शीर्षक र उपशीर्षकहरू रहेका छन् । उल्लेखित उपशीर्षकहरूमा पीताम्बर नेपालीको कविता सङ्ग्रहहरूको अध्ययन र विश्लेषण गरिएको छ ।

छैटौँ परिच्छेदमा पीताम्बर नेपालीको निबन्धात्मक कृतिको अध्ययन शीर्षक रहेको छ । यस परिच्छेदमा **उखरमाउलो, मेटिदै गएका पाइलाहरू** र **रहरको खहरेमा बयली खेल्दै** निबन्ध सङ्ग्रहको विश्लेषणमा परिचय, विषयवस्तु, भाषाशैलीय विन्यास र निष्कर्ष जस्ता शीर्षक र उपशीर्षकहरू राखिएका छन् । यसमा उनका निबन्धात्मक कृतिहरूको विधातात्विक विश्लेषण गरिएको छ ।

अत, पीताम्बर नेपालीको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्वको अध्ययन शोधपत्रमा रहेका छ वटा परिच्छेदको सार सङ्क्षेपलाई सातौँ परिच्छेदमा प्रस्तुत गरिएको छ ।

७.२ निष्कर्ष

पीताम्बर नेपालीले कविता र निबन्ध गरी दुई साहित्यको विधामा आफ्नो उपस्थिति देखाएका छन् । यिनको जन्म वि.सं. १९९७ फागुन-३ गते निस्ती, सेतीदोभान-२, स्याङ्जामा भएको हो । दसौँ सन्तानका रूपमा जन्मिएका पीताम्बर शर्माले शर्मा हटाएर नेपाली लेख्नुमा उनी हामी सबै एकै हौँ भन्ने भावना राख्ने व्यक्तित्व हुन भन्ने पुष्टि हुन गएको छ । उनी कविता लेखनमा लक्ष्मीप्रसाद देवकोटा र बालकृष्ण समका लेखहरू बढी मन पराउने र सोहीअनुसार आफूलाई पनि ढाल्न मन पराउने साहित्यकार मानिन्छन् । पीताम्बर नेपालीको

शिक्षा उनी सानै छँदा जेठाबुबाले आफ्नो नाति त्रिभुवनलाई पढाउँदा फुर्सद निकालेर काठको फल्याकको बारमा आड लिएर कान थापेबाट सुरू भएको थियो । घरगोठको सानोतिनो काममा आमालाई सघाएर बचेको समयमा संयोग मिलेमात्र कान थापेर सुन्ने र चियाएर हेर्ने गरेर उनको पढाइ चल्थ्यो । एम..ए (नेपाली) र डिप.इन.एड त्रि.वि नेपालबाट शिक्षा हासिल गरेका पीताम्बर नेपालीले साहित्यको प्रारम्भ कविता विधाबाट गरेका हुन् । आफूले देखेका अनि भोगेका कुराहरूले चिमोट्दा चिमोट्दै वि.सं. २०१४ सालमा उनको जीवनमा पहिलो कविता जन्मेको पाइन्छ । **पेटको राँको** कविता सङ्ग्रह, २०२२ नेपालीको पहिलो प्रकाशित कृति मानिन्छ । यिनका लेखनका विधाहरू कविता र निबन्ध हुन् । **रंगुवाको चालामाला** शीर्षकमा लेखिएको कविता उनको पहिलो कविता हो । **पेटको रांको, सिमानाको गीत**, **सिलो** जस्ता कविता सङ्ग्रह र **उखरमाउलो**, **मेटिदै गएका पाइलाहरू** र **रहरको खहरेमा बयली खेल्दै** जस्ता निबन्ध सङ्ग्रहबाट पीताम्बर नेपाली नेपाली जनमानसमा परिचित हुन पुगेका छन् । पञ्चसमाज पाक्षिक समचारपत्र वि.सं. २०१८ स्याङ्जामा सम्पादक मन्डलको सदस्य रहेर काम गरेका उनी विभिन्न सामाजिक सङ्घसंस्थामा आबद्ध रहेर समाजसेवा गरेका छन् ।

शिक्षक र प्र.अ हुँदै लामो समयसम्म सेवा गरेका पीताम्बर शिक्षा सेवा पुरस्कार र सेवा पदक पुरस्कारबाट पनि सम्मानित भएका छन् । हाल आफ्नो भन्दा पनि बढी पेन्सिन श्रीमतीको आउने गरेको पीताम्बर नेपालीको आर्थिक अवस्था सबल नै देखिन्छ । समाजमा भए गरेका सुनेका विषयवस्तुलाई टपक्क टिपेर समाजको सुधारको अपेक्षा गरिएको आभास दिलाउने रचनाहरू पीताम्बर नेपालीका रहेका छन् । आफ्नो देशलाई चटक्कै माया मारेर विदेशी जीवन जिउनेहरूप्रति उनी आपती जनाउँदछन् । राष्ट्रले भोग्नुपरेको थिचोमिचो, भोकमरी, बेरोजगारका कारण विदेशिनु परेको पीडा, असहाय, अनाथ बालबालिकाहरूको वेदनालाई विषयवस्तु बनाएर सिर्जना गर्ने पीताम्बर नेपाली समाजमा भएका अन्याय र अत्याचारका पक्षमा कलमको गति अगाडि बढाउँछन् । असन्तुष्ट पक्ष केही छैन भन्ने उनी जीवन भोगाइका क्रममा आएका बिध्नबाधाहरूलाई सामान्य सम्झिन्छन् ।

परिशिष्ट

शोधनायक पीताम्बर नेपालीसँग लिइएको लिखित अन्तर्वार्ता

प्र.नं.१ तपाईको जन्मस्थान, जन्ममिति र न्वारनको नामका बारेमा बताइदिनुहोस् न ?

उत्तर : मेरो जन्म स्याङ्जा जिल्लाको निस्ती, सेतीदोभान-२, मा वि.सं. १९९७ साल फागुन ३ गतेका दिन भएको हो । मेरो न्वारनको नाम पीताम्बर शर्मा हो । यो नाम पण्डितले नै राखिदिएका हुन् ।

प्र.नं.२ तपाईको बाल्यकाल कहाँ बित्यो ?

उत्तर : मेरो बाल्यकाल स्याङ्जा जिल्लाको सेतीदोभान- २, निस्तीमा बित्यो ।

प्र.नं.३ बाल्यकालमा गरेका त्यस्ता केही स्मरणीय क्षण भए बताइदिनुहुन्छ कि ?

उत्तर : बाल्यकालमा गरेका आजसम्म स्मरणमा नै लिनुपर्ने किसिमका त्यस्ता कुनै पनि रहस्यमय क्षणहरू छैनन् ।

प्र.नं.४ तपाईको बाबु आमाको नाम के हो ?

उत्तर : मेरो बुबाको नाम भानुभक्त शर्मा र आमाको नाम खगेश्वरी शर्मा हो ।

प्र.नं ५ आमालाई कत्तिको सताउनुहुन्थ्यो ?

उत्तर : मैले आमालाई सताएको त्यस्तो पल त छैन किन कि म आमालाई घरको काममा सघाउने गर्थें । म घर छाडेर कतै जाँदा आमा आत्तिनुहुन्थ्यो । पढ्नका लागि भने मैले आमालाई सताएर पटकपटक घर छाडेकै हूँ ।

प्र.नं.६ तपाई कुन छोरा हो ?

उत्तर : मेरो आमाको कोखबाट जन्मिएका एघार सन्तानहरू मध्ये म दसौं सन्तानको रूपमा जन्मिएको तर बाँच्न सफल दुई सन्तान मध्ये एक दिदी र आफू एक्लो छोरा हूँ ।

प्र.नं.७ तपाईका दाजुभाइ , दिदिबहिनी र जीवन साथीका बारेमा के भन्नुहुन्छ ?

उत्तर : आमाको कोखबाट दाजुहरू जन्मेतापनि मैले दाजु भन्ने अवसर पाइनँ । एक जना दिदी हुनुहुन्छ भीमावती । त्यसैगरी मैले विष्णुसँग पहिलो र राज्यसँग दोस्रो विवाह गरेको हूँ ।

प्र.नं ८ तपाईको परिवारमा कति सदस्य हुनुहुन्छ र कहाँ हुनुहुन्छ ?

उत्तर : मेरो परिवारमा श्रीमती विष्णुमती र राज्यलक्ष्मी शर्मा, छोराहरू पृथ्वीराज, सूर्यराज, प्रकाश, बुहारीहरू प्रतिभा, विनिता, सरस्वती शर्मा र छोरी सिर्जना र नाति नातिना प्रियङ्का, अनुष, सुयश, सुबीन, आरुष, आरव, प्रसृका र प्रिया रहेका छन् । हामी पोखरा हिमालीमार्गमा र काठमाडौँको कीर्तिपुरमा बस्छौँ ।

प्र.नं.९ तपाईका आमाबुबाको पेसा के थियो ? अहिलेको आर्थिक अवस्था कस्तो रहेको छ ?

उत्तर : बुबा किसान, आमा गृहिणी । बाल्यकालमा दु:खसुख गरेर पढियो । अहिलेको यो अवस्थासम्म आइन्छ भन्ने लागेको थिएन । जेहोस् अहिलेको वातावरण राम्रो छ ।

प्र.नं.१० तपाईका बुबा आमाको स्वभाव कस्तो थियो नि ?

उत्तर : बुबा अत्यन्त सोझो, आमा सौम्य, शालीन, दूरदर्शी र विवेकी हुनुहुन्थ्यो ।

प्र.नं.११ तपाईको जिजुबाजेदेखि हालसम्मको पुस्ताको विवरण बताइदिनुहोस न ।

उत्तर :मेरो जिजुबाजेको नाम देवनारायण शर्मा, बाजे श्यामलाल शर्मा, पिता भानुभक्त शर्मा र माताको नाम खगेश्वरी शर्मा हो । उहाँहरू धेरै वर्ष पहिलेदेखि स्याङ्जा जिल्लामा बसोबास गर्दै आउनुभएको हो ।

प्र.नं.१२ तपाईको बाल्यकाल कसरी बित्यो ? आफ्नो उचाई र तौल बताइदिनुहोस् न ?

उत्तर : मेरो बाल्यकाल घरमा आमा मात्रै भएकाले आमा मेलामा गएको बेलामा घरको काम सघाएर र फुर्सदको समयमा लेख्ने सामग्री जुटाएर बित्यो । ५.३ फिट अग्लो र हालको तौल ६८ के.जी छ ।

प्र.नं.१३ बाल्यकालमा केके खेल खेल्नुहुन्थ्यो ?

उत्तर : मेरो बाल्यकाल खासै खेल खेल्नमा व्यस्त रहेन । एक दिदीको पनि विवाह भएपछि आमा र म मात्र घरमा हुन पुग्यौँ त्यसैले घाँस,दाउरा र खेतीपातीको काममा आमा जानुपर्ने भएकाले म घरमा बसेर सकेको घरधन्दा गर्थैं ।

प्र.नं.१४ तपाई बाल्यकालमा कस्तो स्वभावको हुनुहुन्थ्यो आफ्नो स्वभावको बारेमा बताइदिनुहोस् न ।

उत्तर : मेरो बाल्यकाल चकचके नभई शान्त र शालीन भएरै बित्यो ।

प्र.नं.१५ तपाईले बाल्यकालमा आफन्तबाट पाएको माया, दया, सुख र दुःखका क्षणहरू भए बताउनुहोस् न ।

उत्तर : सुख त के भन्नु र ? एस. एल. सी पास भएको दिन अत्यन्तै खुसी भएको थिएँ ।

प्र.नं.१६ तपाईको बाल्यकालमा कुनै अनौठो चाहना, विचित्र कल्पना, कुनै उद्देश्य वा विशेष सपना थियो ?

उत्तर : कल्पनै नगरेको जिन्दगी जिइरहेको छु अहिलेको यो अवस्थामा आउँछु भन्ने कुनै पनि सपना थिएन र एघार सन्तानमा जम्मा दुई बाँचेका थियौं । त्यसैले लामो आयूसम्म बाँच्ने कल्पना र सपनामा डुबिरहन्थैं ।

प्र.नं.१७ तपाईंको शिक्षादीक्षा कहाँबाट सुरू भयो र कुन तहसम्मको अध्ययन कहाँ-कहाँबाट गर्नुभयो ?

उत्तर : मेरो शिक्षा घरबाटै सुरु भयो । जेठाबुवाले आफ्नो नाति त्रिभुवनलाई पढाउँदा फुर्सद निकालेर काठको फल्याकको बारमा आड लिएर कान थापेबाट नै मेरो शिक्षा सुरू भएको थियो । घरगोठको सानोतिनो काममा आमालाई सघाएर बँचेको समयमा संयोग मिलेमात्र कान थापेर सुन्ने र चिइाएर हेर्ने गरेर मेरो पढाइ चल्थ्यो । प्रत्यक्ष अप्रत्यक्ष रूपमा जेठा बुबा चन्द्रदत नै मलाई अक्षर चिनाउनने गुरु हुन् । मंसिरे कटुसको पात वा बोकालाई कीट राखेर पकाई आफैं तयार पारेको मसीले बाँसका सुप्लाहरूमा मेरा लेखाई निर्भर रहन्थ्यो । आफ्नै घरको आँगन मेरो पहिलो पाठशाला हो र रंगेठाँटीमा म साधारण हिसाब गर्न सक्ने भएँ । रंगेठाँटीको पढाइ सकिएपछि वि.स. २०१५ पौषमा म पोखराको विन्ध्ववासिनी रात्री पाठशालामा भर्ना भएको हूँ । विन्ध्येश्वरी रात्री पाठशाला पोखराबाट वि.सं. २०१८ सालमा एस.एल.सी पास गरें । पृथ्वीनारायण कलेजमा आई. ए. पढें । अर्थशास्त्र लिएर बि.ए पढें र एम.ए (नेपाली) र डिप.इन.एड त्रि.वि नेपालबाट गरें ।

प्र.नं.१८ तपाईंको व्यक्तिगत रुचि कस्तो रहेको छ ?

उत्तर : मैले सामाजिक कार्यमा ध्यान दिन्छु । पत्रपत्रिका पढ्न लेख लेख्न मलाई असाध्यै मन पर्छ ।

प्र.नं.१९ साहित्य रचना गर्ने प्रेरणा कहाँबाट पाउनुभयो ?

उत्तर : मेरो जन्मथलो निस्ती, सेतीदोभानबाट । जबसम्म देशमा चौतर्फी विकासको साथसाथै साहित्यको उत्थान हुँदैन तबसम्म देशमा जेजति उन्नति भए पनि पुरा भएको ठान्नु हुँदैन भन्ने लागेर प्रेरणा जाग्यो ।

प्र.नं.२० कति वर्षको उमेरदेखि साहित्य रचना गर्न थाल्नुभयो ?

उत्तर : वि.सं. २०१४ सालमा **रंगुवाको चालामाला** शीर्षकको पहिलो कविता लेखेपछि तर त्यो कविता अहिले उपलब्ध छैन् । पेटको राँको कविता सङ्ग्रह (२०२२) नै मेरो पहिलो प्रकाशित कृति हो ।

प्र.नं.२१ तपाईं साहित्यलाई कसरी चिनाउनु हुन्छ ?

उत्तर : साहित्य समाजको दर्पण हो । साहित्य समाजको दर्पण मात्रै नभएर अब के गर्ने र कस्तो बनाउने ? भनेर मार्गदर्शन गर्ने सशक्त माध्यम हो । मेरो साहित्य सिर्जनाको प्रेरणाको रूपमा देशप्रेम, मानवीय संवेदना र कवित्व भावना नै हो । आफूले देखेको, भोगेको र अनुभव गरेको कुराहरूलाई समावेश गर्नु नै साहित्य हो ।

प्र.नं.२२ तपाईंले साहित्यका कविता र निबन्ध विधामा कलम चलाउनुभएको छ, ती विधा रचना गर्दा कुन विधा रचनामा सजिलो लाग्यो बताइदिनुहोस् न ।

उत्तर : थालनी कविता विधाबाट भयो तर मलाई निबन्ध रमाइलो लाग्ने गर्दछ ।

प्र.नं.२३ तपाईंको विचारमा कविता के हो ?

उत्तर : भावप्रधान विधा हो ।

प्र.नं.२४ निबन्धलाई कसरी चिनाउन चाहनुहुन्छ नि ?

उत्तर : गद्यमा लेखिएको विधा जसमा लयात्मकता र भाव भए कविता बनिहाल्छ ।

प्र.नं.२५ तपाईका प्रकाशित कृतिहरू कुन कुन विधामा आधारित छन् ? प्रकाशन मितिसहित बताइदिनुहोस् न ।

उत्तर : कृतिहरू :

पेटको राँको	कविता सङ्ग्रह(२०२२)
सिमानाको गीत	बालकविता सङ्ग्रह(२०६५)
उखरमाउलो	निबन्ध सङग्रह (२०६९)
मेटिदै गएका पाइलाहरू	संस्मरण सङ्ग्रह (२०७०)
रहरको खहरेमा बयली खेल्दै	नियात्रा सङ्ग्रह (२०७१)
सिलो	कविता सङ्ग्रह (२०७२)

प्र.नं.२६ तपाईंले स्वदेश तथा विदेश कति ठाउँमा भ्रमण गर्नुभएको छ ?

उत्तर : मैले स्वदेशमा दार्चुला, कञ्चनपुर, कैलाली, बर्दिया, बाँके, दाङ, कपिलवस्तु, रूपन्देही, नवलपरासी, पर्सा, रौतहट, सर्लाही, सिराहा, सप्तरी, सुनसरी, मोरङ, झापा, इलाम, पाँचथर, ताप्लेजुङ जिल्लाहरूको भ्रमण गरेको छु । यसै सिलसिलामा रहरको खहरेमा बयली खेल्दै थाइल्याण्डको पर्यटकीय शहर पटैया र कोरोलाबीचदेखि बेलायतअन्तर्गत वेल्सको दक्षिण पश्चिमी प्रान्त कारमार्थेनको स्कन्दभेलमा स्थापित मल्टीफेथ आश्रम हुँदै वोर्महेडको समुन्द्री किनारसम्मको भ्रमण गरेको छु ।

प्र.नं.२७ विवाह कति सालमा, कति वर्षको उमेरमा र कोसँग गर्नुभयो ?

उत्तर : मेरो दुई विवाह हो । पहिलो वि.सं. २०१४ सालमा विष्णुमतिसँग भएको हो । दुई सन्तान भएर नरहे पछि ज्योतिषले दोस्रो विवाह गरेमा पहिलोबाट पनि सन्तान हुने भनेपछि विष्णुमतिको सहमतिमा वि.सं. २०२५ सालमा राज्यलक्ष्मी शर्मासँग दोस्रो विवाह भएको हो ।

प्र.नं.२८ कति वर्षको उमेरमा शिक्षक हुनुभयो ?

उत्तर : मैले एस.एल.सी दिएपछि सेपतको राष्ट्रिय प्राइमरी स्कुलमा पढाउन सुरु गरेको हूँ ।

प्र.नं.२९ तपाईले कति समय कुन-कुन विद्यालयमा सेवा गर्नुभयो नि ?

उत्तर : मैले एस.एल.सी दिएपछि सेपतको राष्ट्रिय प्राइमरी स्कुलमा पढाउन सुरु गरेँ । वि.सं. २०१८ सालमा चिलाउनेबास भुजुङ्गेको अमर मिडिल स्कुलमा पढाएँ । वि.सं. २०२१ देखि २०२३ सम्म जनता सुदर्शन हाईस्कुल, ठुलीपोखरीमा पढाएँ । वि.सं. २०२३ देखि २०२४ सम्म जनप्रदीप हाइस्कुल दुइपिप्ले, चिलाउनेबासमा अध्यापन गर्ने अवसर पाएँ । वि.सं. २०३१ देखि २०३४ सम्म शीतला माध्यामिक विद्यालय, पौवेगौँडेमा प्र.अ भई सेवा गरेँ । वि.सं. २०३४ देखि २०५८ सम्म पृथ्वीनारायण क्याम्पसमा अध्यापन गरेँ र जनप्रदीप बहुमुखी क्याम्पस, पोखरामा वि.सं. २०६२ देखि २०६३ सम्म क्याम्पस प्रमुखका रूपमा सेवा गर्ने अवसर पाएँ । हाल निवृत्त शिक्षकका रूपमा रहेको छु ।

प्र.नं.३० तपाईले गरेको सम्पादन र लेखनको बारेमा बताइदिनुहोस् न ।

उत्तर : पञ्चसमाज पाक्षिक समचारपत्र वि.सं. २०१८ साल स्याङ्जामा सम्पादक मण्डलको सदस्य रहेर काम गरेँ । वि.सं. २०२३ मा चौतारो सामयिक प्रकाशन जनता सुदर्शन हाईस्कुल, ठुलीपोखरीमा सम्पादकको काम गरेँ । **युगभाषा** (साहित्यिक पत्रिका), स्याङ्जामा सहायक सम्पादक भएर काम गरेँ । **आँधीको सुसेली** (२०५३), पोखरा, **शान्तिघाट दर्पण** (२०६९), पोखरा र **ज्येष्ठ नागरिक आवाज** (२०७०), पोखरामा प्रधान सम्पादकको रूपमा कार्य गरेँ । त्यसैगरी विभिन्न पत्रपत्रिकाहरूमा कविता, निबन्ध तथा समसामायिक लेखहरू प्रकाशित गर्दै आइरहेको छु ।

प्र.नं.३१ तपाईंले कुनै सम्मान तथा पुरस्कार पाउनुभएको छ कि छैन ?

उत्तर : मैले पाएका पुरस्कारहरू :

शिक्षा सेवा पुरस्कार	२०३९
सेवा पदक	२०४६ हुन् ।

प्र.नं.३२ तपाईंको विचारमा जीवन, दर्शन र विश्वास के हो नि ?

उत्तर : जीवन : जीवन भनेको संयोगै संयोगको श्रृङ्खला मान्दछु । जीवन संयोगले नै सुरु हुन्छ र संयोगले नै अन्त्य हुन्छ ।

दर्शन : दर्शन त छिचोली नसक्नु जङ्गल जस्तै हो ।

विश्वास : स्थिर केही हुँदो रहेनछ । केमाथि विश्वास गर्ने केमाथि नगर्ने सबै कुराको स्थिरता छैन् ।

प्र.नं.३३ तपाईंलाई मनपर्ने

उत्तर : पुस्तक	मुनामदन र बसाईं
राजनीतिक मान्यता	स्वतन्त्र
साहित्यकार	लक्ष्मीप्रसाद देवकोटा
गीत	लोकगीत
नेपाली संस्कृति	सबै चाडपर्व मनपर्छ
भेषभूषा	साधारण नेपाली
रङ्ग	रातो
विधा	निबन्ध

प्र.नं.३४ बाल्यकालमा केके खेल खेल्नुहुन्थ्यो ?

उत्तर : खेल खेल्ने खासै समय पनि भएन र मलाई खेलमा त्यति रूचि पनि लागेन ।

प्र.नं.३५ तपाईंलाई मनपर्ने खाना कुनकुन हो ?

उत्तर : साधारण दाल, भात र तरकारी नै मनपर्छ ।

प्र.नं.३६ तपाईं कुन देवता र कुन चाड बढी मन पराउनुहुन्छ ?

उत्तर : ईश्वर देवीदेवता सबै मान्छेको कल्पना हो भन्न मनपराउँछु, अदृश्य रूपले नाम लिँदा हे आमा, हे राम र हे ईश्वर भन्छु । मलाई सबै चाड मनपर्छ ।

प्र.नं.३७ आफूले गरेका कुनकुन कार्यमा बढी सन्तुष्टि प्राप्त गर्नुभएको छ ?

उत्तर : परिस्थितिमा निर्भर रहने हुनाले जे छ त्यसैमा रमाए । यसमा सन्तुष्ट भएको थिएँ भन्ने छैन् ।

प्र.नं.३८ तपाईको राजनैतिक मान्यताहरू केकस्ता छन् नि ?

सुरूमा वामपन्थीबाट प्रभावित भएँ । पछि पञ्चायत आएर महेन्द्रले राम्रारामा कार्य गरेपछि कम्युनिष्ट छाड्न पुगेँ । अहिले स्वतन्त्र छु । राम्रो उम्मेदवारलाई भोट दिने सोच छ ।

प्र.नं.३९ अन्त्यमा नयाँ पुस्तालाई के भन्न चाहनुहुन्छ ?

उत्तर : आफ्नो परम्पराबाट टाढा नहुने । समाजका गलत मान्यतालाई तर्काउँदै जोगाउँदै राख्नुपर्दछ । विदेशमा छोराहरूले पि.आर पाउँदा बाबाआमाले नेपालमा भोज दिएको दृश्यले मलाई मर्माहित बनाउँछ । नयाँ पुस्ता मौरी बन्नुपर्दछ भँमरो बन्नुहुँदैन् ।

प्र.नं.४० अन्त्यमा केही भन्नैपर्ने कुराहरू छन् कि ?

उत्तर : आफ्नो जन्मभूमिलाई सबैले माया गरौं भन्न चाहन्छु । जीवनमा दुःख अनि सुख आइरहन्छ परिस्थिति अनुकूल आफूलाई हिडाउनुपर्छ ।

सन्दर्भसामग्री सूची

देवकोटा, शारदा, **सृजन लम्सालको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्व अध्ययन**, अप्रकाशित, स्नातकोत्तर शोधपत्र, नेपाली केन्द्रीय विभाग, त्रि.वि., कीर्तिपुर, २०६७ ।

नेपाली, पीताम्बर, **पेटको राँको**, ललितपुर : विष्णुमती शर्मा, २०२२ ।

................., **सिमानाको गीत**, ललितपुर : राज्यलक्ष्मी शर्मा, २०६५ ।

................., **उखरमाउलो**, पोखरा : राज्यलक्ष्मी शर्मा, २०६९ ।

................., **मेटिदै गएका पाइलाहरू**, पोखरा : विष्णुमती/राज्यलक्ष्मी शर्मा, २०७० ।

................, **रहरको खहरेमा बयली खेल्दै**, पोखरा : राज्यलक्ष्मी/ विष्णुमती शर्मा, २०७१ ।

................., **सिलो**, पोखरा : विष्णुमती/राज्यलक्ष्मी शर्मा, २०७२ ।

लुइटेल, खगेन्द्रप्रसाद, **कविता सिद्धान्त र नेपाली कविताको इतिहास**, काठमाडौं : नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठान, २०६० ।

........................., **कविताको संरचनात्मक विश्लेषण**, काठमाडौं : विद्यार्थी पुस्तक भण्डार, २०६२ ।

.........................., **नेपाली काव्य समालोचना,** काठमाडौँ : पैरवी प्रकाशन, २०६७ ।

.....................र गौतम देवीप्रसाद, **नेपाली निबन्ध**, काठमाडौँ : नवीन प्रकाशन, २०५४ ।

सापकोटा, सावित्री, **विश्वविमोहनको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्व**, अप्रकाशित, स्नातकोत्तर शोधपत्र, नेपाली केन्द्रीय विभाग, त्रि.वि., कीर्तिपुर, २०६८ ।